ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΗΧΟΥ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΟΙ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ ΚΑΙ Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ: ΑΛΕΞΙΟΥ ΠΟΛΥΞΕΝΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΜΠΟΥΚΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΛΗΞΟΥΡΙ 2012

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΗΧΟΥ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΟΙ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ ΚΑΙ Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Επιβλέπων : Μπούκας Νικόλαος

Επιτροπή Αξιολόγησης : Δαλιανούδη Ρενάτα
Κορκοκίου Μυρτώ
Μπούκας Νικόλαος

Ημερομηνία παρουσίασης : 21-03-2012

Αύξων Αριθμός Πτυχιακής Εργασίας :

ΛΗΞΟΥΡΙ 2012

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι Σαρακατσάνοι είναι μια νομαδική κτηνοτροφική κοινότητα με καθαρά ελληνική συνείδηση. Στα πλαίσια της εργασίας «οι Σαρακατσάνοι και η μουσική τους παράδοση» αναφέρονται αναλυτικά: η μουσική, τα τραγούδια, τα μουσικά όργανά τους και οι χοροί που τα συνοδεύουν. Γίνεται επίσης, μια προσέγγιση στα ιστορικά τους στοιχεία, που περιλαμβάνει τον τόπο καταγωγής τους, το γλωσσικό ιδιωματισμό τους, την προέλευση του όρου «Σαρακατσάνος», τα ήθη, τα έθιμά τους και τη συμβίωσή τους στα τσελιγκάτα. Έπειτα, μιλάμε για τη σημασία που έχει η μουσική στον ιδιωτικό και το δημόσιο βίο τους. Όπως για παράδειγμα η μουσική στο γάμο, το νανούρισμα των παιδιών, τα μοιρολόγια και οι χοροί τους. Μ' αυτόν τον τρόπο δίνεται στον αναγνώστη μια σαφής και λεπτομερής εικόνα των μουσικών πολιτιστικών στοιχείων της φυλής των Σαρακατσάνων. Τέλος, αναφερόμαστε στη σημερινή πραγματικότητα και στις προσπάθειες που καταβάλουν οι Σαρακατσάνοι ώστε να κρατήσουν αναλλοίωτη την παράδοση τους, αποδεικνύοντας ότι αποτελούν ένα ζωντανό κομμάτι της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας.

Λέξεις κλειδιά : Σαρακατσάνοι, μουσική παράδοση, χοροί, ήθη έθιμα, κοινωνία.

ABSTRACT

Sarakatsanoi are a nomadiki veterinary surgeon community with clean Greek conscience. In the frames of work "Sarakatsanoi and their musical delivery" are reported analytically: the music, the songs, their musical bodies and the dances that accompany him. Becomes also, a approach in the historical elements of Sarakatsanos, that include their place of origin, their linguistic idiom, the origin of term "Sarakatsanos", the morals, their customs and their living together in tseligkata. Then, we speak for the importance that has the music in their private and public life. As as an example the music in the marriage, the lullaby of children, the epicediums and their dances. In this way is given in the reader an explicit and in detail picture of musical cultural elements of race of Sarakatsanoi. Finally, we were reported in the current reality and in the efforts that overwhelm Sarakatsanoi so that they keep inalterable their delivery, proving that they constitute a live piece of modern Greek society.

Words keys: Sarakatsanoi, musical delivery, dances, morals customs, society.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ……..... 7

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΟΙ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ

1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ…… 8

1.1.1 ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ……. 8

1.1.2 Ο ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟΣ ΛΑΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ……..... 9

1.1.3 ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΑΙΟΙ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ……. 10

1.1.4 ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ ……. 11

1.1.5 ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ……..... 11

1.1.6 20ος ΑΙΩΝΑΣ. …… 12

1.2 Η ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥΣ……... 13

1.3 ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ……... 14

1.3.1 ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ……..... 14

1.3.2 ΚΑΣΣΑΝΔΡΙΝΟΙ…… 15

1.3.3 ΜΩΡΑΪΤΕΣ……..……... 15

1.3.4 ΠΟΛΙΤΕΣ……..…….. 15

1.4 ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ ΚΑΙ ΒΛΑΧΩΝ……... 16

1.5 Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ…… 18

1.6 Η ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ……... 20

1.6.1 Η ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ…….. 20

1.6.2 ΤΟ ΤΣΕΛΙΓΚΑΤΟ…….. 21

1.6.3 ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΤΣΕΛΙΓΚΑΤΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ… 25

1.7 ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ…….. 26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΜΟΥΣΙΚΟ – ΚΙΝΗΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΑΙΩΝ

2.1 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ…….. 28

2.2 ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ……... 30

2.3 ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ……..... 32

2.4 ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ…….. 32

2.5 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ……..... 36

2.5.1 ΤΣΑΜΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ……..... 37

2.5.2 ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΡΥΘΜΟΥ «ΕΧ ΜΩΡΕ» Ή ΣΤΑΥΡΩΤΟΥ…….. 39

2.5.3 ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΡΥΘΜΟΥ «ΣΤΑ ΤΡΙΑ»……... 40

2.5.4 ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΣΥΡΤΟΥ – ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ ΡΥΘΜΟΥ…… 40

2.6 Ο ΣΤΙΧΟΣ ΚΑΙ Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΦΡΑΣΗ…….. 41

2.7 ΤΟ ΜΟΥΣΙΚΟ ΜΕΤΡΟ ΚΑΙ Η ΡΥΘΜΙΚΗ ΑΓΩΓΗ……..... 43

2.8 ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ……... 44

2.8.1 Η ΦΛΟΓΕΡΑ…….. 44

2.8.2 Η ΤΖΑΜΑΡΑ……..... 47

2.8.3 ΤΟ ΤΖΙΡΑΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΠΟΥΡΜΠΟΥΛΙ…… 50

2.9 ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΩΝ ΧΟΡΩΝ……..... 50

2.10 ΟΜΑΔΕΣ ΧΟΡΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΜΕΤΡΟ ΤΟΥΣ……..... 53

2.10.1 ΣΥΡΤΟΙ ΧΟΡΟΙ ΚΑΙ ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΙ…….. 53

2.10.2 ΧΟΡΟΙ ΣΤΑ ΤΡΙΑ…… 53

2.10.3 ΤΣΑΜΙΚΟΙ ΧΟΡΟΙ ΤΗΣ «ΚΑΤΣΑΣ»…… 53

2.11 ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΩΝ ΧΟΡΩΝ……... 56

2.12 ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ……..... 62

2.13 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ…….. 62

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ

3.1 Ο ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ……... 64

3.1.1 Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ……. 67

3.1.2 Ο ΦΛΑΜΠΟΥΡΑΣ…… 68

3.2 ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ…… 71
3.2.1 ΤΟ ΓΚΟΥΡΜΠΑΝΙ…… 71
3.2.2 ΤΑ «ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΙΑ» Η ΚΛΗΔΟΝΑΣ……... 73
3.2.3 Η «ΣΤΑΥΡΑΔΕΡΦΟΣΥΝΗΣ» (ΑΔΕΛΦΟΠΟΙΗΣΗ)…….. 76
3.2.4 ΤΟ ΕΘΙΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΑ Σ΄ΝΑΦΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ…….. 77
3.3 ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΜΑΓΕΙΑ…….. 78
3.3.1 ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ……. 79
3.3.2 ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ…….. 80
3.3.3 ΦΥΛΑΧΤΑ……. 82
3.4 Η ΑΝΔΡΙΚΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ ΘΡΑΚΗΣ……. 84
3.5 Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ ΘΡΑΚΗΣ……. 85
3.6 ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ……. 88

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^{ο}
ΟΙ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ
4.1 Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ……... 90
4.2 ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ…….. 90
4.3 ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΑΙΩΝ (Π.Ο.Σ.Σ)…… 92
4.4 ΑΝΤΑΜΩΜΑΤΑ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ……... 93
4.5 ΔΙΑΣΠΟΡΑ…….. 96

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ…… 97

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ……. 98

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ –ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ……. 103
(ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥΣ ΜΕ ΣΤΙΧΟΥΣ)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Στράτα, βουνά, χειμαδιά». Οι τρεις αυτές λέξεις αρκούν για να περιγράψουν τους Σαρακατσάνους: νομαδική κτηνοτροφική φυλή με ιδιαίτερο τρόπο συλλογικής ζωής. Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να γίνει μια λεπτομερής παρουσίαση των μουσικών ακουσμάτων των Σαρακατσάνων αναπτύσσοντας και παράλληλα επεξηγώντας τα μουσικά τους δρώμενα και χαρακτηριστικά. Η μακρόχρονη ιστορία των Σαρακατσάνων έχει αφήσει κατάλοιπα εθίμων και συνεχίζει να συντηρείται καθώς και να διαδίδεται χάρη στο έργο και το μεράκι των ανθρώπων. Σήμερα, οι Σαρακατσάνοι αποτελούν ένα ζωντανό κομμάτι της σύγχρονης παράδοσης. Κρατούν τη μουσική τους όσο και τη κοινωνική τους παράδοση ζωντανή.

Στόχος της εργασίας είναι να δείξει ότι τα σαρακατσάνικα τραγούδια αποδεικνύονται πολύτιμα για τον μελετητή του σαρακατσάνικου βίου. Συνοδεύουν τις διάφορες περιστάσεις και στιγμές της σαρακατσάνικης ζωής προσδίδοντας στ' αντίστοιχα δρώμενα (γιορτή, θυσία, αρραβώνας, γάμος κλπ.) την επισημότητα που τους αρμόζει. Υπογραμμίζουν επίσης, ρητά ή συμβολικά τη σημασία τους, υποδηλώνουν ψυχικές καταστάσεις και συμπεριφορές, προσθέτουν μια νότα ομορφιάς και έξαρσης σε κοινωνικές εκδηλώσεις, για να θυμίσουν το παρελθόν, να τονίσουν το παρόν, να προδιαγράψουν το μέλλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο
ΟΙ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ

1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ

1.1.1 ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ

Για το όνομά τους υπάρχουν πολλές και διάφορες ετυμολογίες. Σύμφωνα με τη Σαρακατσάνικη παράδοση πήραν το όνομά τους από τους Τούρκους. Όταν έγινε η άλωση της Κωνσταντινούπολης, οι Σαρακατσάνοι φορούσαν μαύρα ρούχα, ως ένδειξη πένθους, και δεν υποτάχθηκαν στον κατακτητή. Οι Τούρκοι τους έβλεπαν στα μαύρα και ανυπότακτους να μετακινούνται συνεχώς. Γι' αυτό τους ονόμασαν «Καρακατσάν» (καρά = μαύρος και κατσάν = φυγάς, ανυπότακτος), δηλ. «μαύροι φυγάδες». Από το Καρακατσάν με παραφθορά προήλθε η λέξη «Σαρακατσάνος».Μια άλλη πιθανή ετυμολογία είναι από την τουρκική λέξη σαράν (=φορτώνειν) ή σιαρίκ (= κλέφτης) και την τουρκική μετοχή κατσάν (= φυγάς, ανυπότακτος) γιατί φόρτωναν τα πράγματά τους και μετακινούνταν με τα κοπάδια τους *(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1996).*

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η λέξη Σαρακατσάνος είναι σύνθετη και την απαρτίζουν δύο πανάρχαιες ρίζες λέξεων. Οι ρίζες αυτές είναι η ρίζα -ΣΑΡ καί η ρίζα -ΚΑΣ.

- -ΣΑΡ ο ορεσίβιος βοσκός κτηνοτρόφος.
- -ΚΑΣ η καλύβα – κατσούλα πού φέρει το σταυρό.

Με τον συνδυασμό αυτών των δύο αρχαίων ριζών - εννοιών έχουμε την προέλευση τής λέξης ***ΣΑΡ(α)ΚΑΤΣ(άνοι)*** πού σημαίνει οι ορεσίβιοι κτηνοτρόφοι που ζουν στις κατσούλες και έχουν τον σταυρό.

Η ιστορική εξέλιξη της λέξεως Σαρακατσάνοι, έχει ως εξής:

- Σακαρέτσι - Σακαρετσιάνος
- Παρακατσάνος - Καρακατσάνος
- Συράκο καί Κατσάν, Συρακοκατσαναίοι
- Καρά - Κατσιάνο - Καρακατσιάνο
- Καρά - Κατσάν - Καρακατσάνος
- Καρά καί σαρί Κατσάν
- Κίρ καί Κατσάν
- SARAK καί (α) CANI

- CARICAT - IAN
- SARICA - Σαρακατσάνος
- SARACY - (a) CAN
- Σαράν καί Κατσάν.

Με λίγη προσοχή διαπιστώνει κανείς ότι οι προαναφερόμενες κυρίως εκδοχές βασίζονται ή σε κάποιο τοπωνύμιο (Συράκο, Σακαρέτσι) ή σε κάποιο δήθεν στοιχείο ιδιαιτερότητας πού έχουν οι Σαρακατσάνοι, φυγάδες (καρά καί κατσάν) ή και από αντικείμενα (SARICA = Φλοκάτη)

(Κατσαρός, 1995)

(Μακρής,, 1990).

Εικόνα 1.1: Σαρακατσάνοι.[1]

1.1.2 Ο ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΟΣ ΛΑΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Οι Σαρακατσάνοι, με όλα τα ανθρωπολογικά και παλαιό-ανθρωπολογικά δεδομένα, αναδεικνύονται ένας από τους αρχαιότερους λαούς της Ευρώπης. Το λιγότερο που μπορεί να συμπεράνει κανείς με την ανθρωπολογική μελέτη τους, είναι ότι αποτελούν μία «επανεμφάνιση» των αρχαιοτάτων κατοίκων της Ηπείρου μας, του είδους του Ανθρώπου του λογικού, που εξαπλώθηκε στην Ευρώπη κατά τη Μουστιαία εποχή (~ 50.000 χρόνια).

Η γλώσσα των Σαρακατσάνων, σύμφωνα με τα γλωσσολογικά δεδομένα, ήταν και είναι μόνο η ελληνική. Προφανώς η ελληνική γλώσσα πρωτοπαρουσιάστηκε στα βουνά της Πίνδου (Άγραφα και Τζουμέρκα) πριν μερικές χιλιάδες χρόνια. Επιβίωσε κοινωνικά, μέσα από την κλειστή οικογενειακή παράδοση των πρώτων

[1] Πηγή: http://1.bp.blogspot.com/,2011.

προμηθευτών τροφής της ανθρωπότητας, που έγιναν έπειτα οργανωμένοι ποιμένες, και μέσω της εξέλιξης του είδους έφτασε στη σημερινή της μορφή *(Πουλιανός, 1993).*

Με την ανθρωπολογική έννοια οι Σαρακατσάνοι ανήκουν στην ηπειρωτική ποικιλία των ευρωπαιο-ειδών, και όχι στην Αιγαιακή, που είναι μία ύστερη εξέλιξη. Οι Ευρωπαιο-ειδείς απλώνονται από τα Πυρηναία ως τον Καύκασο. Από κει και πέρα έχουμε όλες τις δυνατές υποποικιλίες που αναπτύσσονται και επιδρούν ακόμη μέχρι του Άϊνου της Ιαπωνίας. Γενικότερο συμπέρασμα: οι Πρωτοευρωπαίοι καταλάμβαναν αρχικά όλο το χώρο της Ευρώπης και της βόρειας Ασίας. Ο ανθρωπολογικός τύπος της Πίνδου (continental) είναι ο αρχικός πυρήνας των Ευρωπαίων, γνωστός σήμερα και σαν Διναρικός. Οι Σαρακατσάνοι όμως της Πίνδου απετέλεσαν το κλειδί για την ανίχνευση της προϊστορίας των Ευρωπαίων *(Πουλιανός, 1993).*

1.1.3 ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΑΙΟΙ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

Μέσα από την παράδοση των Σαρακατσάνων διαπιστώνουμε πως δυο είναι οι περιοχές που έχουν ιδιαίτερη σημασία, τα Άγραφα και η Κωνσταντινούπολη. Τα Άγραφα ως η κοιτίδα της φυλής και η Κωνσταντινούπολη ως η πρωτεύουσα του Ελληνισμού και της Ορθοδοξίας. Η παράδοση των Σαρακατσάνων συνδέεται άμεσα με την Ορθοδοξία και με το Βυζάντιο. Έτσι, δημιουργείται μια ξεχωριστή σχέση ανάμεσα στον Σαρακατσάνο και την Κωνσταντινούπολη. Στη συνείδηση του κάθε Σαρακατσάνου, η Πόλη αποτελούσε την πρωτεύουσα του Ελληνισμού και αντιπροσώπευε τη δύναμη, τη δικαιοσύνη και τον πολιτισμό του Βυζαντίου. «Ευλογημένος, λέγανε οι γέροντες παλιότερα, είναι αυτός που θα αφήσει τα Άγραφα και θα πάει στην Πόλη». Μέσα από τα έθιμα των Σαρακατσάνων δημιουργήθηκε ένας άξονας αναφοράς μεταξύ των Αγράφων και της Κωνσταντινούπολης, όπου αναπτύχθηκε μια «ιερή» σχέση, που χιλιοτραγουδήθηκε και μυθοποιήθηκε με το πέρασμα των χρόνων. Οι Σαρακατσάνοι ακόμη και σήμερα είναι παρά πολύ δεμένοι με τη βυζαντινή εποχή. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι έχουν σαν κυρίαρχο σύμβολο στα έργα της λαϊκής τους τέχνης και στα υφαντά τον δικέφαλο αετό και το «κλειδί της Πόλης». Ακόμη δε - αυτό ισχύει και σήμερα - η μέρα Τρίτη που πάρθηκε η Πόλη, είναι για τους Σαρακατσάνους η καταραμένη μέρα, η μέρα που ποτέ δεν ξεχάστηκε *(Τσαούσης, 1998).*

Έτσι, όπως λέει η παράδοση, μετά την άλωση της Πόλης έβαψαν τα ρούχα τους μαύρα, έβαλαν μαύρα μαντήλια στα κεφάλια, έσφαξαν τα άσπρα πρόβατα και άφησαν μόνο τα μαύρα, στα οποία ακόμη βούλωσαν και τα κουδούνια. Επίσης, από

τότε μέχρι και σήμερα οι Σαρακατσάνοι την μέρα Τρίτη τη θεωρούν αποφράδα και δεν αρχίζουν καμιά δουλειά.

Μετά από την Τρίτη 29 Μάιου 1453, το πένθος για την Άλωση και ο πόθος για την απελευθέρωση της Βασιλεύουσας και του Ελληνισμού καθρεφτίζεται μέσα στην παράδοση των Σαρακατσάνων. Στον καθημερινό λόγο επικράτησαν φράσεις και ευχές, όπως «…και του χρόνου στην Πόλη», «…στην Πόλη ξακουσμένος», και άλλες, οι οποίες φανέρωναν την αξία που είχε για αυτούς η Κωνσταντινούπολη, όπως για τον Μαρμαρωμένο Βασιλιά, το κλειδί της Πόλης, τα σημάδια πριν την Άλωση, κ.α. Στη συνέχεια οι φράσεις αυτές και οι ιδέες πήραν τη μορφή παραμυθιών, τα οποία διηγούνται ακόμη και σήμερα οι γιαγιάδες στα παιδιά. Αυτή η ιδιότυπη σχέση μεταξύ Σαρακατσάνων και Πόλης αποτέλεσε την βάση για την αντίδρασή τους απέναντι στον τουρκικό ζυγό *(Μακρής, 1990).*

1.1.4 ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

Οι πρόγονοί τους ανέβηκαν στην Πίνδο περίπου το 1381, τότε που κυριάρχησαν οι Τούρκοι στην περιοχή. Εκεί, έζησαν απομονωμένοι μέχρι περίπου το 1815, διατήρησαν όλα τα αρχαιοελληνικά στοιχεία, γλώσσα, ήθη, έθιμα και λαϊκή τέχνη, που τους χαρακτήριζαν.

Κοιτίδα των Σαρακατσάνων θεωρείται, ως επί το πλείστον, ο ορεινός όγκος της Πίνδου, όπου κατοίκησαν μετά το 1400 και την κατάληψη του ελλαδικού χώρου από τους Οθωμανούς Τούρκους. Οι παλιότεροι αναφέρουν ως πατρίδα τους την περιοχή των Αγράφων ή της Άρτας όπου οι Σαρακατσάνοι κατοίκησαν περίπου μέχρι το 1812. Από αυτή την αφετηρία μετακινούνταν στην ηπειρωτική Ελλάδα και σε άλλες βαλκανικές χώρες μαζί με τα ποίμνιά τους.

Η συμβολή των Σαρακατσάνων στην επανάσταση του 1821 ήταν αποφασιστικής σημασίας. Πολλά είναι τα ονόματα Σαρακατσάνων αρματολών και κλεφτών (Κατσαντώνης, Καραϊσκάκης, Δίπλας κ.α.). Για τους Σαρακατσάνους είναι γνωστό ότι δεν υποτάχθηκαν στους Τούρκους. Απεναντίας, τους πολέμησαν γενναία, γεγονός που εξόργισε τον ίδιο τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων. Είναι επίσης, πολύ γνωστές από την ιστορία και τις παραδόσεις μας οι συγκρούσεις ανάμεσα στο ασκέρι του και τον Σαρακατσάνο προεπαναστατικό ήρωα Κατσαντώνη, ο οποίος τελικά συνελήφθη από τον Αλή Πασά και βρήκε μαρτυρικό θάνατο. Εξαιτίας αυτών των διώξεων, αναγκάστηκαν οι Σαρακατσάνοι να εγκαταλείψουν τα Άγραφα, με τα ποίμνιά τους, και να εξαπλωθούν στην Ήπειρο, τη Στερεά Ελλάδα, τη Θεσσαλία, τη

Μακεδονία, τη Θράκη αλλά και στις σημερινές περιοχές της Βουλγαρίας, της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας και γενικότερα της πρώην Γιουγκοσλαβίας, καθώς ο ενιαίος γεωγραφικός χώρος του τότε Οθωμανικού κράτους επέτρεπε άνετα αυτές τις μετακινήσεις *(www.ellas2.wordpress.com,2011).*

1.1.5 ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

Στον Μακεδονικό Αγώνα βοήθησαν τα ελληνικά αντάρτικα σώματα ως οδηγοί, αγγελιοφόροι, τροφοδότες και σύνδεσμοι. Περιέθαλψαν τραυματίες στις στάνες τους, διέθεσαν τρόφιμα, ιματισμό, μετέφεραν όπλα και συμμετείχαν οι ίδιοι στα αντάρτικα σώματα, όπως ο οπλαρχηγός Κ. Γαρέφης κ.α. Ο Παύλος Μελάς συνεργάστηκε στενά με τους Σαρακατσάνους. Ανώνυμοι αγωνιστές, επίσης, αντιστάθηκαν σ' όλους τους κατακτητές.

'Ο στρατηγός Α. Κ. Ανεστόπουλος ("Μακεδονικός Αγών" 1903-1908, Β΄τόμος σελ.362),γράφει: «...όλοι οι κτηνοτρόφοι Σαρακατσαναίοι, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, κατά την περίοδον του Μακεδονικού Αγώνα 1903-1908 ειργάσθησαν πολυτρόπως, ενισχύσαντες τα Ελληνικά αντάρτικα σώματα ως τροφοδότες, οδηγοί, αλλά και ως ένοπλοι». «Άνευ αυτών θα ήτο δύσκολος η εξόντωσις των σλαυϊκών συμμοριών» *(Μακρής, 1990)*[2].

1.1.6 20ΟΣ ΑΙΩΝΑΣ

Από τα μέσα του 20ου αιώνα (1950-60) και μετά οι Σαρακατσάνοι άρχισαν να εγκαταλείπουν τα βουνά, εγκαταστάθηκαν σε πόλεις, χωριά και ασχολήθηκαν με κάθε είδους επαγγέλματα. Όμως, οι αρχές τους και οι αξίες της ζωής τους δεν άλλαξαν. Πολιτιστικοί σύλλογοι, λαογραφικά μουσεία, έντυπο υλικό (βιβλία, εφημερίδες και περιοδικά), συνέδρια και ημερίδες, το πανελλήνιο αντάμωμα (στο Περτούλι Τρικάλων την τελευταία Κυριακή του Ιουνίου) και άλλες δραστηριότητες αναβιώνουν σκηνές από την καθημερινή τους ζωή διατηρώντας έτσι ζωντανή την εθνική και πολιτιστική μνήμη των σύγχρόνων τους.

---

[2] *Μακρής Ευριπίδης Π., «Ζωή και παράδοση των Σαρακατσαναίων», β' έκδοση, Εκδόσεις Ιωάννινα: Ε. Μακρής,σελ.84, Ιωάννινα 1990.*

1.2 Η ΕΛΛΗΝΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥΣ

Οι Σαρακατσάνοι είναι ένα κομμάτι του ελληνικού λαού, μια ξεχωριστή κοινότητα, που η ιστορία τους φτάνει στα βάθη των αιώνων. Μία λέξη γεμάτη νόημα, αλήθεια και ιστορία.. Ένας λαός, πού δεν θα μπορούσε παρά να έχει ένα πανάρχαιο ελληνικό όνομα, το οποίο θα προερχόταν από την σύνθεση στοιχείων του πανάρχαιου βίου του. Η ελληνικότητα των Σαρακατσάνων είναι αδιαμφισβήτητη. Ακόμα και μετά τον εκχριστιανισμό τους, όλοι γνώριζαν πόσο ευλαβείς και πιστοί άνθρωποι ήταν. Όμως σαν Έλληνες – Χριστιανοί έχουν μια μοναδική ιδιαιτερότητα. Από τα χριστιανικά ονόματα αποδέχονται μόνο τα ελληνικά ή ελληνοποιημένα. Είναι αδύνατον να βρεις εβραϊκό όνομα σε Σαρακατσάνους, όπως Δανιήλ, Ιωσήφ, Ραφαήλ, Δαυίδ, Εμμανουήλ κλπ *(www.perdikaki.gr ,2010).*

Είκοσι χιλιάδες χρόνια, λένε οι επιστήμονες, πάνω σ' αυτή τη γη είναι διαβατάρηδες σ' ένα ατέλειωτο ετήσιο ταξίδι. Χιλιάδες χρόνια κρατάει η φύτρα τους από τα πρώτα νομαδικά φύλλα. Άλλοι τους χαρακτηρίζουν ως Δωριείς, άλλοι ως Ακανάρνες όμως κανείς δεν αμφισβήτησε ποτέ την ελληνικότητά τους, κάτι που αποδείχτηκε επιστημονικά ανθρωπολογικά, κοινωνιολογικά και προπαντός γλωσσικά.

Ο ιδιότυπος τρόπος ζωής, η ενδογαμία και η κλειστή κοινωνία στην οποία ζούσαν, το γνωστό τσελιγκάτο ήταν οι κυριότεροι λόγοι που διατήρησαν μέχρι τις μέρες μας την γνήσια ελληνικότητά τους, μια παράδοση που σαν ακρογωνιαίο λίθο είχε την πατριαρχική οικογένεια, βασισμένη πάνω σε αρχές και άγραφους νόμους.

Σκληρή και κακοτράχαλη η ζωή τους, ζώντας και παλεύοντας με τα στοιχεία της φύσης, ανέπτυξαν προτερήματα και διαμόρφωσαν ένα χαρακτήρα δυνατό και φιλελεύθερο, γι' αυτό άλλωστε δεν υποτάχτηκαν στον κατακτητή, ο οποίος τους έδωσε και το όνομα Καρά-κατσάν *(www.sarakatsanoi.com ,2004).*

Κοιτίδα τους θεωρείται η περιοχή των Αγράφων και των Τζουμέρκων όμως στα Βυζαντινά χρόνια θα τους συναντήσει κανείς σ' όλη την Βαλκανική χερσόνησο, ακόμη και πέραν της Κωνσταντινούπολης, της Πόλης που η άλωσή της υπήρξε εθνικό πένθος για τους Σαρακατσάνους.

Χρονικό τους ορόσημο ήταν οι δυο μεγάλες γιορτές, του Αγίου Γεωργίου και του Αγίου Δημητρίου (με το παλιό ημερολόγιο), οι οποίες, παράλληλα, αποτελούσαν τους δύο χρονικούς σταθμούς των μετακινήσεών τους. Έτσι, άνοιξη και φθινόπωρο έβλεπε κανείς αυτό το ατελείωτο καραβάνι ψυχών και ζωντανών να δίνει μια ξεχωριστή ζωντάνια και ομορφιά στους κάμπους και στα βουνά της Ελλάδος και όχι μόνο. Πορεύτηκαν, λοιπόν, χιλιάδες χρόνια οι Σαρακατσάνοι χωρίς να αναπτύξουν τις

τέχνες και τα γράμματα, λόγω της δουλειάς τους, αλλά έγραψαν σελίδες ηρωισμού και δόξας. Αμάραντη δόξα των Σαρακατσάνων στάθηκε ο κλεφταρματωλισμός *(www.sarakatsanoi.com ,2004).*

1.3 ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ

Οι Σαρακατσάνοι, είχαν, και έχουν, εντυπωσιακή ομοιογένεια, στη γλώσσα, στα ήθη, τα έθιμα και τον τρόπο ζωής. Διακρινόταν σε τέσσερις κύριες ομάδες πληθυσμού ανάλογα με τη γεωγραφική τους θέση. Οι ομάδες αυτές περιελάμβαναν τους Ηπειρώτες, τους Κασσανδρηνούς, τους Μωραΐτες και τους Πολίτες (κατά αλφαβητική σειρά), ενώ το κριτήριο της κατάταξης συνήθως, ήταν ο ευρύτερος τόπος διαμονής (χειμερινή κατοικία, χειμαδιά) και οι συγγενικοί δεσμοί της ομάδας *(www.wikipedia.org ,2011).*

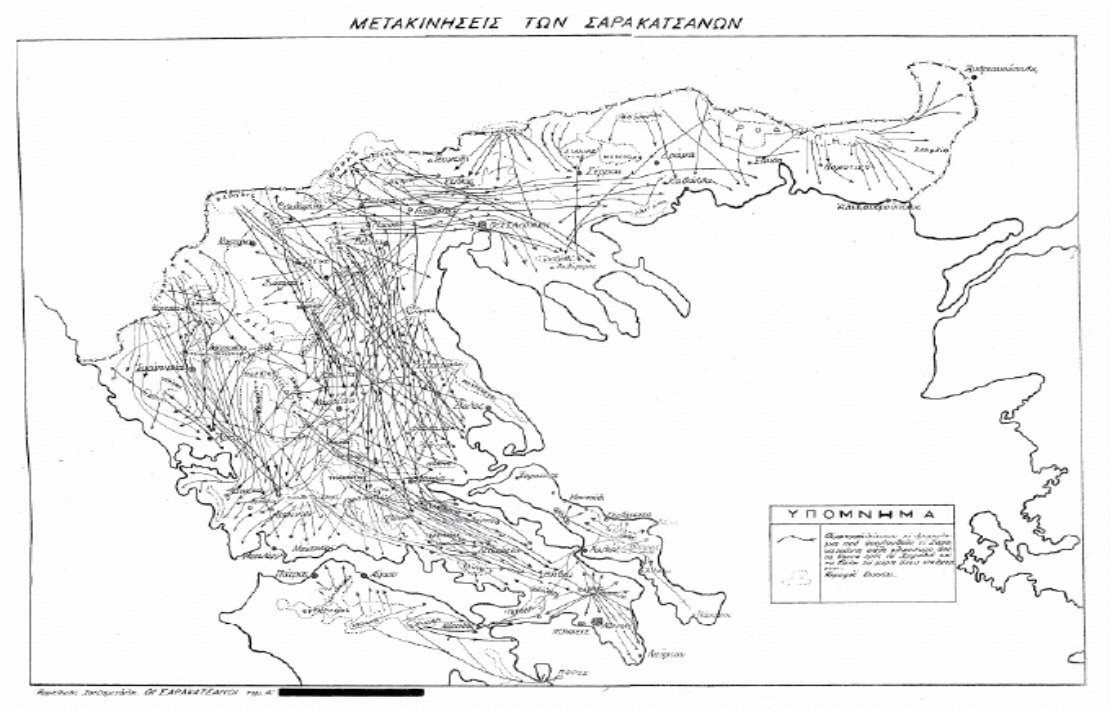

Εικόνα 1.2: Μετακινήσεις των Σαρακατσάνων. [3]

1.3.1 ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ

Οι Ηπειρώτες είναι η ομάδα πληθυσμού με τον πιο περιορισμένο χώρο μετακινήσεων (λόγω μορφολογίας εδάφους), και περιλαμβάνει γενικά τους Σαρακατσάνους της Ηπείρου. Οι Ηπειρώτες ξεχειμώνιαζαν συνήθως, στη Νότιο Ήπειρο και στα παράλια της Θεσπρωτίας. Το καλοκαίρι κατευθύνονταν προς τη

[3] *Πηγή: http://www.save-foundation.net/Conferences/Schimatari/Sarakatsani-Dervisis.pdf,2011.*

δυτική πλευρά της Πίνδου (κυρίως την περιοχή Ζαγορίου) έως τα όρη της Βορείου Ηπείρου (στην Αλβανία) *(www.wikipedia.org,2011).*

1.3.2 ΚΑΣΣΑΝΔΡΙΝΟΙ

Οι Κασσανδρινοί (ή Χασσανδρινοί) είναι η ομάδα πληθυσμού που περιλαμβάνει γενικά τους Σαρακατσάνους της Μακεδονίας. Οι Κασσανδρινοί ξεχειμώνιαζαν συνήθως στη χερσόνησο της Κασσάνδρας, στη Χαλκιδική, καθώς και στις νότιες πεδιάδες του Αξιού και του Στρυμόνα. Το καλοκαίρι κατευθύνονταν προς τους ορεινούς όγκους του Βερμίου, του Βορά, του Περιστερίου (Βαρνούντος), της Βαβούνας (τώρα ανήκει στην Π.Γ.Δ.Μ.) έως τα όρη Κερκίνη, Φαλακρό, Παγγαίο και τη Δυτική Ροδόπη (Χαϊντού, Φρακτό κ.α.). Παρ' όλα αυτά στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας επικράτησε η πολίτικη ενδυμασία κι όχι η κασσανδρινή *(www.wikipedia.org,2011).*

1.3.3 ΜΩΡΑΪΤΕΣ

Οι Μωραΐτες είναι η ομάδα πληθυσμού που περιλαμβάνει γενικά τους Σαρακατσάνους της Κεντρικής και Νοτίου Ελλάδος. Οι Μωραΐτες ξεχειμώνιαζαν, συνήθως, σε μια περιοχή που εκτείνονταν από τη Θεσσαλία και Νότιο Πιερία έως τη Στερεά Ελλάδα (Αιτωλία, Ακαρνανία, Βοιωτία, Φθιώτιδα, Φωκίδα και Αττική), την Εύβοια και την Πελοπόννησο (κυρίως την περιοχή της Αργολίδας). Το καλοκαίρι κατευθύνονταν προς τους ορεινούς όγκους της Στερεάς Ελλάδος, Νοτίου Πίνδου και Αγράφων έως τα όρη Χάσια (μεταξύ Θεσσαλίας και Μακεδονίας) και το Βέρμιο. Ορισμένες φάρες (ελάχιστες) κατευθύνονταν και στους ορεινούς όγκους της Βορείου Πελοποννήσου (στο Χελμό και στο Παναχαϊκό όρος) και Ευβοίας
(www.wikipedia.org ,2011).

1.3.4 ΠΟΛΙΤΕΣ

Οι Πολίτες, είναι η ομάδα πληθυσμού που περιλαμβάνει συνολικά τους Σαρακατσάνους της Θράκης. Οι Πολίτες ξεχειμώνιαζαν, συνήθως, στα πεδινά παράλια της Ανατολικής Θράκης πλησίον της Κωνσταντινούπολης καθώς και στα πεδινά παράλια της Δυτικής Θράκης. Το καλοκαίρι κατευθύνονταν προς τους ορεινούς όγκους της Ανατολικής Ροδόπης (Κούλα, Παπίκιο κ.α.), ως τα όρη της Στράντζας (Τουρκία) και την οροσειρά του Αίμου (Βουλγαρία).

1.4 ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ ΚΑΙ ΒΛΑΧΩΝ

Η χρήση μιας και μόνο γλώσσας, της Ελληνικής, αποδεικνύει ότι οι Σαρακατσάνοι είναι διαφορετικοί από τους Βλάχους, (οι Βλάχοι της Ελλάδας γνωστοί και με άλλα ονόματα κατά περιοχές, όπως: Κουτσόβλαχοι, Αρβανιτόβλαχοι, κ.τ.λ. ενώ οι ίδιοι αυτοαποκαλούνται Βλαχόφωνοι Έλληνες) που μιλούν εκτός από τα Ελληνικά και τα Βλάχικα. Η λέξη Βλάχος χρησιμοποιείται για να δηλώσει τον άνθρωπο που έχει πρόβατα, τον κτηνοτρόφο, τον βοσκό και επειδή η κτηνοτροφική ζωή είναι το κοινό τους στοιχείο, υπάρχει σύγχυση πότε ένας Βλάχος (=αυτός που έχει πρόβατα, ο κτηνοτρόφος, ο βοσκός) είναι Σαρακατσιάνος και πότε Βλάχος (=Βλαχόφωνος). Με τη διαφορά όμως ότι οι Σαρακατσάνοι ήταν καθαροί νομάδες και δεν είχαν πουθενά χωριό, ενώ οι Βλάχοι ζούσαν νομαδικά και ημινομαδικά, ήταν εγκαταστημένοι σε χωριά και ασχολήθηκαν και με το εμπόριο, τις τέχνες και τα γράμματα. Αντίθετα, οι Σαρακατσάνοι, στα μέσα του προηγούμενου αιώνα, εγκατέλειψαν το νομαδισμό. Αλλά στην ενδυμασία, στα ήθη και έθιμα, στον τρόπο ζωής ξεχώριζαν οι Σαρακατσάνοι από τους Βλάχους, που δεν έρχονταν σε επιμειξία μεταξύ τους αλλά ούτε είχαν και επαγγελματικό αλισβερίσι
(www.elassona.com.gr ,2011).

Παρακάτω παρουσιάζουμε ομοιότητες και διαφορές των δυο πληθυσμών.

Τι τους ενώνει :

- Η δομή της κοινωνίας τους, σε τσελιγκάτα με το αρχιτσέλιγκα αρχηγό και με καθαρά πατριαρχικό χαρακτήρα. Η γυναίκα έχει ένα πολύ δύσκολο ρόλο στον σκληροτράχηλο τρόπο ζωής τους.
- Η επί αιώνες αυστηρή νομαδο-κτηνοτροφική ζωή με τη δομή των τσελιγκάτων. Πολλοί αρωμανικοί πληθυσμοί, μεταγενέστερα, ακολούθησαν αστικό τρόπο διαβίωσης.
- Η σχέση τους με την οροσειρά της Πίνδου, καταγεγραμμένη στα τραγούδια και στους θρύλους τους.
- Κοινά ήθη και έθιμα που δεν συναντώνται σε άλλους πληθυσμούς των Βαλκανίων ή της Ελλάδας και που, αν συναντώνται, θεωρούνται ότι μεταφέρθηκαν από αυτούς: πχ το Φλάμπουρο στο γάμο, η δερματοστιξία, τα προζύμια, κ.α.

- Λέξεις που είναι συνδεδεμένες με την ιδιαίτερες ασχολίες τους και οι περισσότερες με αρχαιοελληνική προέλευση οι οποίες συναντώνται μόνο στη γλώσσα τους. Παραδείγματα τέτοιων κοινών λέξεων είναι:
    - ✓ *βάτρα* για το τζάκι,
    - ✓ *Κοίτας* όνομα για το Χρήστος,
    - ✓ *κατσούλα* ή *κιτσούλα* για την κωνική σκεπή ή σκούφο,
    - ✓ *σάρικα* μάλλινη ψιλή φλοκάτη,
    - ✓ *μπάλιος* για το παρδαλό άλογο,
    - ✓ *κόρμπα* ή *γκόρμπα* για το μαύρο και το κοράκι,
    - ✓ *σαρμενίτσα* για την κούνια,
    - ✓ *ζωστήρα* ή *ζωστάρι* για τη ζώνη,
    - ✓ *λιτάρ* ή *λιτάρι* για το λεπτό σκοινί,
    - ✓ *λιμάζω* και *λιμόσου* για το πεινάω,
    - ✓ *νήλα* για τη συμφορά,
    - ✓ *τάτα* ή *τάτι* για τον πατέρα,
- Η έντονη χριστιανική πίστη και θρησκευτικότητα πχ η παρουσία του Σταυρού αισθητή σε όλους τους χώρους, στα ρούχα, στα τραγούδια και αλλού.
- Και οι δύο διεκδικούν λέξεις με αρχαιοελληνική καταγωγή, που χρησιμοποιούνται μόνο από την ομάδα τους. Για παράδειγμα, 'το ραβδί του βοσκού' στην αρωμανική λέγεται κηρύκο και θεωρείται ότι προέρχεται από το αρχαίο κηρύκειο. Οι Σαρακατσάνοι μελετητές την αναφέρουν ως κλίτσα, που προέρχεται από το κατσουλίτσα, υποκοριστικό του κατσούλα, το οποίο έχει τις ρίζες του στην ομηρική λέξη κάσις(=ενώνω, αδελφώνω. Επειδή η κλίτσα ενώνεται σε κωνική μορφή στην άκρη). Φυσικά, η ελληνική γλώσσα των Σαρακατσάνων περιέχει πολλές ελληνικές λέξεις με αρχαιοελληνική προέλευση αλλά είναι οι ίδιες της νεοελληνικής γλώσσας, που μιλιέται σε όλη την Ελλάδα με ιδιαίτερη προφορά.
- Χαρακτηριστικό είναι ότι στην πλούσια παράδοση τόσο των Βλάχων όσο και των Σαρακατσάνων, στα τραγούδια και στους θρύλους τους, δεν αναφέρεται πουθενά καμιά χαμένη πατρίδα ούτε χαμένα αδέλφια (εκτός ίσως από τους Σαρακατσάνους της Βουλγαρίας) αλλά αναφέρονται γεωγραφικά σε διάφορα μέρη της ηπειρωτικής Ελλάδας.

- Η διατήρηση για πολλούς αιώνες της ενδογαμίας (ιδιαίτερα σε ομαδοποιημένα χωριά) με αποτέλεσμα κάποιοι Βλάχικοι και κάποιοι Σαρακατσάνικοι πληθυσμοί να αποτελούνται ακόμα από μια σχετική ομοιογένεια.

Τι τους χωρίζει:

Η ενδυμασία, τα έθιμα, οι παραδόσεις δεν φαίνονται να είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικά για τη διαφοροποίησή τους καθώς ακόμα και ανάμεσα στους ίδιους Βλάχικους πληθυσμούς βρίσκουμε πολλές διαφορές. Το κύριο γνώρισμα που φαίνεται να τους χωρίζει και να τους χαρακτηρίζει είναι η γλώσσα και η χρήση της. Οι Βλάχοι χρησιμοποιούν την γλώσσα που είναι μίγμα μιας δημώδους λατινικής με πολλές αρχαιοελληνικές λέξεις, ενώ οι Σαρακατσάνοι χρησιμοποιούν ελληνική γλώσσα με ιδιαίτερη όμως προφορά. Φαίνεται δηλαδή, ότι οι δεύτεροι δεν ήρθαν σε επαφή με τις λεγεώνες των Ρωμαίων και γενικότερα με τη ρωμαϊκή κουλτούρα. Αυτό οφείλεται όμως σε επιλογή τους ή στο γεγονός ότι η γεωγραφική κατανομή τους την περίοδο της εκλατίνησης ήταν διαφορετική από τις περιοχές με έντονη τη ρωμαϊκή παρουσία *(paleomanina.blogspot.com,2011).*

1.5 Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ

Το γλωσσικό ιδίωμα των Σαρακατσάνων είναι ίδιο σε όλη την Ελλάδα και ίδιο μ' αυτό της περιοχής των Τζουμέρκων, των Ραδοβιζίων της Άρτας, του Σακαρετσίου και μέχρι τα Άγραφα.

Η "γλώσσα" τους κρύβει την ιστορία της ελληνικής γλώσσας, γιατί περιέχει στοιχεία πρωτο-ελληνικά, πελασγικά, ομηρικά και αρχαϊκά. Αλλά χρειάζεται μεγάλη προσοχή, διότι πολλές λέξεις προέρχονται από παραφθορά και είναι δύσκολος ο εντοπισμός της πραγματικής λέξης .Η λέξη κλίτσα, για παράδειγμα, αποτελείται από τη ράβδο και την κλίτσα. Το καπέλο της ράβδου, η κατσούλα, υποκοριστικά λέγεται Κατσουλίτσα (μικρή κατσού-λα), και με παραφθορά, όπως αναφέραμε και παραπάνω, προκύπτει η κλίτσα.

Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται στο νόημα πού έχουν ορισμένες λέξεις. Λόγου χάριν, οι Σαρακατσάνοι τις βελανιδιές τις αποκαλούν δένδρα και όλα τα υπόλοιπα κλαριά. Επίσης, λούρα λένε οι Σαρακατσάνοι τους μακρινούς λεπτούς κορμούς χωρίς φυλλωσιές κι ο Όμηρος χρησιμοποιεί τον όρο δούρα. Η λέξη τσοτίνα ή τσουτίνα, που σημαίνει την περιοχή του ινιακού ή κροτάφων στο κεφάλι, είναι παραφθορά της λέξης κοτίνα, εξ ού και ο αρχαίος "κότινος", το στεφάνι των Ολυμπιονικών.

Ένα ακόμη παράδειγμα πρωτοελληνικής πελασγικής λέξης είναι η εστία της κατσούλας, την οποία οι Σαρακατσάνοι αποκαλούν «βάτρα». Η ονομασία αυτή προέρχεται από το πελασγικό βατάρα. Πρόκειται για μία καθαρά ελληνοπελασγική λέξη, την οποία λανθασμένα μερικά λεξικά αποδίδουν στη λατινική γλώσσα. Οι Σαρακατσάνοι φέρουν και αρχαιότατα πελασγικά ονόματα όπως το Χαραλής και σήμερα Καραλής που έχει βρεθεί σε πελασγική επιγραφή. Το όνομα Καραλής, πού δεν έχει καμία σχέση με το τουρκικό Καρά – Αλής, το βρίσκουμε στους Σαρακατσάνους της Ελλάδας, Γιουγκοσλαβίας αλλά και Βουλγαρίας. Πελασγικής προελεύσεως είναι πολλές λέξεις όπως: κρούτα, ρούγα, κάλεσος, βελέντζα, ζαλίκι, μερτζέλι, τσούπρα, λούγκα, κούπα, κούρνια, λιγκιάζω κ.α. Υπάρχουν και πάρα πολλές αρχαϊκές όπως: πυροστιά (πύρ + εστία), πυρόμαχος (πύρ + μάχομαι), σκ` τί – σκουτί (σκύτος = δέρμα ένδυμα), κουρνιαχτός (κορνιαχτός) κ.α. Η Ελλοπική – Πελασγική γλώσσα φυσικά ήταν αρκετά διαφοροποιημένη από τη γνωστή σ' εμάς Αττική διάλεκτο ή τα νεοελληνικά που μιλάμε σήμερα. Η Ελλοπική – Πελασγική ήταν γεμάτη φθόγγους και πολλά σύμφωνα, λίγα φωνήεντα και σχεδόν καθόλου άρθρα *(http://www.041.gr/sarakatsanoi/sarakatsanoi.htm ,2011).*

Παρακάτω παρουσιάζουμε τα κυριότερα χαρακτηριστικά της Σαρακατσάνικης γλώσσας.

- Πρώτα-πρώτα παρατηρείται σε μεγάλο βαθμό το φαινόμενο της συγκοπής των λέξεων : σταρ (σιτάρι), κορφή (κορυφή), μπλάρ΄ (μουλάρι), πράτα (πρόβατα), Σ'μαδ' (σημάδη).
- Αποκόπτουν το καταλυτικό ει, η, ι, οι των παροξύτονων ρημάτων : βρεχ΄(ει), χιονιζ'(ει), τέχν'(η), ψαλίδ'(ι), βλαχ'' (οι).
- Τονίζουν την προ-παραλήγουσα των ρημάτων: εστρώσαμαν, εφάγαμαν, αρμέξαμαν.
- Μετατρέπουν τον άτονο φθόγγο (ε) σε (ι): Φάτι κι πιείτι βρε πιδιά, χαρείτι να χαρούμι...
- Μετατρέπουν τον άτονο φθόγγο (ο) σε (ου): λέου (ω), Πινού (ω), αφήνου (ω), Γιώργους (ος).
- Το αρσενικό και ουδέτερο άρθρο (ο, τον, στον, το) τα μετατρέπουν σε (ου, τουν, στου, του): Ου Γιώργους, του πιδί, του κλαρί κλπ *(Μακρής, 2004)*[4].

[4]*Μακρής Ευριπίδης Π. «Γεωγραφική εξάπλωση των Σαρακατσαναίων». Ομιλία του στην ημερίδα των εκ Βουλγαρίας Σαρακατσαναίων στη Θέρμη, 8-10-2004 & Μακρής Ευριπίδης Π., 1990.*

1.6 Η ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1.6.1 Η ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Η οικογένεια αποτελεί την κυριότερη ομάδα, γύρω από την οποία οργανώνονται και δρουν οι Σαρακατσάνοι. Τα μέλη μιας Σαρακατσάνικης οικογένειας ορίζονται από την ταυτότητά τους, το ρόλο τους, την κοινωνική τους θέση και την υπόληψη τους. Το όνομα της Σαρακατσάνικης οικογένειας αποτελεί έναν από τους παράγοντες, που προσδιορίζουν τόσο την αξία, όσο και την απαξία των ρόλων και της κοινωνικής της θέσης. Επιπλέον, ο κύριος παράγοντας που επηρεάζει την αξία του οικογενειακού ονόματος είναι η θέση, η σπουδαιότητα και ο ρόλος του αρχηγού της οικογένειας στο τσελιγκάτο.

Η Σαρακατσάνικη οικογένεια βασιζόταν στον κανόνα της ενδογαμικής σχέσης (οι Σαρακατσάνοι παντρεύονταν μόνο Σαρακατσάνες) και στο θρησκευτικό γάμο. Η ύπαρξη της ενδογαμικής σχέσης οφείλονταν στο γεγονός πως μια μη Σαρακατσάνα σύζυγος, δεν θα μπορούσε να προσαρμοστεί στις συνθήκες του νομαδικού τρόπου ζωής και στις δυσκολίες αυτού. Ο γάμος στη Σαρακατσάνικη κοινωνία πραγματοποιούνταν μέσω προξενιού και αποφάσιζαν για την επιλογή συζύγων οι γονείς των παιδιών. Μάλιστα, οι Σαρακατσάνοι έδιναν στα κορίτσια τους προίκα για το γάμο.

Σύμφωνα με αρκετούς μελετητές, η Σαρακατσάνικη οικογένεια χαρακτηρίζεται ως "πατριαρχική", διότι ο αρχηγός της οικογένειας, εκείνος που ήταν υπεύθυνος και αποφάσιζε για όλα, ήταν ο πατέρας της οικογένειας. Η γυναίκα έπαιρνε τη θέση του αρχηγού της οικογένειας (σπάνια περίπτωση στους Σαρακατσάνους), αποκλειστικά και μόνο στην περίπτωση χηρείας και σε έλλειψη ενήλικου αρσενικού παιδιού. Παρά το γεγονός της ανδροκρατούμενης Σαρακατσάνικης κοινωνίας, η Σαρακατσάνα γυναίκα ήταν υπεύθυνη για τα παιδιά, τα καλύβια και την υλικοτεχνική υποδομή, για τη διατήρηση της σαρακατσάνικης ταυτότητας και των εθίμων της και καλλιεργούσε το θρησκευτικό συναίσθημα των παιδιών.

Οι Σαρακατσάνοι, βέβαια, τιμούσαν τη γυναίκα τους. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι, ποτέ τους δεν χώριζαν τη σύζυγό τους, ζητούσαν τη γνώμη τους για

διάφορα θέματα που άπτονταν της κοινωνικής εθιμοτυπίας κ.λ.π. Επιπροσθέτως, οι Σαρακατσάνοι εξυμνούσαν τη γυναίκα σε πάμπολλα τραγούδια τους. Ο πατέρας βοηθούμενος από τον πρωτότοκο συνήθως γιο του, διεύθυνε όλες τις ανδρικές δουλειές. Ο γιος του μπορούσε να εκφράσει την άποψη του για τα οικονομοτεχνικά θέματα, που αφορούσαν την οικογένεια. Από την άλλη πλευρά, η σύζυγος διεύθυνε τις γυναικείες δουλειές και τα κορίτσια της οικογένειας. Τα κορίτσια μπορούσαν να εκφράσουν την άποψη τους στη μητέρα τους, αλλά δεν ήταν σίγουρο πως αυτή θα εισακουστεί. Επίσης, ο σύζυγος εξέφραζε στη σύζυγό του την άποψη του χωρίς να την επιβάλλει αναγκαστικά. Οι Σαρακατσάνοι, ανάλογα με τη συγγενική ή φιλική σχέση των οικογενειών τους, συγκροτούσαν το τσελιγκάτο ή διέμεναν κατά ομάδες στα χειμαδιά. Σχέσεις φιλικές, οικονομικές κ.λ.π. μεταξύ διαφορετικών τσελιγκάτων είχαν μόνο οι άνδρες αυτών *(www.sarakatsanaioilarisas.gr,2011).*

1.6.2 ΤΟ ΤΣΕΛΙΓΚΑΤΟ

Οι Σαρακατσάνοι αποτελούσαν μια νομαδική κοινότητα, η οποία τον χειμώνα μετέφεραν τα ζώα τους, σε πεδινές περιοχές της χώρας, για να ξεχειμωνιάσουν, τα λεγόμενα χειμαδιά. Αντιθέτως, το καλοκαίρι βρίσκονταν στον ορεινό όγκο της χώρας. Το καλοκαίρι η μονάδα αυτή ονομάζονταν "τσελιγκάτο".

Το τσελιγκάτο ήταν ένας οικονομικός συνεταιρισμός, του οποίου κεντρικός πυρήνας ήταν μια εκτεταμένη οικογένεια, οικονομικά εύρωστη, που διέθετε σημαντικά κοπάδια (κάποτε ξεπερνούν τα 15000 «κεφάλια»). Σύμφωνα με τον Β. Νιτσιάκο: «το τσελιγκάτο δεν ήταν παρά μία μορφή παραγωγικού συνεταιρισμού ανάμεσα σ’ έναν αριθμό οικιακών ομάδων υπό την ηγεσία ενός ισχυρού κτηνοτρόφου. Οι δραστηριότητες του τσελιγκάτου, ωστόσο, δεν περιορίζονταν στη σφαίρα της παραγωγής, αλλά κάλυπταν ολόκληρο το φάσμα της κοινωνικής ζωής των συνεργαζόμενων ομάδων». Μ' αυτή την οικογένεια συνεταιρίζονταν ένας αριθμός άλλων συζυγικών οικογενειών ή άλλων εκτεταμένων με μικρότερες οικονομικές δυνατότητες. Οι συνεταιριζόμενες οικογένειες είχαν μεταξύ τους σχέσεις συγγένειας ή εξ αγχιστείας, δεν αποκλείονταν όμως να μην υπήρχε και κανένας βαθμός συγγένειας. Ακόμα, τσοπάνηδες χωρίς κοπάδια εντάσσονταν κι αυτοί στο τσελιγκάτο. Πέντε παράγοντες είχαν συμβάλλει στη δημιουργία του *(Καββαδίας , 1996):*

- η έλλειψη διαθέσιμων βοσκότοπων,
- η ανάγκη χρηματοδότησης των μικρών κτηνοτρόφων,

- η έλλειψη εργατικών χεριών των μεγάλων οικογενειών,
- η δυσκολία της συντήρησης σχέσεων με τον έξω κόσμο, δηλ. την περιβάλλουσα κοινωνία,
- η ανάγκη της άμυνας και της συνεργασίας για την εκμετάλλευση των ζώων.

Το τσελιγκάτο διέθετε έναν αρχηγό, που ήταν ο αρχηγός της εκτεταμένης οικογένειας και αποτελούσε τον κεντρικό πυρήνα του τσελιγκάτου. Αυτός ο αρχηγός ονομάζονταν τσέλιγκας και ήταν έξυπνος, δραστήριος, κοινωνικός και όλοι τον υπάκουγαν. Τσέλιγκας γίνονταν όχι ο μεγαλύτερος στην ηλικία, αλλά ο ικανότερος, ανεξάρτητα από τη χρονολογία γέννησης. Αυτός που αναγνωρίζονταν από τους άλλους χωρίς αμφισβητήσεις. Ο τσέλιγκας είχε τεράστιες ευθύνες. Αυτός έπρεπε να φροντίζει για όλα: για τα λιβάδια, για τους τσοπάνηδες, για τα προϊόντα τους, για τη διαβίωσή τους. Καθόριζε τα καθήκοντα κάθε μέλους και έπαιρνε τη γνώμη, σύμφωνη ή όχι, των αρχηγών των οικογενειών, χωρίς όμως να επηρεάζονται στις τελικές του αποφάσεις απ' αυτές. Αυτός ήταν υπόλογος και προς τις Αρχές του κράτους. Επίσης, έκλεινε οποιαδήποτε συμφωνία αφορούσε το τσελιγκάτο. Είχε επομένως, σχέσεις με ανθρώπους κάθε κοινωνικής τάξης. Το σύστημα της κοινωνικο-οικονομικής λειτουργίας του τσελιγκάτου δε διέφερε από εκείνο της εκτεταμένης οικογένειας και μάλιστα το πρώτο πήγαζε από το δεύτερο. Η διαχωριστική γραμμή βρισκόταν στη διαφορά του πνεύματος, που χαρακτήριζε τον καθένα. Η εκτεταμένη οικογένεια εμπνεόταν από τους δεσμούς αίματος, ενώ το πνεύμα του τσελιγκάτου στηριζόταν στη λογική του κοινού συμφέροντος. Οι συμφωνίες, που έκανε ο τσέλιγκας με τους συμμετέχοντες σ' αυτό, ίσχυαν για έξι μήνες, δηλ. για μια εποχιακή περίοδο. Ήταν ανανεώσιμες, αν η συνεργασία αποδεικνύονταν ικανοποιητική και για τους δυο *(Νιτσιάκου , 2007).*

Ο τσέλιγκας ήταν το πιο σημαντικό πρόσωπο του συνεταιρισμού. Κρατούσε μια γκλίτσα πιο κοντή από των άλλων βοσκών, αφού δεν ασχολούνταν με την κτηνοτροφία παρά σε ελάχιστες περιπτώσεις. Διέθετε μόνο αυτός άλογο ιππασίας («μπινέκι»). Η φορεσιά του ήταν πλουσιότερη από τις φορεσιές των άλλων. Η καλύβα του ήταν τοποθετημένη στο κέντρο του οικισμού. Τίποτα δεν μπορούσε να γίνει στο τσελιγκάτο χωρίς την έγκρισή του. Δεν επενέβαινε όμως σε ζητήματα που αφορούσαν την προσωπική ζωή των οικογενειών. Συμπεριφέρονταν με δικαιοσύνη, αντικειμενικότητα και γενναιοδωρία. Έτσι, εξασφάλιζε το γόητρό του, την τάξη και την ειρήνη στο τσελιγκάτο και απολάμβανε το σεβασμό όλων. Δυο φορές το χρόνο, φθινόπωρο και άνοιξη, πριν από κάθε μετακίνηση και αλλαγή εγκατάστασης, ο

τσέλιγκας μαζί με τους αρχηγούς των οικογενειών ,που συμμετείχαν στο τσελιγκάτο, έκαναν τους λογαριασμούς τους και έδιναν λόγο για τη διαχείριση.

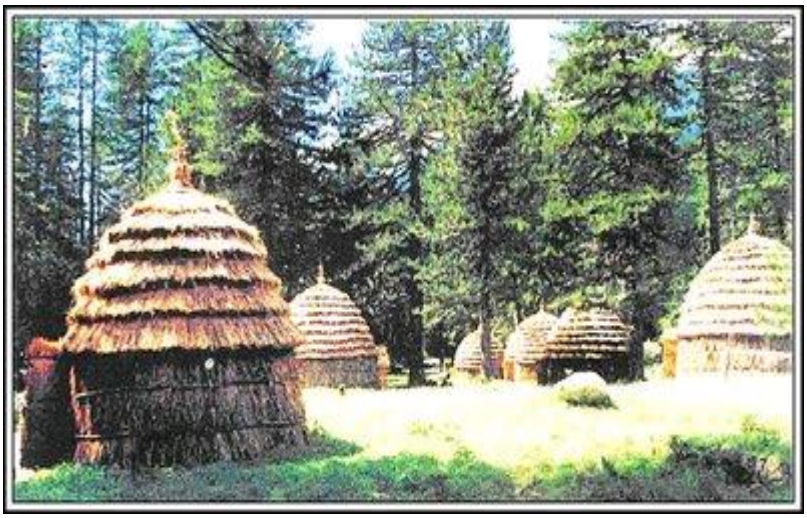

Εικόνα 1.2 & 1.3: Κονάκια.[5]

Το ανθρώπινο δυναμικό του τσελιγκάτου διακρίνονταν στους εξής ρόλους:

- Στην κορυφή βρίσκονταν ο τσέλιγκας, επικεφαλής της επιχείρησης.
- Στη δεύτερη βαθμίδα οι αρχηγοί των οικογενειών που συμμετείχαν στο τσελιγκάτο και ονομάζονταν Σμιχτάδες (από το ρήμα σμίγω = ενώνομαι), και που κατείχαν καίριες θέσεις στην παραγωγική διαδικασία.
- Ακολουθούσαν τα μέλη των οικογενειών (γυναίκες, παιδιά) που αναλάμβαναν διάφορες δραστηριότητες ανάλογα με τις ικανότητές τους.

[5] *Πηγή: www.letzeto.gr/giftokabos.htm ,2011.*

- Τελευταίος εργασιακός μισθωτός παράγοντας ήταν πρόσωπα, που προσλαμβάνονταν να δουλέψουν με συμφωνημένο μηνιαίο μισθό και ονομάζονταν Τσομπάνηδες ή Πιστικοί (έμπιστοι).

Το τσελιγκάτο διέθετε βοσκοτόπια, καλοκαιρινά και χειμερινά, νοικιασμένα από κοινότητες, μοναστήρια και ιδιώτες. Η ενοικίαση αυτή γίνονταν με ιδιωτικό συμφωνητικό των συμβαλλόμενων. Στα ορεινά βοσκοτόπια (σε ιδιαίτερη τοποθεσία που υπάρχει νερό)έμεναν οι οικογένειες φτιάχνοντας τα Καλύβια ή Κονάκια και διαμόρφωναν τους χώρους, που χρησίμευαν στις δραστηριότητες της επιχείρησης, δηλ. τις Στάνες και τη Στρούγκα.

Η στάνη ήταν ο χώρος όπου παρέμεναν τα ζώα, όταν δεν βρίσκονταν στα βοσκοτόπια. Οι όροι Στάνη και Τσελιγκάτο δεν ήταν ταυτόσημοι, γιατί το Τσελιγκάτο ήταν η ομαδική οργάνωση των οικογενειών για την εκμετάλλευση της κτηνοτροφίας. Η στρούγκα ήταν ένας ή περισσότεροι χώροι κυκλικοί, φραγμένοι με πέτρες ή ξύλα, με είσοδο-έξοδο, όπου γινόταν το άρμεγμα. Κοντά σε πηγές, τρεχούμενα νερά ή ποτίστρες υπήρχε σκιερό μέρος, όπου στάλιζαν τα πρόβατα το μεσημέρι. Εάν δεν υπήρχε ένας τέτοιος χώρος κατασκευαζόταν ένας πρόχειρος με σκέπαστρο, ο Στάλος. Στο Μπατζαριό, σπουδαίο τμήμα της Στάνης, έπηζαν και αποθήκευαν τα τυριά. Υπήρχαν, επίσης, και βοηθητικοί χώροι για τα εφόδια, όπως το αλάτι και το κριθάρι *(zigigianaiika.pblogs.gr/2008/20081101.htm)*[6].

Τα πρώτα μεταπολεμικά στοιχεία για τη νομαδική κτηνοτροφία μας τα δίνει η Αγγελική Χατζημιχάλη, η οποία κατέγραψε όλες σχεδόν τις οικογένειες των Σαρακατσάνων της Ελλάδας. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς της υπήρχαν 10.604 οικογένειες μεταβατικών και εδραίων Σαρακατσάνων με 1.729.141 γιδοπρόβατα. Η γεωγραφική κατανομή τους, το 1955, με βάση τα βουνά που βρίσκονταν το καλοκαίρι, ήταν, σύμφωνα με τη Χατζημιχάλη, η εξής:

Περιοχή	Τσελιγκάτα	Οικογένειες	Γιδοπρόβατα
Πελοπόννησος	174	355	70.770
Ήπειρος	323	1.875	285.440
Μακεδονία	401	2.555	525.670
Στερεά	775	1.400	264.030
Θεσσαλία	129	530	78.215

[6] *Απόσπασμα από το άρθρο του Ν. Ζυγογιάννη «Η κοινωνική μετεξέλιξη των Σαρακατσάνων στο Ν. Φθιώτιδας»,2008.*

Θράκη	37	905	179.750
Σύνολο	**1.839**	**7.620**	**1.403.875**

Πίνακας 1.1: Οι οικογένειες των Σαρακατσάνων το 1955.[7]

Εικόνα 1.4: Η σαρακατσάνικη οικογένεια τη μεταπολεμική περίοδο.[8]

1.6.3 ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΤΣΕΛΙΓΚΑΤΟΥ ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Ας δούμε τώρα τις σχέσεις – αλληλεπιδράσεις τσελιγκάτου και πατροπλευρικής κυρίως πολυπυρηνικής ή και εκτεταμένης σαρακατσάνικης οικογένειας. Το σύστημα της κοινωνικο-οικονομικής λειτουργίας της εκτεταμένης οικογένειας δεν διέφερε από το αντίστοιχο του τσελιγκάτου. Θα μπορούσαμε ακόμη να ισχυριστούμε ότι το τσελιγκάτο προέρχονταν από το σύστημα αυτής, μόνο που διαμορφώθηκε ανταποκρινόμενο στην ειδική του φύση. Οι Σαρακατσάνοι εξάλλου με τα έθιμά τους προσφεύγουν στην εκτεταμένη οικογένεια, την οποία και έχουν ως πλαίσιο αναφοράς.

Το τσελιγκάτο θεωρούμενο ως ειδική κοινωνική ομάδα εντάσσονταν κάπου ανάμεσα στην πατροπλευρική πολυπυρηνική οικογένεια και τον οικονομικό συνεταιρισμό. Και από τους δύο σχηματισμούς υιοθέτησε τα χαρακτηριστικά του.

Έτσι, από την οικογένεια πήρε τα ηθικά στοιχεία που εντοπίζονταν στην οικογενειακή εκμετάλλευση των ζώων, ενώ από τον συνεταιρισμό δανείστηκε το συμβατικό δεσμό που ένωνε τα μέλη του. Με τον τρόπο αυτό υπερτερούσε τόσο

[7] *Πηγή : Χατζημιχάλη, 2007*

[8] *Πηγή : Χατζημιχάλη, 2007.*

απέναντι στην οικογένεια, καθώς μπορούσε να αναπτύξει συνεταιριστικές σχέσεις και με μη συγγενικά πρόσωπα, όσο και απέναντι στον συνεταιρισμό *(Καββαδίας , 1996).*

Το τσελιγκάτο σύμφωνα με την τυπολογία του συνιστούσε: «μια ομάδα ενδιάμεση μεταξύ συγγένειας και οικονομικής σκοπιμότητας, μια ομάδα συνεργασίας εθελοντική, διαρκείας και υπέρ- λειτουργικότητας».

Η οργάνωση του τσελιγκάτου στηρίζονταν στις συμφωνίες που συνάπτονταν ανάμεσα στα μέλη του και που συμπληρώνονταν από την οργάνωση της κεντρικής οικογένειας. Οι σχέσεις δε, που αναπτύσσονταν ανάμεσα στις συζυγικές, τις εκτεταμένες οικογένειες αλλά και στο τσελιγκάτο και την περιβάλλουσα κοινωνία αντικατόπτριζαν τις σχέσεις των αντίστοιχων πλαισίων. Τα μέλη του τσελιγκάτου συνεργάζονταν διότι μία οικογένεια μόνη της θεωρούταν ανεπαρκής. Από την άλλη πλευρά η εκτεταμένη οικογένεια κατάφερνε να λειτουργεί σωστά εσωτερικά, παρά τον αριθμό των μελών της, τη φύση και τις αντιθέσεις ατομικών και ομαδικών στοιχείων, εξαιτίας της οργάνωσής της.

Φτάνοντας στη σύγχρονη εποχή τόσο το τσελιγκάτο όσο και η πολυεστιακή οικογένεια άρχισαν να παρακμάζουν. Σύμφωνα με τον Γ. Καββαδία: «η συγγένεια, η συνεργασία και η κοινότητα χάνουν το νόημά τους. από τη στιγμή που το κράτος αναλαμβάνει να χρηματοδοτήσει την εκμετάλλευση, να εξασφαλίσει την παιδεία, να εγγυηθεί την ασφάλεια και την κοινωνική πρόνοια, να οργανώσει τους συνεταιρισμούς κ.λ.π., ο παν-λειτουργισμός της οικογένειας και του τσελιγκάτου χάνουν το λόγο της ύπαρξης τους» *(Καββαδίας, 1996).*

1.7 ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ

Η μετάδοση των γνώσεων στους Σαρακατσάνους γινόταν με την άμεση και καθημερινή επαφή των νέων με τους μεγαλύτερους (αδέλφια, γονείς κ.ά.) μέσα από συζητήσεις και διηγήσεις στη δουλειά ή στο σπίτι,. Έτσι, αποκτούσαν μια γενική μόρφωση. Εκτός, όμως, από τη γενική μόρφωση τα παιδιά (μόνο τα αγόρια) έπρεπε να αποκτήσουν βασική μόρφωση (ανάγνωση και αριθμητική), για να μπορούν να "λογαριάζονται", όπως χαρακτηριστικά έλεγαν, να μπορούν να ελέγχουν τα λογιστικά του τσελιγκάτου.

Για να μάθουν ανάγνωση και γραφή, τα παιδιά χρησιμοποιούσαν σουγιά, τον οποίο δεν αποχωρίζονταν ποτέ, και μ' αυτόν χάραζαν γράμματα και αριθμούς στους κορμούς των δέντρων ή σε κάποιο σανίδι. Από την περίοδο όμως, που λειτουργούσαν τα τσελιγκάτα και μέχρι το 1945, τη βασική τους μόρφωση την αναλάμβανε κάποιος

δάσκαλος ή ορισμένες φορές κάποιος απόφοιτος Γυμνασίου, κατά τους τρεις μήνες του καλοκαιριού. Τον δάσκαλο τον πλήρωναν κατ' αποκοπή για το διάστημα αυτό που απασχολούνταν στο τσελιγκάτο. Τη σίτισή του αναλάμβαναν οι οικογένειες που είχαν παιδιά στο σχολείο, ενώ για τη διαμονή του υπήρχε το δασκαλο-κάλυβο. Το μάθημα γινόταν μέσα στο σχολείο ή και έξω, κάτω από δέντρα κοντά σε βρύσες.

Τα τελευταία χρόνια της λειτουργίας τσελιγκάτων, η εκπαίδευση των Σαρακατσάνων έγινε πιο οργανωμένη, οπότε τα σχολεία εξοπλίστηκαν με θρανία και μαυροπίνακες. Σε τέτοια σχολεία πήραν τις πρώτες γνώσεις Σαρακατσάνοι, οι οποίοι, αργότερα, μετά τη διάλυση των τσελιγκάτων, έγιναν έμποροι, επιχειρηματίες, επιστήμονες, πολιτικοί *(www.wikipedia.org, 2011).*

Η εκπαίδευση μέσα στις δομές, το θεσμοθετημένο πλαίσιο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στις λειτουργικές διαδικασίες του τσελιγκάτου αποσκοπούσαν στην εκμάθηση των ρόλων, τους οποίους επρόκειτο μελλοντικά να παίξουν τα άτομα αυτής της κοινωνίας. Μέσα από αυτή την «εκπαίδευση», η οποία ήταν ενταγμένη στην παραγωγική διαδικασία, προετοιμάζονταν και κατευθύνονταν τα Σαρακατσανόπουλα για να αναλάβουν, όταν εκείνα θα έπαιρναν τα ινία, συγκεκριμένους ρόλους, ανάλογα με τις ικανότητές τους και τις ανάγκες της κοινωνικής ομάδας που ζούσαν. Η σκληρή αυτή μαθητεία, ολοκληρώνονταν περίπου στην αρχή της εφηβείας οπότε θεωρούνταν ότι είχαν αποκτήσει πλέον τους βιωμένους τρόπους, τις γνώσεις και τις τεχνικές που θα τους έδιναν τη δυνατότητα να κινηθούν στο μέλλον υπεύθυνα επιτελώντας τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις τους *(Ανθογαλίδου, 1987).*

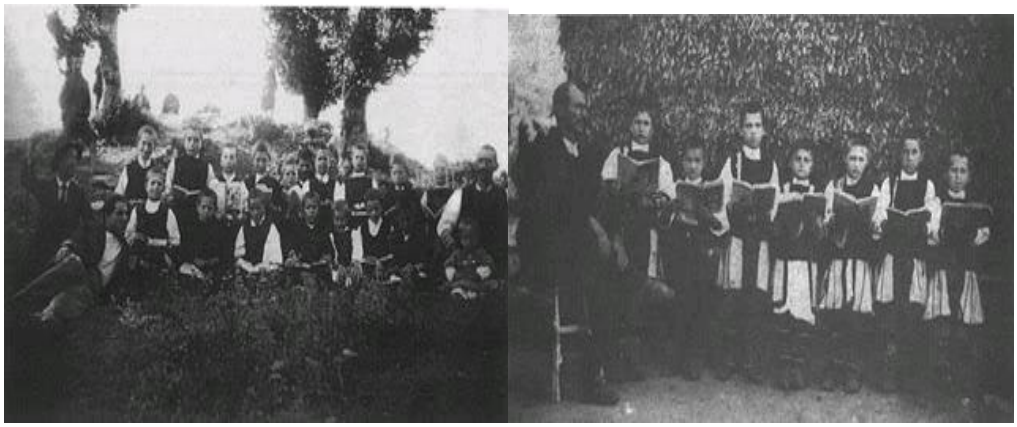

Εικόνα 1.5

Στα Δεξιά: Σαρακατσανόπουλα (Κουτράκια) με το δάσκαλο τους στην Ελατιά Δράμας (1933).

Στα Αριστερά: Σχολείο στο τσελιγκάτο του Λεπίδα στην Μπουζάλα..[9]

[9] *Πηγή : www.sarakatsanos.net ,2011.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΜΟΥΣΙΚΟ – ΚΙΝΗΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ

2.1 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ

Τα σαρακατσάνικα τραγούδια τραγουδιόταν μόνο «με το στόμα», χωρίς τη συνοδεία μουσικών οργάνων και ήταν αντιφωνικά. Αυτό σημαίνει ότι έλεγε η μία παρέα τον ένα στίχο, σταματούσε, η δεύτερη παρέα επαναλάμβανε τον ίδιο στίχο και συνέχιζαν το τραγούδι οι πρώτοι. Σε κάποια γλέντια, τα τραγούδια συνόδευαν οι ήχοι της τζαμάρας και του ταψιού. Η τζαμάρα είναι είδος φλογέρας, με τρία μέρη και παλιότερα αποτελούσε το μόνο σαρακατσάνικο μουσικό όργανο. Τα τραγούδια αυτά, δεν χορεύονταν. Στα τραγούδια με το «ταψί», οι δύο παρέες τραγουδούσαν αντιφωνικά, ενώ παράλληλα, κάποια μεγάλη σε ηλικία Σαρακατσάνα, στριφογύριζε επιδέξια το ταψί με το χέρι της, στο οποίο φορούσε πολλά δαχτυλίδια. Τα δαχτυλίδια χτυπούσαν πάνω στο ταψί κι έτσι παράγονταν ένας αρμονικός μεταλλικός ήχος.

Εκφέρονταν από τον κορυφαίο/α και την ομάδα, ή από δύο ομάδες (συχνά ανδρών/γυναικών, με διαφορά οκτάβας) εναλλάξ και αντιφωνικά. Ο ρυθμός κρατιόταν εσωτερικά και εκφράζονταν εξωτερικά με τις χορευτικές κινήσεις των συμμετεχόντων. Η σαρακατσάνικη μουσική υπήρξε αυστηρά μονοφωνική. Εξαίρεση, παρουσίαζαν ορισμένες συνηχητικές εξάρσεις στα μοιρολόγια και τα "ξινίτ'κα". Οι κλίμακες, στις οποίες κινούταν, ανάγονταν σε "φυσικά" (δηλαδή όχι συγκερασμένα) με ιδιαίτερη ποικιλία συνδυασμών διαστήματα, χαρακτηριστικά του ιδιαίτερου ύφους και ηχοχρώματος της σαρακατσάνικης μουσικής παράδοσης. Οι κλίμακες ήταν ελλειπτικές σύμφωνα με το σύστημα των τετραχόρδων της αρχαιοελληνικής μουσικής, με ιδιάζουσες διακυμάνσεις (συναισθηματικά φορτισμένες) της οξύτητας των επιμέρους φθόγγων. Παρατηρούνται ακόμα πιο ελλειπτικές κλίμακες τρίχορδες σε ορισμένα τραγούδια, που έχρηζαν ιδιαίτερης μελέτης για το πλούσιο αποτέλεσμα το οποίο παρήγαγαν. Ο ρυθμός, όπως ειπώθηκε, ήταν αργός, επιβλητικός, είχε εσωτερικό κράτημα και εξελίσσονταν με ευρηματικές διαμοιράσεις.

Κάθε πρωτοχορευτής/τρια είχε το τραγούδι του/της, το οποίο, ως κορυφαίος "τό λε'ε κι όλα". Η αναπαραγωγή της μουσικής αυτής εξασφαλιζόταν με την βιωματική συμμετοχή των νεοτέρων στις αυστηρά τελετουργικές της χρήσεις (γάμος, γκουρμπάνι, μοιρολόι) δηλαδή στα πλαίσια μιας αυστηρής συναισθηματικής-κοινωνικής αναγκαιότητας-ελευθερίας. Τα νέα στοιχεία εισέρρεαν στη

σαρακατσάνικη μουσική (και στην παραδοσιακή μουσική γενικότερα) με αργούς και ελέγξιμους ρυθμούς, οι οποίοι επέτρεπαν την ομαλή αφομοίωσή τους στα πλαίσια πάντοτε ενός οξυμένου αισθητηρίου των πιο προικισμένων μουσικά ατόμων της ομάδας, πάντοτε όμως υπό την συνεχή έγκρισή της.

Στα μεταπολεμικά δεδομένα η ενότητα και η αυτοδυναμία της ομάδας τραγουδιστών-χορευτών διασπάστηκε (εκτός από τους καθοριστικούς κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες) και από την εισαγωγή μουσικών οργάνων στην εκτέλεση των σαρακατσάνικων τραγουδιών. Τα όργανα και οι ορχήστρες μπήκαν στη σαρακατσάνικη μουσική παράδοση τα νεότερα χρόνια, για καθαρά πρακτικούς λόγους, μετά την επίδραση του ραδιοφώνου και του γραμμοφώνου. Τα όργανα αυτά ήταν κλαρίνο, βιολί, λαούτο, δηλαδή όργανα κατεξοχήν (βιολί) ή καταρχήν ικανά (κλαρίνο, λαούτο) να αποδώσουν τα ιδιαίτερα μουσικά διαστήματα των σαρακατσάνικων τραγουδιών.

Σύμφωνα με μαρτυρίες παλιών Σαρακατσάνων τα πραγματικά παραδοσιακά τραγούδια λέγονταν με το στόμα. Ο πρώτος έλεγε τον στίχο (συνήθως αυτός που το πρωτοθυμόταν) και η παρέα επαναλάμβανε εν χορό, και αν υπήρχε πρόχειρη κάποια φλογέρα και κάποιος που ήξερε να παίζει συνόδευε το τραγούδι (συνήθως η φλογέρα έμπαινε στο διάστημα μεταξύ των στίχων για να πάρουν ανάσα ο πρωτοτραγουδιστής και ο χορός). Παλιά οι Σαρακατσάνοι δεν είχαν κλαρίνα. Από τότε όμως που τα έμαθαν τα συνήθισαν και πλέον δεν έχουν κανένα πρόβλημα να χορεύουν με τη συνοδεία κλαρίνων ή άλλων οργάνων που εισήγαγαν οι δημοτικές κομπανίες. Επίσης, στον παραδοσιακό τρόπο εκτέλεσής τους τα σαρακατσάνικα τραγούδια ήταν πολύ πιο αργόσυρτα. Γενικά, δεν τους άρεσαν τα "τσιριχτά" και "κουνιστά" πράγματα(και στον χορό, στο τραγούδι και παντού), προτιμούσαν πιο στρωτό και σοβαρό ύφος. Αυτό έχει και πρακτική εξήγηση, διότι αν λάβουμε υπ' όψιν ότι όλα τα τραγούδια έπρεπε να τραγούδιουνται από παρέα και στην περίπτωση χορευτικού τραγουδιού από τον πρωτοχορευτή, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι από άποψη αναπνοών δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά.

Τα σαρακατσάνικα τραγούδια άγγιζαν όλα τα θέματα: της ξενιτιάς, του γάμου, της αγάπης, τα περιγελαστικά αλλά και τα μοιρολόγια. Τα τραγούδια τα διέκριναν σε αντρίκεια και γυναικεία .

Τα αντρίκεια ήταν όλα όσα έλεγαν οι άντρες στα γλέντια και στους χορούς και τα γυναικεία ήταν εκείνα που τραγουδούσαν στο γάμο τα κορίτσια και οι νιόπαντρες

όπως επίσης και όλα τα μοιρολόγια που τα γνώριζαν καλύτερα απ όλες οι μεγάλες σε ηλικία γυναίκες.

Τα αντρίκεια τραγούδια διακρίνονταν σε εκείνα που λέγονταν γύρω από την τάβλα, φόντας τρώνε και γλεντάνε, της τάβλας, και σε εκείνα που τραγουδούν, φόντας χορεύουν τραβάνε. Τέτοια ήταν πολλά όπως: "του δρόσου του καπετάνιου", "στο μνήμα του κλεύτη", "του Ρόβα" κ.τ.λ.

Πρέπει να επισημάνουμε εδώ, ότι οι Σαρακατσάνοι, όταν χαρακτήριζαν ένα τραγούδι σαν μοιρολόι δεν εννοούσαν μόνο τα τραγούδια με πένθιμο χαρακτήρα αλλά τα τραγούδια με αργό ρυθμό, στα οποία υμνούσαν λυπητερά τους καημούς της ξενιτιάς, της ζωής, τα κλέφτικα τραγούδια *(Βρύζας , 2000)*
(www.culture.larissa-dimos.gr ,2008).

2.2 ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ

Είναι γνωστό ότι ο πολιτισμός είναι στοιχείο της ανθρώπινης κοινωνίας. Η πολιτισμική ταυτότητα των Σαρακατσάνων μεταλλάχτηκε έστω και με βραδείς ρυθμούς.

Οι σημαντικότεροι σταθμοί εξέλιξης είναι (*Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1996)* :

- Η περίοδος 1913 – 1926, που χαρακτηρίζεται από την οριστικοποίηση των εθνικών συνόρων, είναι ιδιαίτερα σημαντική γιατί άρχισε να διαφοροποιείται το ύφος και κυρίως η ταχύτητα εκτέλεσης των τραγουδιών, από κράτος σε κράτος. Έτσι οι Βουργαρ'νοί Σαρακατσάνοι, κράτησαν πιο αργόσυρτες μελωδίες ενώ οι Ελλαδίτες τις επιτάχυναν. Επίσης τα τραγούδια και ο χορός Έχμωρε, είναι άγνωστα στους Βουργαρ'νούς και άρχισαν να εμφανίζονται στους Ελλαδίτες μετά την περίοδο αυτή.
- Η περίοδος 1925 – 1930, που εμφανίστηκε το γραμμόφωνο. Το νέο όργανο άρχισε σιγά – σιγά να αντικαθιστά και να υποκαθιστά τους τραγουδιστές, με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί το μουσικοχορευτικό φαινόμενο. Επίσης, το γραμμόφωνο επέβαλε μεσαίες και υψηλές ρυθμικές αγωγές με τα «εισαγόμενα» τραγούδια, νέες θεματαλογίες και πρωτόγνωρο ύφος. Έτσι, τα τραγούδια στα τρία έγιναν συρτά, άρχισαν να εμφανίζονται τα τσάμικα και να επηρεάζεται το ύφος. Ευτυχώς οι «τραγ'δ'στάδες» κράτησαν εθιμικά και τα

αυθεντικά τραγούδια ώστε, ακόμα και σήμερα να είναι σαφής η αντιδιαστολή. Συναντούμε λοιπόν, τραγούδια άλλοτε αυθεντικά και άλλοτε γραμμοφωνίσια.

- Το έτος 1963, που εμφανίζεται στην περιοχή η πρώτη σαρακατσάνικη κομπανία. Την αποτελούσαν οι: Τάσος Γιαρίμης κλαρίνο, Κώστα Χαλκιάς βιολί, Κ. Καρακατσούλης λαούτο, Στέργιος Τσιλιγγίρης τραγούδι. Η υπό τον Τάσο Γιαρίμη κομπανία αντικατέστησε τόσο τους «γύφτους» οργανοπαίχτες, όσο και τον περίφημο μπάρμπα – Γκόρη, λαϊκό οργανοπαίχτη της θρακιώτικής λύρας, που αποτελούσαν λύσεις ανάγκης και δεν ανταποκρίνονταν στις απαιτήσεις ενός σαρακατσάνικου γλεντιού. Η πρώτη αυτή κομπανία μετεξελίχθηκε και με τη συμμετοχή κι άλλων οργανοπαιχτών, όπως οι Σπύρος Γιαννιός και Γιάννης Κούτρας στο κλαρίνο, ο Κώστας Καραΐσκος στο βιολί, έγινε ακραιφνής σαρακατσάνικη και γνωστή σε όλη την Ελλάδα. Χάρη στις ικανότητες και ερμηνευτικές δυνατότητες του Τάσου Γιαρίμη, μέσω τις δισκογραφίας αλλά και της συμμετοχής στο σαρακατσάνικο γλέντι, διασώθηκε σημαντικός μέρος απ' τη σαρακατσάνικη μουσική παράδοση.
- Η περίοδος 1965 έως και σήμερα, που αρχίζουν να εμφανίζονται οι κατά τόπους Σύλλογοι Σαρακατσάνων, καθώς και οι πρώτοι Σαρακατσάνοι επιστήμονες μελετητές της σαρακατσάνικης παράδοσης.

Τόσο το πολιτιστικό κίνημα όσο και οι Σαρακατσάνοι μελετητές, μετά από μια μεταβατική εποχή ταλαντεύσεων και αμφισβητήσεων, είναι φανερό ότι συνέβαλαν τα μέγιστα στη διάσωση και διάδοση της ταυτότητας των Σαρακατσάνων.

1912 – 1926
Οριστικοποίηση εθνικών συνόρων
1925 – 1930
Γραμμόφωνο
1963
Η πρώτη σαρακατσάνικη κομπανία
1965 …
* Ίδρυση πολιτιστικών φορέων
* Οι πρώτοι Σαρακατσάνοι επιστήμονες

Πίνακας 2.1: Σημαντικοί σταθμοί εξέλιξης.[10]

[10] *Πηγή: Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1996.*

2.3 ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ

Από τις παραπάνω παραπομπές βγαίνει αβίαστα το συμπέρασμα πώς οι κτηνοτρόφοι ήταν εκείνοι πού δημιούργησαν το λόγο – γλώσσα μα και το τραγούδι.

Η ανάγκη για έκφραση στο τραγούδι οδήγησε στην παρεμβολή φωνηέντων, μεταξύ των συμφώνων, και φθόγγων δημιουργώντας μ' αυτόν τον τρόπο ηχητική καλαισθησία. Παρατηρούμε, επίσης, πως ενώ στην καθομιλουμένη "γλώσσα" τους οι Σαρακατσάνοι κάνουν ευρεία αποκοπή φωνηέντων στις λέξεις, αντίθετα στα τραγούδια τους προφέρουν όλα τα φωνήεντα των λέξεων, ούτως ώστε να μην παρατηρείται χασμωδία στα τραγούδια τους.

Όσοι γνωρίζουν τη Σαρακατσάνικη παράδοση των τραγουδιών εύκολα μπορούν να διακρίνουν τη διαδοχή συλλαβών – ήχων που προσφέρει μία ηχητική μελωδία σαν κελάρυσμα.

Η απουσία μουσικού οργάνου στα τραγούδια των Σαρακατσάνων τούς έκανε να αναπτύξουν τη φωνητική των τραγουδιών τους. Όταν οι Σαρακατσάνοι θέλουν να εκφράσουν τον ρυθμό των τραγουδιών τους χρησιμοποιούν τον όρο: ν' χό, μία λέξη πού κρύβει πολλά. Η λέξη: ν' χός, έχει προέλθει εκ παραφθοράς από τη λέξη νεροηχός. Δηλαδή ο ήχος του κελαρίζοντος τρεχούμενου νερού ήταν η αιτία δημιουργίας αυτού του όρου μα και ο ρυθμός της ροής των ήχων – συλλαβών των τραγουδιών τους.

Οι Σαρακατσάνοι είναι οι πρώτοι πού "επόιμαναν το λόγο" καθώς λέει ο Η. Τσατσόμοιρος, οι οποίοι ακούγοντας τα τρεχούμενα νερά, όπως μας πληροφορεί ο Όμηρος, δημιούργησαν και το τραγούδι *(www.041.gr/sarakatsanoi,2011).*

2.4 ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ

Οι Σαρακατσάνοι ήταν μία νομαδική κοινότητα, η οποία λάτρεψε το δημοτικό τραγούδι και συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στη δημιουργία πληθώρας τραγουδιών. Πλούτισαν το είδος από άποψη θεματική και από άποψη ρυθμού και ήχου. Ο όρος Σαρακατσάνικα Τραγούδια αναφέρεται στα τραγούδια που δημιουργήθηκαν από τους Σαρακατσάνους, αλλά και στις διάφορες παραλλαγές άλλων πανελλήνιων τραγουδιών.

Η γλώσσα των σαρακατσάνικων τραγουδιών ήταν πάντα η ελληνική. Η θεματολογία ήταν ταυτόσημη με αυτήν της Ελλάδος και παρουσίαζε ιδιαίτερη συγγένεια με τις περιοχές της Πίνδου.

Επικρατεί η άποψη ότι τα Σαρακατσάνικα Τραγούδια διαχωρίζονται σύμφωνα με τη θεματολογία τους στις εξής κατηγορίες:

1) Κλέφτικα (αναφέρονται κυρίως στην προεπαναστατική εποχή και συγκεκριμένα στην δράση των κλεφταρματολών, αναφέρονται δε και σε ονομαστούς κλέφτες).

2) Ληστρικά (μοιάζουν με τα κλέφτικα στο στίχο, ενώ στον ήχο είναι είτε επιτραπέζια, είτε χορευτικά στα τρία και τσάμικα).

3) Παραλογές (υπάρχουν πολλές στα Σαρακατσάνικα Τραγούδια και είναι διηγηματικά τραγούδια βασισμένα στους θρύλους και τις παραδόσεις).

4) Ιστορικά (τα τραγούδια που αναφέρονται σε πρόσωπα και γεγονότα καταγεγραμμένα στην Ιστορία της χώρας μας).

5) Ποιμενικά (αυτά τα τραγούδια απηχούν την ποιμενική ζωή των Σαρακατσάνων, σκηνές από την καθημερινότητα των βοσκών).

6)*Μοιρολόγια* (τραγούδια είτε με πένθιμο χαρακτήρα είτε με αργό ρυθμό)

7) Σκωπτικά (τα αποκριάτικα και τα περιγελαστικά τραγούδια)

8) Της ξενιτιάς (αυτού του είδους τα τραγούδια αναφέρονται στις περιπτώσεις που έφευγαν από τα χειμαδιά την άνοιξη για το τσελιγκάτο, όταν μια κοπέλα παντρευόταν μακριά από την πατρική της στάνη κ.λ.π.).

9*) Της αγάπης και της λεβεντιάς* (πολυτραγουδισμένος ο έρωτας από τους Έλληνες και πολλά από τα Σαρακατσάνικα τραγούδια τον υμνούν. Εξαιτίας των αυστηρών ηθών και των συνθηκών της ζωής τους στο τραγούδι).

10) Του γάμου (το σημαντικότερο γεγονός της ζωής των Σαρακατσαναίων ήταν ο γάμος και γι' αυτό υπάρχουν αμέτρητα τραγούδια γι' αυτόν. Άλλα αναφέρονται στον αρραβώνα, άλλα στα προζύμια, άλλα στα στον φλάμπουρα, άλλα στον αποχωρισμό της νύφης κ.λ.π.).

Εν συνεχεία παρουσιάζονται Σαρακατσάνικα Τραγούδια από κάθε προαναφερόμενη κατηγορία *(www.sarakatsanaioilarisas.gr ,2011)*:

ΚΛΕΦΤΙΚΟ:

"Φίλοι μ ’καλωσορίσατε σε τούτο το τραπέζι,
ποχει στρωμένο μάλαμα, ποτήρια ασημένια.
Φάτε και πιείτε, φίλοι μου, χαρείτε, να χαρούμε,

τούτον το χρόνο τον καλό, τον άλλο ποιος τον ξέρει;
Για ζούμε για πεθαίνουμε, για σ' άλλον τόπο πάμε."
ΛΗΣΤΡΙΚΟ:
"Δεν είναι κρίμα και άδικο Βασιλαρχόντισσα, δεν είναι και αμαρτία
να 'ναι η Βασίλω σ 'ερημιά, σε κλέφτικα λημέρια,
να στρώσει μπάτσες στρώματα, κι οξιές προσκεφαλάρια
Και ο Θύμιος Γάκης φώναξε και ο Θύμιος Γάκης λέει:
Σήκω Βασίλω μ' και έφεξε σήκω και πήγε γιόμα
κι η ξαγορά μας έρχιτι, τρεις μούλες φορτωμένες."
ΠΑΡΑΛΟΓΗ:
"Τρεις λυγερές, τρεις όμορφες και τρεις καλές κυράδες,
πήραν την άκρη του γυαλού, κόρη Γιαννιτσοπούλα, την άκρη του πελάγου.
Μαζεύουν πέτρες στις ποδιές, λιθάρια στα μαντήλια
πετροβολούν την ξενιτιά, πετροβολούν το κρίμα."
ΙΣΤΟΡΙΚΟ:
"Έβγα μανούλα μ' χούιαξε στο πέρα καραούλι
βγάλε ντιλάλη στα χωριά σ 'ούλα τα βιλαέτια,
όσα παιδιά είν' ανύπαντρα, φέτος μην παντρευτούνε,
φέτος θα γίνει πόλεμος θα γέν 'ανταρτοσύνη."
ΠΟΙΜΕΝΙΚΟ:
"Βελούχι μου παράμορφο κι οξιά ζωγραφισμένη
λιώστε τα χιόνια γρήγορα να χορταριασ 'ο τόπος,
να βγουν οι βλάχοι στα βουνά, οι Σαρακατσαναίοι
να βγουν τα λάϊα πρόβατα με τα λαμπρά κουδούνια."
ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ:
"Του πάνω κόσμου τα καλά ο κάτου τα χαλάει
πέρνει τους νιους, πέρνει τις νιες χωρίς να μας ρωτάει,
χωρίζει μάνες και παιδιά, γυναίκες απ 'τους άντρες
και αυτών που μένουν τις καρδιές, αυτές τις βάφει μαύρες."
ΣΚΩΠΤΙΚΑ:
"Ο Βαγγέλης κι ο Κολιός, μας το γύρισαν αλλιώς,
βάτον ετριγύριζαν, τη χελώνα γύρευαν.
Ο Βαγγέλης με την κλάρα κι ο Κολιός με τη χαντζιάρα.
Κι η χελώνα φύσηξε και ο Κολιός αμπήδησε.

Βαρ ’, Βαγγέλη μ, ’ το θεριό κι μας έφαε και τους δυό."

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΞΕΝΙΤΙΑΣ:

"Σαν αρχινίσω να σας πω τα ντέρτια μου τραγούδια,
θα μαραγκιάσουν τα κλαριά θα στρίψουν τα ποτάμια,
απ ’τα φαρμάκια που ήπια εγώ, εδώ στα μαύρα ξένα."

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΕΒΕΝΤΙΑΣ:

"Σταφύλι μου κρουστάλινο και κρουσταλένια μ ’βρύση
που μένεις, που βραδιάζεσαι, που νυχτοξημερώνεις;
-Εσύ για μένα δεν πονείς γιατί ρωτάς που μένω;
-Ανάθεμα και αν δεν πονώ και αν δεν αναστενάζω."

ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ:

"Της λυγερής το φόρεμα, της νύφης το φουστάνι,
’ξήντα ραφτάδες τ’ ραβαν κι εξήντα μαθητούδια
και ένα μικρό ραφτόπουλο ράβει και τραγουδάει:
-Όσα πλουμίδια κόρη μου, έχει το φόρεμα σου,
τόσα να’ ναι τα χρόνια σου, τόσα και τα καλά σου."

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ :

*1.*Τα δέντρα μαραθήκανε, τα κορφοβούνια ασπρίσαν
Κι οι βλάχοι πάν στα χειμαδιά, να ξεχειμάσουν πάνε.
Πάει κι ο Κλέφτης, ροβολάει, τα κορφοβούνια αφήνει
αλλάζει τα φορέματα και τρέχει σκοτισμένος
και δεν δε γελάει τα χείλι του, μόν ’σκύφτει το κεφάλι,
μετρώντας τα μερόνυχτα, την ώρα καρτερώντας,
ν ’ανθίσει ο γαύρος κι ’η οξιά, να ζώσει τα ’άρματά του,
να σφίξει τα τσαρούχια του, να σκεπατήσει ράχες,
ν' ανέβει ψηλά βουνά, στα κλέφτικα λημέρια,
να σμίξει με την συντροφιά, την τέχνη του να αρχίσει,
να σφάξει Τούρκους σαν αρνιά και σαν παχιά κριάρια
και να σκλαβώσει μπέηδες και ξαγορές να πάρει.

*2.*Καλώς ανταμουθήκαμαν ν-ιμείς ν-οι ντιρτιλήδις
να κλάψουμι τα ντέρμια μας κι τα παράπουνα μας,
τούτον του χρόνου τουν καλό, τουν άλλουν ποιός τουν ξέρει
για ζούμι, για πιθαίνουμι, για σ’άλλουν τόπου πάμι.

*3.*Πιδιά μ’, πήρι χινόπορος, πήραν προυτουβρόχια
τα καραβάνια κίνησαν των Σαρακατσιαναίων,
να φύβγουν για τα χειμαδιά, να πάν’να ξιχειμάσουν.
Καλό χειμώνα, ουρέ πιδιά, να καλουανταμουθούμι.

*4.*Πήρα τη στράτα του στρατί, πάν’τα ματάκια μου βρουχή
γιέ μ’, στρατί το μουνουπάτι, βάσανα πόχεις αιγάπη.
Το μουνουπάτι μ ’έβγαλι κι η αιγάπη μου δεν φαίνιτι,
γιε μ’, σι νια παλιά μου πόρτα, κεί πάηνα κι πρώτα.
Βρίσκου τη πόρτα σφάλιστη, πάν’τα ματάκια μου βρουχή,
γιε μ’, κι τα κλειδιά παρμένα, γράψι αλίμουνου σι’μένα.
Κι αν είσι μέσα, Βαγγιλιώ, άνοιξ’την πόρτα για να μπώ,
θέλου για να σου μιλήσου κι γλυκά να σι φιλήσου.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στην σαρακατσάνικη θεματολογία αποτελεί η αλληγορικότητα των λέξεων και των εκφράσεων *(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1996)*.

Η αλληγορικότητα των λέξεων και εκφράσεων
Αητός = παλικάρι, λεβέντης, γαμπρός
Πέρδικά = κοπέλα, όμορφη, νύφη
«Την άνοιξη την κάλεσα να ‘ρθει να τη φιλήσω κι αυτή δεν καταδέχτηκε ούδε να τις μιλήσω. Μ’ έστειλε στο χινόπωρο και στο βαρύ χειμώνα»

Πίνακας 2.2: Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Σαρακατσάνων[11]

2.5 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ

Στην ενότητα αυτή θα προσπαθήσουμε να δούμε λίγο τα Σαρακατσάνικα τραγούδια λαμβάνοντας ως δεδομένη την ιδιαίτερη σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα σ’ αυτά και τον χορό.

[11] *Πηγές: Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων (ΠΟΣΣ) «Σαρακατσαναίοι: η προσφορά τους στη συνέχεια του ελληνισμού», σελ. 91-93 &* http://www.sarakatsanaioilarisas.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=62&Itemid=75, *2011.*

Πέρα απ' τα αναμφισβήτητα Σαρακατσάνικα τραγούδια υπάρχουν πολλά τραγούδια με συνθέτες Αγραφιώτες – Αργιθεάτες – Ρουμελιώτες – Θεσσαλούς που υιοθετούνται απ' τους Σαρακατσάνους και εναρμονίζονται πλήρως με το γενικότερο ύφος της Σαρακατσάνικης έκφρασης
(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1991)[12].

2.5.1 ΤΣΑΜΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

1η Κατηγορία: Τα τραγούδια αυτά θεωρούνται τα πιο «βαριά» και όλα ξεκινούν με ξέσπασμα ψυχής – επιφώνημα. «Άιντε μωρί» ή «Άιντε μαρή» ή «Ωχ μωρέ» ή «Έχ μωρέ» ή «Ορέ». Σ' άλλα ο τραγουδιστής τονίζει περισσότερο την πρώτη συλλαβή πχ όταν ξεκινά με το «Ωχ μωρέ» τονίζει το «Ωχ» και σ' άλλα τονίζει την τελευταία συλλαβή το «ρε» (μω – ρέ για το παράδειγμα). Με επιφώνημα, όπως για παράδειγμα «Ωχ μωρέ», ξεκινούν όλοι οι μονοί στίχοι. Πριν αποδοθεί ο δεύτερος στίχος, επαναλαμβάνεται ακόμα μια φορά απ' την δεύτερη παρέα των τραγουδιστών ο πρώτος. Το ίδιο συμβαίνει και στους ζυγούς στίχους. Ο ρυθμός εξελίσσεται σε αργό και κοφτό ρυθμό και κόβεται σε ορισμένα φωνήεντα του στίχου, για να δώσει έτσι και τη δυνατότητα μεταβολής των χορευτικών κινήσεων. Είναι καθαρά Σαρακατσάνικος ρυθμός και δεν τον συναντάμε σ' άλλη περιοχή εκτός απ' την περιοχή των Αγράφων, σε μικρότερη όμως κλίμακα. «Αϊντε μωρέ / τα καστα - - α - - νιώ / τα καστα/α – νιώ/νο/τικα βου/ουνά τα καστανιώτικα βουνά τριγυρισμούς δεν έχουν …»

2η Κατηγορία: Όλα τα τραγούδια αυτά αναφέρονται σε κάποιο πρόσωπο (καπετάνιο, κλέφτη, τσέλιγκα, κλπ.) το όνομα του οποίου πέρα από την απλή αναφορά λειτουργεί νοηματικά ξεχωριστά απ' τους στίχους του τραγουδιού και δημιουργεί το λεγόμενο «γύρισμα». Τα «γυρίσματα» είναι δύο. Το πρώτο «γύρισμα» ακολουθεί τον πρώτο στίχο ενώ το δεύτερο συνήθως προηγείται του δεύτερου στίχου. Συνήθως, το δεύτερο «γύρισμα» ή είναι το ίδιο με το πρώτο ή το συμπληρώνει ή το χαρακτηρίζει ή γενικότερα έχει κάποια σχέση με το πρώτο πχ πρώτο γύρισμα: «Αντώνη – Αντώνη» δεύτερο γύρισμα: «Τσόγκα και Λεπενιώτη» ή «Αντώνη – Κατσαντώνη» ή «γεια'ς καπετάν Αντώνη». Τα πιο πολλά τραγούδια ξεκινούν με το «Αϊντε».Τον ρυθμό αυτό τον συναντάμε και στους ορεινούς κατοίκους της παλιάς Ελλάδας σε σχετικά μικρή

[12] *Πηγή: Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων (ΠΟΣΣ) «Σαρακατσαναίοι: Μελέτες – Δοκίμια» σελ.108-112.*

όμως κλίμακα. «Άϊντε βγήκε(νε) ν' Αντώνης στ' Α(να)γραφα Αντώνη – Αντώνη ν' Αντώνη – Κατσαντώνη, να μάσει παλικάρια…..»

3η Κατηγορία: Ξεκινούν κι αυτά με το «Άϊντε» και για να ολοκληρωθεί ο ρυθμός του πρώτου στίχου επαναλαμβάνεται ένα μέρος του πρώτου στίχου (συνήθως οι πρώτες συλλαβές) και μεταξύ της πρώτης και δεύτερης επανάληψης μεσολαβεί το «λέι». «Άϊντε/κίνησαν τα/λεϊ/κινήσαν τα/κινησάν τα ζαϊμόπουλα».

Στην συνέχεια να αποδοθεί ο δεύτερος στίχος επαναλαμβάνεται ακόμη μια φορά ο πρώτος και ακολουθεί στον ίδιο ρυθμό ο δεύτερος «κίνησαν τα ζαϊμόπουλα/ και τα καπετανόπουλα».

Μερικές φορές και όταν το τραγούδι έχει «γύρισμα» δεν επαναλαμβάνεται όπως παραπάνω ο πρώτος αλλά στην θέση του την παίρνει το «γύρισμα».
πρώτος στίχος: «Άϊντε/Γιωργή μ το που/λεί/Γιωργή μ το που συντάζεσαι».
δεύτερος στίχος: «Γιώργη λεβέντη Γιώργη/ και που κινάς να φύγεις».

4η Κατηγορία: Μετά από κάθε στίχο των τραγουδιών αυτών ακολουθεί συνήθως κάποιο «γύρισμα». Υπάρχουν τραγούδια που έχουν τόσα «γυρίσματα» όσοι και οι στίχοι του τραγουδιού. Εδώ πολλά απ' τα «γυρίσματα» δεν είναι ξεκομμένα απ' την νοηματική εξέλιξη των στίχων πολλές φορές μάλιστα μπορούν να θεωρηθούν και συνέχεια των στίχων. Συνήθως, στην αρχή των μονών στίχων τίθεται το «Άϊντε» και στην αρχή των ζυγών το «Γι'ε'μ»!
«Άϊντε κι ' όλο τον κόσμο γκιζιρώ – κορή μ' το ντέρτι σου τραβώ
γι'ε'μ κι όλο τον κόσμο φέρω – τον καημό/ς δεν υποφέρω …»

5η Κατηγορία: Τα πιο πολλά τραγούδια της κατηγορίας αυτής αναφέρονται στην αγάπη ή τον γάμο ή την ξενιτειά, τα συναντάμε δε και στην Ρούμελη – Θεσσαλία και Ήπειρο. Όχι όμως πάντα με τον ίδιο τρόπο έκφρασης. Για να ολοκληρωθεί ο ρυθμός του πρώτου στίχου παρεμβάλλονται συνήθως ορισμένες φράσεις με συγκεκριμένη ή τελείως αφηρημένη σχέση με το νόημα του τραγουδιού. Τέτοιες φράσεις είναι: «μαρή μάνα μου», «μαρή Γιώργαινα», «μαρή πέρδικα», «ρούσσα», «πέρικα» κ.ά. Και εδώ για να αποδοθεί ο δεύτερος στίχος επαναλαμβάνεται ακόμη μια φορά ο πρώτος.
«πού ήσουν πε/ρούσα πέρδικα / που ήσσαν πέρδικα γραμμένη,
πού ήσουν πέρδικα γραμμένη, κι ήρθες το πρωί βρεμένη»

6η Κατηγορία: Εδώ μπορούμε να εντάξουμε όλα τα τραγούδια του Ρουμελιώτικου ρυθμού είτε στη μορφή του τραγουδιού «τρία καλά είναι στο ντουνιά», είτε στη πιο αργή (συναισθηματική) μορφή του τραγουδιού «Με βλέπεις μάνα που γελώ» ή «Στο ‘γραψα Παναγιούλα μου».

7η Κατηγορία: Υπάρχουν ορισμένοι ρυθμοί που είναι σπάνιοι και έτσι δεν μπορούμε να δημιουργήσουμε ειδική κατηγορία. Με το σκεπτικό αυτό εντάσσονται στη κατηγορία αυτή εκείνα τα τραγούδια που ο ρυθμός τους είναι σπάνιος και πολλά τραγούδια που δεν τραγουδήθηκαν στο ρυθμό αυτό. πχ α) «Στη πόλη κάνουν μια χαρά – τριανταφυλλάκι/ μ ‘ομορφο …»
β) «Πάνω σε τρίκορφο βουνό – μάνα και θυγατέρα δύο»
γ) «Μαρή κακιά γειτόνισσα ή Για δέστε τον Μαριόλυκο», κλπ.
(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1991).

2.5.2 ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΡΥΘΜΟΥ «ΕΧ ΜΩΡΕ» Ή ΣΤΑΥΡΩΤΟΥ

1η Κατηγορία: Η ομάδα των τραγουδιών αυτών έχει σχέση με τα τραγούδια της πρώτης κατηγορίας του τσάμικου ρυθμού. Ένα τραγούδι τέτοιου τσάμικου ρυθμού πχ «τα καστανιώτικα βουνά» που χορεύεται τσάμικο στη Στερεά Ελλάδα, Θεσσαλία και Ήπειρο το συναντάμε να τραγουδιέται και να χορεύεται «ΕΧ ΜΩΡΕ ΣΤΑΥΡΩΤΟ» στη Μακεδονία και Θράκη. Ξεκινούν πάντα με το «ΕΧ ΜΩΡΕ» και μετά ακολουθεί ο πρώτο στίχος σε πολύ αργό και απότομα κοφτό ρυθμό. Για να αποδοθεί ο δεύτερος στίχος μπαίνει πρώτα το δυνατό «Εί» μετά το «Εχ μωρέ» επαναλαμβάνεται ο πρώτος στίχος και τέλος ακολουθεί ο δεύτερος και όλα αυτά σε πιο έντονο και γρήγορο ρυθμό.
Αργός ρυθμός: «Εχ μωρέ – τα καστα – α – νιώ – τα καστα – α – νιώ(νο)τικα βουνά».
Γρήγορος ρυθμός: «Εϊ εχ μωρέ - καστανιώτικα βουνά – τριγυρισμούς δεν έχουν».

2η Κατηγορία: Έχουν τον ίδιο ρυθμό με τα τραγούδια της δεύτερης κατηγορίας του τσάμικου ρυθμού, με τη διαφορά ότι εδώ ο ρυθμός του πρώτου στίχου είναι πιο αργός, ενώ ο ρυθμός του δευτέρου είναι πιο γρήγορος και πιο κοφτός, όπως ακριβώς και στην παραπάνω κατηγορία. Τα πιο πολλά απ’ τα τραγούδια αυτά χορεύονται «Σταυρωτό» ενώ ακριβώς τα ίδια τραγούδια στον αντίστοιχο ρυθμό του τσάμικου χορεύονται τσάμικο στη Θεσσαλία, Στερεά Ελλάδα και Ήπειρο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, τα τραγούδια του Κατσαντώνη, «Βγήκε ν' Αντώνη στ' Άγραφα» και οι «Κλέφτες από τ' Άγραφα».

3η Κατηγορία: Και εδώ ο ρυθμός των τραγουδιών αυτών είναι ο ίδιος με τον ρυθμό της τέταρτης κατηγορίας των τσάμικων τραγουδιών. Και βέβαια ο πρώτος στίχος αποδίδεται σε πιο αργό ρυθμό ενώ ο δεύτερος σε πιο γρήγορο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα τα τραγούδια της «Λιάκενας» που παλαιότερα στη Θεσσαλία χορεύονταν τσάμικο ενώ στη Μακεδονία και Θράκη ακόμα και σήμερα «ΕΧ ΜΩΡΕ ή ΚΑΤΣΑ».

Με το πνεύμα των παραπάνω (αργός – γρήγορος ρυθμός) υπάρχουν κι άλλα τραγούδια τσάμικου ρυθμού που απ' τους Σαρακατσάνους της Μακεδονίας και της Θράκης χορεύονται Σταυρωτό.

(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1991).

2.5.3 ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΡΥΘΜΟΥ «ΣΤΑ ΤΡΙΑ»

Οι ρυθμοί των τραγουδιών είναι πάρα πολλοί. Ορισμένους απ' αυτούς τους συναντάμε και στους άλλους Έλληνες. Δίδουμε τις πιο βασικές κατηγορίες περιγράφοντας την κάθε μία με κάποιο χαρακτηριστικό της τραγούδι:

α) «Λεβέντης είσαι μάτια μου».

β) «Στη πόρτα σου ξενύχτησα».

γ) «Ο ρυθμός της βαρκούλας».

δ) «Στη κρανιά μεσ' στο μπουγάζι».

ε) «Πώς ν' άταν πώς να γιέννονταν»

ζ) «Βρε χρυσό μου περιβόλι».

η) «Δεν κλαίτε μαύρα δένδρα» (Χατζηπέτρας) κλπ.

(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1991).

2.5.4 ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΣΥΡΤΟΥ – ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΥ ΡΥΘΜΟΥ

Κι εδώ υπάρχουν πάρα πολλές κατηγορίες τραγουδιών. Πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι ο πιο διαδεδομένος ρυθμός στους Σαρακατσάνους είναι ο κοφτός ρυθμός, διότι, όπως ήδη έχουμε σημειώσει, οι Σαρακατσάνοι τραγουδούσαν και χόρευαν με το στόμα, οπότε θα ήταν πολύ δύσκολο να τα καταφέρουν με το συνεχή και γρήγορο ρυθμό. Για παράδειγμα, αναφέρουμε το τραγούδι «Εδώ δεν είναι Λειβαδιά» *(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1991).*

2.6 Ο ΣΤΙΧΟΣ ΚΑΙ Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΦΡΑΣΗ

Ο στίχος στο σαρακατσάνικο τραγούδι ακολουθεί τους κανόνες της ελληνικής μετρικής δομής και αρχιτεκτονικής. Έτσι έχουμε:

Ιαμβικό (υ -) δεκαπεντασύλλαβο, κατά κανόνα

// (Μια – πέρ) (δικα) (πε-νεύ) (τη - κε)/

υ - / υ - / υ - / υ -

// (σ'α – να) (το – λή) (και – δύ) (ση)//

υ - / υ - / υ - / υ - //

Τροχαϊκό (-υ)

// (Δεν-α) (κούς –κυ) (ρά –τσω) (νύ - φη)//

// - υ / - υ / -υ / - υ /

(τι – σου) (λέν' – τ'α) (για – Βαγ) (γέ- λια)/

- υ / - υ / -υ / - υ //

Πλεκτικό Ιαμβικό (υ-) και Τροχαϊκό (-υ)

// (Πή-ρα) (τη-στρά) (τα – το) (στρα – τι)/

// υ - / υ - / υ - / υ - /

(πάν'-τα) (μα –τά) (και – μου) (βροχή)//

υ - / υ - / υ - / υ - //

// (γιέ μ' –στρα) (τί –το) (μο–νο) (πά – τι)//

// -υ / - υ / - υ / - υ /

/(βά-σα) (να –πο') (χει-η α) (γά-πη)

- υ / - υ / - υ / - υ //

Παιονικά τετράμετρα

1ος Παίων (-υυυ) δεκαπεντασύλλαβος.

// (Η -λιε – μου κι α) (μάν-α – μάν)/

// - υ υ υ / - υ υ /

(ή-λιε –μου κι αν) (κά νεις –ή-λιο)//

- υ υ υ / υ - υ υ//

2ος Παίων (υ-υυ) δεκαπεντασύλλαβος

// (Αυ - τού - που - πας) (που - λά - κι -μου)/

// υ - υ υ / υ - υ υ /

(που-πάς-να-ξε) (χει – μά-σεις)//

υ - υ υ / υ - υ //

3ος Παίων (υυ-υ) δεκασύλλαβος)

//(Με – να η μά-να- μου) (κι η- μα-νού-λα-μου)

// υ υ -υ / υ υ -υ/

/(πάει – και - μ'ε-δω-κε) (μέσ'- το – Δο-μο-κό)//

υ υ -υ / υ υ - υ //

Οι μελωδίες των τραγουδιών των Σαρακατσάνων της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης είναι κλασικά ελληνικές. Εκφράζονται με τους «ήχους» της Βυζαντινής μουσικής ή τους «δρόμους» Ανατολικής (Αραβοπερσικής). Οι συνηθέστερες εκφράσεις είναι:

Ήχος Δευτερόπρωτος (δρόμος Kartziar)
«Κίνησ' ο Γιώργης κίνησε»
Ήχος Πλάγιος του 4ου, Χρωματικός (δρόμος Nikriz)
«Βαρκούλα»
Διαφορά 4^{ης} μεταξύ ανδρών – γυναικών

Πίνακας 2.3: Γενικά χαρακτηριστικά των Σαρακατσάνικων τραγουδιών.[13]

Οι μουσικές φράσεις είναι συνήθως τετράμετρες, εξάμετρες, αλλά και αρκετά συχνά πλεκτές ανά φράση τετράμετρες και εξάμετρες στο ίδιο τραγούδι.

Τετράμετρη

//Δώ – σε – τού – τα/ τα – κα – λύ- βια τ'α/ κούς – κου – μπά – (ι) κου/μπά – ρα – μου – ου//

Εξάμετρη

//Απά – νω – στην – μωρ'/ Λέ – ε – νη – η / μου – ου – ου – ου/ απά –νω – στην – τριά/ ντα – α – φυ – υ/λλιά – α – α – α//

1η Τετράμετρη, 2η Εξάμετρη

[13] *Πηγή: Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1996.*

// Μια πέ – ρδι – κά –α/ πέ – ρδι κα – παι/νεύ – τη κέ –ε/ χρυ – σέ μ’ – αη τέ // // Μια πέ – ρδι – κά παι/ νέ – ε – τη/ κε – ε – σ’ α – α/ να – α – μωρέ – σ’ α/ να – το –λή και /δύ – υ – ση – η//

// (π) Α – να – θε – μα – τα / Γιά –α (ν) ά – ννε /να – α – πο’ ό / χου – ουν – μώρε – πο’/ χουν – στε – νά – σο/ κά – α – και – α//

// Και πα – ρα – θύ – υ / πα – ρα – θύ - ρια / με – γυα λιά –α / ρό – ιδο – μου – ου //

2.7 ΤΟ ΜΟΥΣΙΚΟ ΜΕΤΡΟ ΚΑΙ Η ΡΥΘΜΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Τα μουσικά μέτρα που παρατηρούνται είναι 2/4, 3/4, 4/4, 5/4 είτε σταθερά στο κάθε τραγούδι είτε εναλλασσόμενα.

Σταθερό
2/4 «Ένας κοντός κοντούτσικος»
4/4 «Κίνησα να σεργιανίσω»
5/4 «Ήλιε μου κι αν κάνεις ήλιο»
Εναλλασσόμενο ανά μουσική φράση
4/4 & 2/4 «Ο Τσιότρος»
~ & 4/4 «Διπλός»
~ & 3/4 «1/4 Λιόλιος»
μέσα στην μουσική φράση
4/4 + 4/4 + 2/4 «Βαρκούλα»
4/4 + 2/4 «Να ήταν τα νιάτα»

Πίνακας 2.4: Μουσικό μέτρο των τραγουδιών.[14]

Η μοναδική χρονική αξία που παρατηρείται στα χορευτικά τραγούδια είναι το 1/4 που υποδηλώνει χαμηλό tempo *(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1996)*.

[14] *Πηγή: Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1996*.

Πολύ χαμηλή – χαμηλή στα τετράσημα
J = 65 ˜90 «(ν) Εψές είχα καλή καρδιά» ˜ «Εδώ είν' αλώνι για χορό»
Λανθάνουσα «Σχετικά χαμηλή στα τρίσημα»
J = … ˜ 75 «Το κυπαρίσσι το ψηλό» «Εχ μωρέ»
Μέτρια στα δίσημα (σκωπτικά)
J ˜ 120 «Ένας κοντός κοντούτσικος»

Πίνακας 2.5: Μοναδική χρονική αξία (ρυθμική αγωγή).[15]

2.8 ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ

2.8.1 Η ΦΛΟΓΕΡΑ

«Ίδια φλογέρα έχω και εγώ, με εννιά φωνές φλογέρα,
Απ' άκρη σ' άκρη ολόστρωτα μ' άσπρο κερί δεμένη.
Τώρα κοντά την έκανα. Μού κοψε το καλάμι
ετούτο μου το δάχτυλο και μου πονάει ακόμα»
Θεόκριτος

«Ξύλο δεν ήσουν άλαλο και ανώφελη βεργούλα,
κι εγώ ο μαύρος σου χάρισα ακέρια την ψυχή μου.
Σώ δωκα αθάνατη φωνή και πόνο και γλυκάδα,
που σε ζηλεύουν σαν σ' ακούν ακόμα και τα' αηδόνια.
Τα' έχεις καρδούλα μου και κλαις και μου παραπονιέσαι».
Κώστας Κρυστάλης

Η φλογέρα ήταν το ποιμενικό μουσικό όργανο, που το κουβαλούσαν μαζί τους γενιές και γενιές Σαρακατσάνων είτε το πουρνό με την παγάδα είτε το βράδυ με τον σκάρο είτε όταν πήγαιναν τα πρόβατα στον στάβλο για να ξαποστάσουν, ή το δειλινό στο κονάκι τους κοντά στην οικογένεια τους, στα βουνά και στις κορφούλες, στα λόγγια και στα γρέμια. Με την φλογέρα ο τσοπάνος άνοιγε την ψυχή του και την άφηνε να ταξιδέψει ελεύθερα, εκείνες τις ασταμάτητες μουσικές ώρες θυμόταν όλα του τα βιώματα και με το σούριγμα του μονολογούσε την χαρά του και τον πόνο του.

[15] *Πηγή: Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων (ΠΟΣΣ) «Σαρακατσαναίοι: η προσφορά τους στη συνέχεια του ελληνισμού», σελ. 91-93.*

Χαρακτηριστικό ήταν ότι, όταν ένας Σαρακατσάνος έχανε έναν δικό του άνθρωπο, για έναν ολόκληρο χρόνο δεν σούραγε την φλογέρα. Εδώ, πρέπει να αναφέρουμε το πανάρχαιο αυτό έθιμο. Κάποτε ο βασιλιάς της Θεσσαλίας Άδμητος για το πένθος της Άλκηστης έδωσε διαταγή για δώδεκα μήνες να σιγήσει κάθε φλογέρα και κάθε λίρα: «αυλών δέ μή κατ' άστυ, μη λύρας κτύπος έστω σελήνας δώδεκα εκπληρούντες». Στους Σαρακατσάνους το πένθος επέβαλε όχι μόνο το σταμάτημα της φλογέρας, αλλά και το βούλωμα των κουδουνιών του κοπαδιού. Εδώ βλέπουμε στην πράξη την μουσική αντιστοιχία της φλογέρας με τα κουδούνια στη ζωή των Σαρακατσάνων.

Ο Σαρακατσάνος τσοπάνος δεν έπαιζε απλά την γλυκιά του φλογέρα αλλά συνταίριαζε τους ήχους της φλογέρας του με τον ήχο των κουδουνιών ή του κυπριού των προβάτων, όταν αυτά βαρούσαν τα κουδούνια τους και τα κυπριά τους. Επίσης, όρθιος μέσα στην κάπα του κάτω από την βροχή συνταίριαζε το σούριγμα της φλογέρας με τον ρυθμό της βροχής. Αυτός ο συνδυασμός φυσικών φαινομένων και ανθρώπινης δεξιοτεχνίας έδινε στον τσοπάνο ένα αίσθημα εξουσίας, ελευθερίας και πλήρης ανεξαρτησίας, ένα αίσθημα που δεν μπορούσε να το προσφέρει κανένα άλλο επάγγελμα στον κόσμο. Ο τσοπάνος το γνώριζε καλά και το απολάμβανε ακριβώς, όπως το απολάμβαναν γενιές και γενιές ποιμένων από την αρχαιότητα έως σήμερα.

Ο τσοπάνος γνώριζε καλά κάθε ήχο από κάθε κουδούνι του κοπαδιού και είχε μάθει να τα συνδυάζει με το λάλημα της φλογέρας του. Μπορούσε να κινήσει ολόκληρο το κοπάδι και με τα χρόνια μέσα από τους ήχους της φλογέρας του έστελνε μουσικά μηνύματα και καθοδηγούσε ολόκληρο το κοπάδι. Όλα τα πρόβατα του κοπαδιού ήξεραν το σκοπό του τσοπάνου τους και δεν χάνονταν ποτέ σε σημείο που όταν ένα ζώο ξέφευγε και πήγαινε σε άλλο κοπάδι, μόλις άκουγε το λάλημα της φλογέρας γύριζε πίσω *(www.sarakatsanika.pblogs.gr,2008).*

Η φλογέρα είναι ο αρχαίος αυλός, πρόκειται για κυλινδρικό σωλήνα ανοιχτό και από τα δύο άκρα του. Είναι το μοναδικό μουσικό όργανο του τσοπάνου και το κουβαλάει πάντα μαζί του στο ζωνάρι του ή στον τρουβά του (παλιά τον έβαζε στο σελάχι του) και όταν λέει φλογέρα εννοεί όλα τα είδη των αυλών από τα μικρότερα έως τα μεγαλύτερα.

Υπάρχουν αρκετά είδη φλογέρας πχ η μικρή φλογέρα ή τσουρά (τσουράς) ή τζουράϊ, τζιράδι, όπως την λένε οι Σαρακατσάνοι της Ηπείρου. Οι διαφορετικές ονομασίες οφείλονται στις διαφορές που υπάρχουν στο μήκος και στη διάμετρο του σωλήνα αλλά και στο επιστόμιο. Στην Ρούμελη την λένε σουραύλι (έτσι την

αποκαλούσαν και οι βυζαντινοί), σε πολλές περιοχές την καλαμένια φλογέρα την λένε καλάμι ή καλαμίδι. Συνήθως είναι ανοιχτή και από τις δύο πλευρές σαν σωλήνας και έχει έξι οπές μπροστά και μια πίσω. Η ίδια φλογέρα σε μία παραλλαγή στην Ρούμελη παρουσιάζεται με βαθουλωμένο ολόκληρο σχεδόν το πάνω στρογγυλό της στόμιο.

Οι Ρουμελιώτες, όταν θέλουν να πουν ότι παίζει η φλογέρα λένε «σουράει η φλογέρα», ενώ οι Ηπειρώτες λένε «τσουάει η φλογέρα», που κατά πάσα πιθανότητα προήλθε από το σουραύλι .

Οι Σαρακατσάνοι από μικρά παιδιά μαθαίνουν μονοί τους να τις φτιάχνουν, όπως μόνοι τους μαθαίνουν και να τις παίζουν (συνήθως τα τσοπανόπουλα έχουν δύο και τρεις φλογέρες στον τρουβά τους). Ο καθένας έχει καθαρά το δικό του χαρακτηριστικό παίξιμο. Από μακριά λέγανε ότι μπορείς να γνωρίσεις ένα τσοπάνο από τον τρόπο που σούραει την φλογέρα.

Έτσι, και τα ζωντανά μάθαιναν τις φωνές και τον ρυθμό της και με τα χρόνια γνώριζαν και τον τσοπάνο τους. Όλα τα είδη της φλογέρας τα φτιάχνανε μόνοι τους και για οικονομικούς λόγους αλλά και για να τις φτιάχνουν όπως ήθελαν. Πολλές φορές έπαιρναν και αγοραστές.

Οι περισσότερες φλογέρες ήταν φτιαγμένες από ξύλο. Συνήθως τις έφτιαχναν από ξύλο ελιάς, κουμαριάς, ελάτου, δρυός, οξιάς, σφενταμιού. Στην τεχνική ήταν ίδιες με τις καλαμένιες, που τις χρησιμοποιούσαν είτε τα παιδιά είτε οι τσοπάνηδες που δεν ήξεραν να τις φτιάξουν. Κυρίως προτιμούσαν τις ξύλινες, τις κοκαλένιες και τις σιδερένιες φλογέρες.

Εικόνα 2.1: Ο τσοπάνος παίζει φλογέρα.[16]

[16] *Πηγή:* http://1.bp.blogspot.com/.jpg ,*2011*.

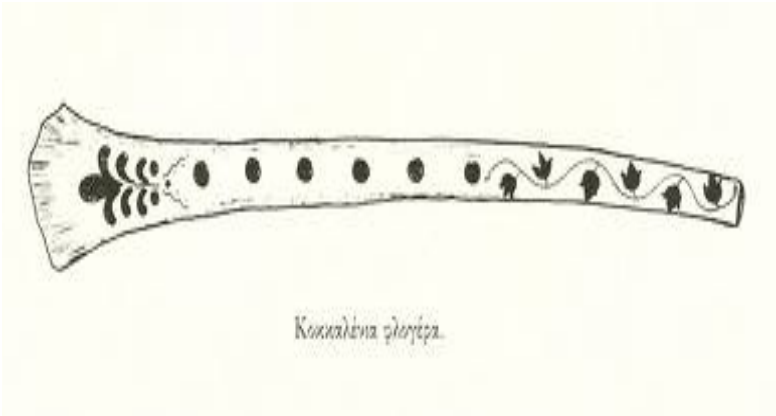

Εικόνα 2.2: Κοκάλινη φλογέρα.[17]

Βέβαια, το μεράκι τους και το φυλαχτό τους ήταν οι κοκαλένιες φλογέρες που τις έφτιαχναν οι ίδιοι από το μεσαίο κόκαλο της φτερούγας του αϊτού, όρνιου ή μπούφου. Οι τσοπάνοι παραμόνευαν όπου υπήρχαν ψοφίμια ώσπου να έρθουν τα όρνια για να τα φάνε. Όταν έβρισκαν κάποιο στις διαστάσεις που ήθελαν, το πυροβολούσαν, έπαιρναν το κόκαλο, που θέλανε, το θάβανε στο χώμα για εξήντα ημέρες ώσπου να φύγουν τα λέσια και το μεδούλι, έπειτα το πήγαιναν στην εκκλησία, το άφηναν κάτω από την αγία τράπεζα για να σαραντίσει (να κάνει σαράντα λειτουργίες) και για να εξαγνιστεί γιατί το όρνιο είναι του διαβόλου. Τέλος, πύρωναν ένα μεγάλο σουβλί ή μια πρόκα και άνοιγαν τρύπες *(www.sarakatsanika.pblogs.gr,2008).*

2.8.2 Η ΤΖΑΜΑΡΑ

Η μακριά φλογέρα ήταν από 60 έως 90εκ. είχε δηλαδή μήκος ίσα με 12 παλάμες. Στην Ήπειρο λεγόταν τζαμάρα και είχε είτε 7 τρύπες μπροστά είτε 7 τρύπες μπροστά και 1 πίσω. Η βαρύτονη φλογέρα κατασκευάζονταν από ίσια ξύλα, που τα ξεκούφιζαν με πυρωμένη σούβλα. Εκτός απ' αυτές που ήταν για τα δάχτυλα, η τζαμάρα είχε και άλλες τρύπες στο κάτω μέρος του κυλινδρικού ηχείου που χρησίμευαν στην καλύτερη ακουστική. Ανάλογα με το μήκος της φλογέρας, η τονική κλίμακα διέφερε. Όσο μακρύτερη ήταν, τόσο χαμηλότερη τονική κλίμακα απέδιδε. Μια φλογέρα που ήταν γύρω στα 45 εκ., μπορούσε να αποδώσει 19 φθόγγους, δηλαδή δύο οκτάβες και μία πέμπτη. Η ποιότητα του ήχου δεν ήταν ίδια σε όλη την έκταση των φθόγγων. Ο ήχος της ήταν βαθύς και γλυκός. Οι χαμηλοί φθόγγοι, ήταν κάπως «μουντοί» και βραχνοί, σε αντίθεση με τους φθόγγους της αμέσως υψηλότερης οκτάβας, που ήταν «καθαροί» και διαπεραστικοί.

[17] *Πηγή:* http://lh3.ggpht.com/.jpg *,2011.*

Στα ακόμη πιο παλιά χρόνια η φλογέρα γινόταν από όπλο καριοφίλι ή «φυσίτα» (παλαιό μονόκαννο τουφέκι), αλλά και από διάφορους μεταλλικούς σωλήνες. Αναφέρονται και τζαμάρες από κόκαλο όρνιου. Ο Γ. Παπαδάκης στο άρθρο του στην Ελευθεροτυπία το 2003 αναφέρει τα παρακάτω:

«Στην Ήπειρο λένε τζαμάρα τη μεταλλική φλογέρα. Στο Πάπιγκο, σύμφωνα με τον Δ. Οικονομίδη, «τζαμάρα είναι βλάχικη φλογέρα. Ένας μπρούντζινος αυλός με εννέα τρύπες μπροστά και μία πίσω». Στην «Ηπειρωτική Εστία» αναφέρεται η τζαμάρα ως σιδερένια φλογέρα (αλβανικά ντσαμέρα). Στο ελληνικό γλωσσάριο του Du Cange αναφέρεται με το όνομα «σιλλιαύρα» και «τζαφάρα»» (http://archive.enet.gr/online , 2011).

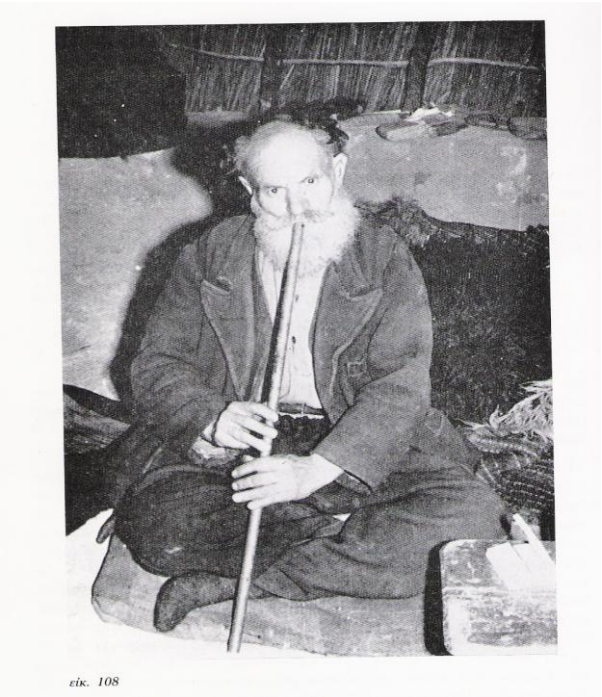

Εικόνα 2.3: Σαρακατσάνος παίζει τη τζαμάρα του.[18]

Αυτός που έπαιζε τη τζαμάρα την έπαιζε πάντα καθιστός και στην ίδια στάση διότι ήταν μεγάλη και δεν την συνδύαζαν ποτέ με τους ήχους των κουδουνιών αλλά την έπαιζαν μόνο στα τραγούδια της τάβλας και στα μοιρολόγια, (εδώ πρέπει να πούμε ότι οι Σαρακατσάνοι μοιρολόγια εννοούσαν όχι μόνο τα τραγούδια που είχαν πένθιμο περιεχόμενο, αλλά και τα τραγούδια που είχαν αργό ρυθμό δηλ. αυτά που είχαν μακρόσυρτους ρυθμούς και τραγουδούσαν λυπητερά τους καημούς της νιότης της ξενιτιάς, της ζωής, τραγούδια κλέφτικα κλπ.).

[18] *Πηγή: Καββαδίας, 1996.*

Σύμφωνα με τις λαϊκές παραδόσεις, η τζαμάρα (όπως κι άλλα όργανα) είχε μαγικές ιδιότητες. Παίζονταν από τον διάβολο, τις μάγισσες, τους καλικάντζαρους και τις νεράιδες. Στην Ήπειρο πίστευαν ότι οι καλικάντζαροι έπαιζαν τρία όργανα: ντέφι, βιολί και νταούλι. Με αυτά παρουσιάζονταν συχνά επάνω στα κεραμίδια των σπιτιών, στις ακροποταμιές, στις βρύσες και στα πηγάδια. Σε δημοτικό τραγούδι υπάρχει ο στίχος: «Κι' ούτε στην ακροποταμιά τζαμάρα μη βαρέσεις». Ο Δ. Λουκάτος αναφέρει πως στο Μεγανήσι (Λευκάδας) λένε τη φράση: «Βαρεί τζαμάρα», δηλαδή είναι κουτός. Στα παλαιότερα χρόνια ήταν περιζήτητη η τζαμάρα που κατασκευάζεται από φτερούγα όρνιου.

Εικόνα 2.4: Φλογέρες:

1η & 2η Ξύλινες τζαμάρες Ηπείρου, μηκ. 82.5 και 69 εκ.

3η Μπρούτζινη τζαμάρα Ηπείρου, μηκ. 74,5 4η & 5η Καλαμένιες φλογέρες μηκ. 34 και 25 εκ.[19]

Η κατασκευή της ήταν μια ολόκληρη διαδικασία. Πρώτα έπρεπε να θαφτεί η φτερούγα στο χώμα μέχρι να λιώσουν τα φτερά και το κρέας και να μείνει το κόκαλο. Έπειτα έπρεπε να πάει στην εκκλησία και να μείνει στο Άγιο Βήμα να λειτουργηθεί για σαράντα μέρες. Μετά να κοπεί ο σωλήνας, να τρυπηθεί, να σκαλιστεί, να διακοσμηθεί κ.τ.λ. Αξίζει να σημειώσουμε ότι οι αρχαίοι Έλληνες γνώριζαν τους αυλούς από οστά ορνέων *(Παπαδάκη, 2003) (Καββαδίας, 1996).*[20]

---

[19] *Πηγή: www.antistasi.info/forum/album.php?albumid=25&pictureid=422 ,2011.*

[20] *Πηγή: Άρθρο της Ελευθεροτυπίας του Παπαδάκη Γ. «Όργανα που φεύγουν-Σε ήχο ελληνικό» & Καββαδίας., 1996.*

2.8.3 ΤΟ ΤΖΙΡΑΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΠΟΥΡΜΠΟΥΛΙ

Το τζιράδι ήταν ένας είδος φλάουτου, κοντό μήκους περίπου 0,35μ. Ήταν ένα κινητό όργανο κατασκευασμένο από ξύλο ή μέταλλο ή από επιμήκη κόκαλα του αετού .Το τζιράδι είχε εφτά τρύπες από μία του πλευρά και ο ήχος του ήταν οξύς.

Άλλοτε οι Σαρακατσάνοι χρησιμοποιούσαν και το μπουρμπούλι ένα όργανο που αγόραζαν στο εμπόριο και το αποτελούσαν δυο φλάουτα ενωμένα. Το μπουρμπούλι σήμερα έχει εξαφανιστεί (*Καββαδίας , 1996).*

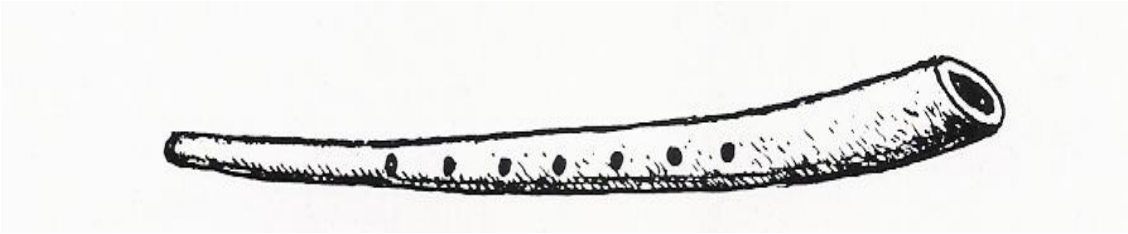

Εικόνα 2.5: Το τζιράδι.[21]

2.9 ΓΕΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΩΝ ΧΟΡΩΝ

Όλοι οι Σαρακατσάνικοι χοροί χορεύονται με το «στόμα» και όχι με συνοδεία κομπανίας. Τη θέση της ορχήστρας αναπληρώνουν οι χορευτές – τραγουδιστές των οποίων οι κινήσεις εξαρτώνται αποκλειστικά απ’ το τραγούδι τους. Ωστόσο, παρά την απουσία κομπανίας, δεν υπάρχει χορός με λαθεμένο μέτρο και «σπασμένο» ρυθμό. Όλα από πλευράς ειδικής και τεχνικής δομής είναι τέλεια.

Οι χορευτικές κινήσεις διέπονται από κανόνες αυστηρής ηθικής. Είναι πάντα αισθητικές και ποτέ «αισθησιακές», κάτι που το συναντούμε σ’ όλους σχεδόν τους ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς. Σε καμιά περίπτωση λοιπόν δε θα δούμε στους σαρακατσάνικους χορούς κινήσεις των γοφών ή της λεκάνης.

[21] *Πηγή: Καββαδίας , 1996.*

Εικόνα 2.6: Ο χορός της κάτσας.[22]

Σ' όλους τους Σαρακατσάνικους χορούς της «κάτσας» (κάθισμα) έχουμε αργό και γρήγορο μέρος. Το αργό μέρος επαναλαμβάνεται μόνο μία φορά και χορεύεται με απλά, στρωτά και αργά βήματα, ενώ το γρήγορο μέρος περιλαμβάνει ζωηρά και πηδηχτά βήματα.

Οι γυναίκες χορεύουν πάντα χωριστά απ' τους άνδρες. Αν χρειαστεί να μπουν στον ίδιο κύκλο, τηρούνται κάποιοι κανόνες. Μπροστά χορεύουν οι άνδρες και πίσω οι γυναίκες. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε πως ο τελευταίος άνδρας του κύκλου πρέπει να είναι συγγενής της πρώτης γυναίκας, με την οποία πιάνεται με μαντίλι και ποτέ χέρι με χέρι.

Στον ίδιο χορευτικό κύκλο υπάρχουν δύο αντίφωνες παρέες, αλλά μόνο ένας πρωτοχορευτής ο «προεξάρχων» του χορού που διευθύνει και συντονίζει το τραγούδι και τις κινήσεις των άλλων χορευτών με διάφορα επιφωνήματα όπως «Εχ! μωρέ», «ω! πα» κ.α.

[22] *Πηγή: http://www.041.gr/sarakatsanoi/Ithi_Ethima.htm,2011.*

Εικόνα 2.7: Σαρακατσάνικοι χοροί.[23]

Η πρώτη παρέα τραγουδάει ένα στίχο (μια μουσική φράση) του τραγουδιού και η δεύτερη επαναλαμβάνει το ίδιο, ενώ χορεύουν όλοι μαζί. Στο τραγούδι του χορού έχουμε κάποια επιφωνήματα, όπως «εχ μωρέ!», «γιέ μου!», «ώ πά!» κλπ., που παίζουν ρόλο συντονιστικό και πολλές φορές συμπληρώνουν το μέτρο. Πολλές φορές συμβαίνει την πρώτη παρέα να σχηματίζουν οι άνδρες και τη δεύτερη γυναίκες.

Στις γυναικείες χορευτικές κινήσεις πρέπει να τονίσουμε πως είναι πολύ μετρημένες και σεμνές. Το καθίσμα της είναι ανεπαίσθητο, γίνεται περισσότερο τσάκισμα παρά «κάτσα» ενώ το βλέμμα της κοιτάζει πάντα χαμηλά.

Εικόνα 2.8: Σαρακατσάνικοι χοροί.[24]

[23] *Πηγή: http://www.041.gr/sarakatsanoi/Ithi_Ethima.htm,2011.*

[24] *Πηγή: http://www.041.gr/sarakatsanoi/Ithi_Ethima.htm,2011.*

Στους άνδρες πολύ συνηθισμένη είναι η «κάτσα», κυρίως στους τσάμικους χορούς. Στην «κάτσα» το κορμί είναι όρθιο, περήφανο, δεν γέρνει μπροστά, ενώ το βλέμμα κοιτάζει ψηλά *(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1991).*[25]

2.10 ΟΜΑΔΕΣ ΧΟΡΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΜΕΤΡΟ ΤΟΥΣ

Παρακάτω παρουσιάζουμε τους πιο βασικούς και αντιπροσωπευτικούς χορούς της Σαρακατσάνικης φυλής.

2.10.1 ΣΥΡΤΟΙ ΧΟΡΟΙ ΚΑΙ ΚΑΛΑΜΑΤΙΑΝΟΙ

Ανήκουν στην ίδια ομάδα γιατί έχουν τα ίδια δώδεκα (12) βήματα. Διαφέρουν όμως στο μέτρο τους, διότι ο Συρτός έχει μέτρο 2/4 και ο Καλαματιανός 7/8. Και οι δύο χορεύονται με «το στόμα». Ο συρτός χορεύονταν από τους Σαρακατσάνους, όπως και από τους Έλληνες της υπόλοιπης Ηπειρωτικής Ελλάδας. Είναι μικτός χορός, δηλαδή τον χορεύουν και άνδρες και γυναίκες σε έναν κύκλο. Οι άντρες χορεύουν μπροστά και οι γυναίκες πίσω. Ο τελευταίος άντρας με την πρώτη στη σειρά γυναίκα του χορού, πιάνονταν με μαντήλι και ποτέ χέρι με χέρι, ενώ έπρεπε να έχουν και συγγένεια.

2.10.2 ΧΟΡΟΙ ΣΤΑ ΤΡΙΑ

Έχουν μέτρο 2/4. Σε αυτή την ομάδα ανήκουν οι εξής χοροί:

- Ο χορός στα τρία (απλός) – Καλτσάδ(ι)κος – «Πανωπόδι».
- Διπλός χορός

2.10.3 ΤΣΑΜΙΚΟΙ ΧΟΡΟΙ ΤΗΣ «ΚΑΤΣΑΣ»

Χαρακτηρίζονται, όπως προαναφέρθηκε, από το σύνθετο βήμα των 3/4. Στην πλειοψηφία τους είναι ανδρικοί χοροί και εκφράζουν τη λεβεντιά, την παλικαριά και την αντρειοσύνη των Σαρακατσάνων. Έχουν αργό και γρήγορο μέρος.

Είναι πανελλήνιος χορός. Οι Σαρακατσάνοι όμως χορεύουν ένα αργό χαρακτηριστικό τσάμικο, με χορευτικές φιγούρες μόνο του πρωτοχορευτή. Άλλωστε, επειδή τραγουδούν με το στόμα, χορεύουν χωρίς την συνοδεία μουσικών οργάνων και φέρουν πολύ βάρος εξαιτίας της φορεσιάς και των στολιδιών (τα περίφημα

---

[25] *Πηγή: Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων (ΠΟΣΣ) «Σαρακατσαναίοι: Μελέτες – Δοκίμια»,σελ.146 – 147.*

κουστέκια), δεν ήταν δυνατό να χορεύουν γρήγορους χορούς. Προφανώς ο τσάμικος είναι η απλοποιημένη μορφή της κάτσας, γι' αυτό στους Σαρακατσάνους της Μακεδονίας και Θράκης εισήλθε αργότερα με το γραμμόφωνο (*Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων , 1991)*.

Η ομάδα αυτή περιλαμβάνει τους εξής χορούς:

1. Τσάμικος με «κάτσα» - «Εχ μωρέ»

Τον συναντάμε με δύο μορφές και είναι ο μόνος τσάμικος χορός όπου μπορούν και συμμετέχουν οι γυναίκες αλλά πίσω από τους άνδρες, με απλά βήματα. Ο Τσάμικος με κάτσα έχει 6 βήματα: 2 σύνθετα μπροστά, ένα απλό μπροστά, κάτσα με πλάτες προς την φορά του χορού, σήκωμα και απλό βήμα προς τα αριστερά και κλείσιμο με το δεξί πόδι σταύρωμα στον αέρα, πάνω από το αριστερό. Χαρακτηριστικό γνώρισμα εδώ είναι ότι ο χορός έχει δύο μέρη. Το πρώτο είναι κυρίως τραγουδιστικό, τα βήματα πολύ αργά και επαναλαμβάνονται μόνο μία φορά. Στο δεύτερο μέρος, που αρχίζει με απότομο πήδημα πίσω, οι συλλαβές είναι πιο κοφτές, το τραγούδι πιο γρήγορο και τα βήματα πιο ζωηρά. Εδώ πρέπει να προσέξουμε πως η κάτσα γίνεται με ένα ιδιαίτερο τσάκισμα της μέσης και πολλές φορές συνοδεύεται με στροφή του πρώτου. Χαρακτηριστικά τραγούδια: "Εχ μωρέ!", "Να ήταν ο Μάης χινόπωρος" κλπ.

Εικόνα 2.9: Χορός Τσάμικος με «κάτσα».[26]

[26]*Πηγή:http://www.sarakatsanos.net/index.php?option=com_content&task=view&id=311&Itemid=179 2011.*

2. Χορός Σταυρωτός

Είναι ο χορός του όρκου των κλεφτών. Οι χορευτές σχηματίζουν το σημείο του σταυρού, τοποθετημένοι ανά τέσσερις, με το ένα χέρι τεντωμένο και το άλλο στη μέση. Οι χορευτές δεν πιάνονται με λαβή αλλά από τις άκρες δύο μαντιλιών σε σχήμα σταυρού. Είναι και αυτός κλέφτικος χορός και δεν χορεύεται από γυναίκες. Υπάρχουν δύο παραλλαγές αυτού του χορού. Η μία, η παλαιότερη χορεύεται από τέσσερα άτομα, που σχημάτιζαν σταυρό μεταξύ τους (απ' όπου και τ' όνομα σταυρωτός). Οι χορευτές δεν πιάνονται μεταξύ τους με λαβή, αλλά από τις άκρες δύο μαντηλιών σε σχήμα σταυρού. Η άλλη νεότερη χορεύεται από δύο άτομα, τα οποία στέκονται ο ένας δίπλα από τον άλλο με αντίρροπη διεύθυνση και από άτομα που είναι «σταυραδέρφια», άτομα δηλαδή που δεν έχουν συγγένεια αίματος, είναι πολύ καλοί φίλοι και αισθάνονται την ανάγκη να γίνουν αδέρφια. Πρόκειται για το θεσμό της αδελφοποιίας, έχει τις ρίζες του στην αρχαιότητα και είναι πολύ διαδεδομένος στους Σαρακατσάνους.

Εικόνα 2.10: Χορός Σταυρωτός.[27]

3. Κτσάδικος

Είναι ο πιο αντιπροσωπευτικός Σαρακατσάνικος τσάμικος χορός. Επίσης, κλέφτικος χορός με ζωηρά κουτσά βήματα, που δίνουν ένα πολύ λεβέντικο και περήφανο ύφος. Αποτελείται και αυτός από δύο μέρη, από ένα αργό και από ένα γρήγορο. Στο αργό έχουμε περήφανα αργά βήματα και στο γρήγορο μέρος του χορού,

[27] *Πηγή: http://www.041.gr/sarakatsanoi/Ithi_Ethima.htm,2011.*

έχουμε ζωηρές κάτσες και αναπηδήσεις. Είναι πηδηχτός και ζωηρός στις κινήσεις του, χορεύεται δε μόνο από άνδρες, όπως και ο Σταυρωτός. Χαρακτηριστικό τραγούδι γι' αυτόν το χορό είναι «τα μαύρα τα κλεφτόπουλα»
(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων , 1991)
(www.sarakatsanos.net,2011)[28].

Εικόνα 2.11: Χορός Κτσάδικος.[29]

4. Νυφιάτικο

Σ' αυτήν την ομάδα κατατάσσουμε το χορό Νυφιάτικο λόγω του μέτρου που είναι τα 5/4. Χορεύεται με το τραγούδια «Τριανταφυλλιά» και είναι καθαρά γυναικείος χορός *(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1991)*[30].

2.11 ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΩΝ ΧΟΡΩΝ

Οι χοροί των Σαρακατσάνων της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης είναι δυνατόν να ταξινομηθούν με όλες τις συμβατικές μεθόδους, ανάλογα με τη βάση

---

[28] *Πηγές: Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων (ΠΟΣΣ) «Σαρακατσαναίοι: Μελέτες – Δοκίμια»,σελ.147 – 148 & http://www.sarakatsanos.net/index.php?option=com_content&task=view&id=218&Itemid=179,2011.*

[29] *Πηγή: http://www.greekdance.org/e-library/Ktsadikos,2011.*

[30] *Πηγή: Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων (ΠΟΣΣ) «Σαρακατσαναίοι: Μελέτες – Δοκίμια»,σελ.147 – 148.*

ταξινόμησης. Στην παρούσα εργασία ταξινομούνται με βάση την ρυθμική τους αγωγή, την ταχύτητα εκτέλεσης. Αυτό γίνεται γιατί εκτιμάται ότι αποδίδονται καλύτερα τα υφολογικά τους χαρακτηριστικά, αφού η ρυθμική αγωγή είναι το σημαντικότερο χαρακτηριστικό των σαρακατσάνικων χορών
(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων , 1996).

Σταθερή ρυθμική αγωγή • Χασάπικος, «Ένας κοντός κοντούτσικος» • Πανωπόδι, «Λεβέντης ήμουν μάνα μου» • Γυναικίσιο, «Τρεις λυγερές τρεις έμορφες» • Νυφιάτικο, «Ήλιε μου κι αν κάνεις ήλιο» Εναλλασσόμενη ρυθμική αγωγή • Ο Τσιότρας, «Ο Τσιότρας κάνει τη χαρά» • Ζ'ναριάτ'κο, «Κόρη ρωμιά» • Διπλός, «Την άκρη άκρη το γιαλό» • Κάτσα, «Βελούχι μου παράμορφο» • Σταυρωτός, «Σπαθούλα» • Κ'τσάδ'κο, «Τα μαύρα τα κλεφτόϊπουλα» «Το πώς αποκοιμήθηκα» «(ν) Όσα αστιράκια είν' τ' αρανού» Αυξανόμενη ρυθμική αγωγή = 0

Πίνακας 2.6: Ταξινόμηση των σαρακατσάνικων χορών με βάση τη ρυθμική αγωγή.[31]

Χασάπικος.

- ✓ Μουσική φράση: Τετράμετρη,
- ✓ Μέτρο: 2/4,
- ✓ Ρυθμική Αγωγή: J ˜ 120,
- ✓ Θέμα: Σκωπτικό,
- ✓ Περίσταση: Τέλος γλεντιού,
- ✓ Φύλο: Άνδρες,
- ✓ Σχήμα: Ανοιχτός κύκλος,

[31] *Πηγή: Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων , 1996.*

- ✓ Λαβή: Ώμοι,
- ✓ Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Ελευθεριότητα συμπεριφοράς και κινήσεων,
- ✓ Αντιπροσωπευτικά τραγούδια: Ένας κοντός κοντούτσικός».

Πανωπόδι.

- ✓ Μουσική φράση: Τετράμετρη, Εξάμετρη, Πλεκτή,
- ✓ Μέτρο: 4/4,
- ✓ Ρυθμική αγωγή J = 65 ˜ 90,
- ✓ Θέμα : Ποικίλο,
- ✓ Περίσταση: πάντοτε,
- ✓ Φύλο: Μικτό,
- ✓ Σχήμα: Ανοιχτός κύκλος,
- ✓ Λαβή: παλάμες,
- ✓ Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Πειθαρχία τραγουδιού και κίνησης στην πρωτοβουλία του πρωτοχορευτή,
- ✓ Αντιπροσωπευτικά τραγούδια: «Λεβέντης ήμουν μάνα μου», «(τ) Είμαστε οι δόλιοι λιγοστοί».

Γ’ναικίσιο.

- ✓ Μουσική φράση: Τετράμετρη, Εξάμετρη, Πλεκτή,
- ✓ Μέτρο: 4/4,
- ✓ Ρυθμική αγωγή J = 65 ˜ 75,
- ✓ Θέμα: Ποικίλο,
- ✓ Περίσταση: Πάντοτε,
- ✓ Φύλο: Γυναίκες,
- ✓ Σχήμα Ανοιχτός κύκλος,
- ✓ Λαβή: Παλαμές,
- ✓ Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Πειθαρχία τραγουδιού και κίνησης στην πρωτοβουλία της πρωτοχορεύτριας. Το μοναδικό κινητικό μοτίβο των γυναικών σε κάθε χορό.
- ✓ Αντιπροσωπευτικά τραγούδι: «Τρεις λυγερές τρεις έμορφες», «Απάνω στην τριανταφυλλιά».

Νυφιάτικο.

- ✓ Μουσική φράση: τετράμετρη,
- ✓ Μέτρο: 5/4,
- ✓ Ρυθμική αγωγή: J ˜ 65,
- ✓ Θέμα: της αγάπης,
- ✓ Περίσταση: Γάμος,
- ✓ Φύλο: Γυναίκες,
- ✓ Σχήμα: Ανοιχτός κύκλος,
- ✓ Λαβή : Παλάμες,
- ✓ Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Κυρίως τραγουδιστικό με απροσδιόριστη κίνηση.
- ✓ Αντιπροσωπευτικά τραγούδια: «Πέρασα τριανταφυλλιά μου», «Ήλιε μου κι αν κάνεις ήλιο».

Ο Τσιότρας.

- ✓ Μουσική φράση: 1η εξάμετρη, 2η Τετράμετρη,
- ✓ Μέτρο: 4/4 και 2/4,
- ✓ Ρυθμική Αγωγή: J ˜ 65 και 120,
- ✓ Θέμα: Σκωπτικό,
- ✓ Περίσταση: Τέλος του γλεντιού,
- ✓ Φύλο: Άνδρες,
- ✓ Σχήμα: Ανοιχτός κύκλος,
- ✓ Λαβή: Παλάμες,
- ✓ Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Ελευθεριότητα συμπεριφοράς και κινήσεων,
- ✓ Αντιπροσωπευτικά τραγούδια: «(ν) Ο Τσιότρας κάνει τη χαρά»

Ζ’ναριάτ’κο.

- ✓ Μουσική φράση: Τετράμετρη,
- ✓ Μέτρο: Λανθάνον ή 4/4 και 2/4,
- ✓ Ρυθμική αγωγή: J. ή ˜ 65 και 90,
- ✓ Θέμα: Συνήθως σκωπτικό,
- ✓ Περίσταση: στο τέλος γλεντιού,
- ✓ Φύλο: Παιδιά,
- ✓ Σχήμα: ανοιχτός κύκλος,
- ✓ Λαβή: Σταυρωτή,

- ✓ Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Κυρίως παιδικός χορός,
- ✓ Αντιπροσωπευτικά τραγούδια: «Εμπάτ'αγόρια στο χωριό» «Τρία σύννεφα βαλαντωτά».

Διπλός.

- ✓ Μουσική φράση: Εξάμετρη,
- ✓ Μέτρο: Λανθάνον και 4/4,
- ✓ Ρυθμική αγωγή J …και ~ 85,
- ✓ Θέμα: της αγάπης,
- ✓ Περίσταση: Στην αρχή γλεντιού,
- ✓ Φύλο: Μικτό,
- ✓ Σχήμα: Διπλός κύκλος,
- ✓ Λαβή: Κλειδωτή,
- ✓ Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Δύο πλεκτοί κύκλοι χορευτών που ξεπλέκονται (ξεκλειδώνουν) στο «σήκωμα» (στο ξεκίνημα της δεύτερης μουσικής φράσης). Χορός των Βουργαρ'νων Σαρακατσάνων.
- ✓ Αντιπροσωπευτικό τραγούδι: « Την άκρη άκρη το γιαλό».

Κάτσα.

- ✓ Μουσική φράση: Δωδεκάμετρη,
- ✓ Μέτρο: Λανθάνον και 3/4 Ρυθμική αγωγή J … και ~ 75
- ✓ Θέμα: Συνήθως ιστορικό,
- ✓ Περίσταση: Πάντοτε,
- ✓ Φύλο: Άνδρες,
- ✓ Σχήμα: Ανοιχτός κύκλος,
- ✓ Λαβή: Παλάμες,
- ✓ Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Κλέφτικος ο κύριως ανδρικός χορός. Μετά το 1926, διαμορφώθηκε στους «Ελλαδίτες» Σαρακτσάνους, μία παραλλαγή της Κάτσας που σήμερα λέγεται «Εχ μωρέ», από το αντίστοιχο επιφώνημα με το οποίο αρχίζει.
- ✓ Αντιπροσωπευτικά τραγούδια: «Το κυπαρίσι το ψηλό», «Βελούχι μου παράμορφο».

Σταυρωτός.

- ✓ Μουσική φράση: Οκτάμετρη,
- ✓ Μέτρο: Λανθάνον και 3/4,
- ✓ Ρυθμική αγωγή: J … και ~ 75,
- ✓ Θέμα: Ιστορικό,
- ✓ Περίσταση: Πάντοτε,
- ✓ Φύλο: Άνδρες,
- ✓ Σχήμα: Σταυρός,
- ✓ Λαβή: Μαντήλια,
- ✓ Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Κλέφτικος χορός τεσσάρων ή δυο χορευτών. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες είναι ο χορός που χορεύονταν κατά την τελετή της «Αδελφοποίησης».
- ✓ Αντιπροσωπευτικά τραγούδια: «Σπαθούλα» , «Βγήκε (ν) Αντώνης στ' Άγραφα».

Κ'τσάδ'κο.

- ✓ Μουσική φράση: Οχτάμετρη,
- ✓ Μέτρο: Λανθάνον και 3/4,
- ✓ Ρυθμική αγωγή: J … και ~ 85,
- ✓ Θέμα: Συνήθως ιστορικό,
- ✓ Περίσταση: Επιλεκτικά,
- ✓ Φύλο: Άνδρες,
- ✓ Σχήμα: Ανοιχτός κύκλος,
- ✓ Λαβή: Παλάμες,
- ✓ Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: Κλέφτικος χορός με αυστηρή πειθαρχία στο τραγούδι και ιδιαίτερα δυναμικές κινήσεις στο «σήκωμα». Ελάχιστα διαδεδομένος επειδή απαιτούσε ιδιαίτερες ικανότητες στο τραγούδι και στο χορό. Τέλος υπάρχει ο χορός και σαν μιμητικός, με σκωπτικό θέμα και ευρύτερη συμμετοχή.
- ✓ Αντιπροσωπευτικά τραγούδια: «(ν) Εβγάτε το προσηλιακό», «Τα μαύρα τα κλεφτόϊπουλα» *(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων , 1996).*

2.12 ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ

Η μουσικοκινητική ταυτότητα των Σαρακατσάνων της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης παρουσιάζει έντονες ομοιότητες με αυτήν της Κεντροδυτικής Ελλάδας και ιδιαίτερα με την περιοχή των Αγράφων.

Α. Ομοιότητες σε θέμα – κίνηση – μέτρο.

1. «Τη χρυσή μου την παρέα», Αργιθέα.
2. «Πέρα σε κείνο το βουνό», Κεντρική Ελλάδα.

Β. Ομοιότητες σε θέμα – διάφορη κίνηση.

1. «Θυμήθηκα την ξενητιά», Βόρεια Ήπειρος
2. «Βουλιώμαι μια βουλιώμαι δυο», Κεντρική Ελλάδα
3. «Τάϊ τάϊ», Άγραφα.

Γ. Ομοιότητες σε μέλος – διάφορη κίνηση

1. «Ποτήρι κρασοπότηρο» - Κλειστός Αργιθέας (Α' μέρος)
2. «Κοντούλα» - Κλειστός Αργιθέας (Γύρισμα).

Δ. Ομοιότητες σε σχήμα – λαβή

1. «Διπλός» - Τάϊ ταϊ
2. Ανοιχτός κύκλος.

Ε. Ομοιότητες σε μετρική δομή

1. Στίχος Ιαμβικός – Πανελλαδικός
2. Στίχος Παιονικός – Πανελλαδικός

(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων , 1996).

2.13 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα Σαρακατσάνικα τραγούδια μιλούν για πόθους και καημούς, όπως τα βίωσαν κοντινοί και μακρινοί πρόγονοι των Σαρακατσάνων. Ξαναζωντανεύουν τη ζωή τους στα λημέρια και τις στάνες, στα χειμαδιά και τα ξεκαλόκαιρα. Μιλούν για κλέφτες και αρματολούς, πίκρες και αναστεναγμούς, μαραζώματα και στεναχώριες, χωρισμούς και αποχαιρετισμούς, γλέντια, γάμους, γιορτές και χορούς. Μα πάνω από όλα εκφράζουν την αγάπη τους για τη φύση, τα ζωντανά, τα πουλιά, τα δέντρα και τα κελαρύσματα των κρυστάλλινων νερών, τα θροΐσματα των φύλλων, τα ολόγιομα

φεγγάρια, το γλυκολάλημα της φλογέρας. Βεβαίως, μιλούν για την πολυτραγουδισμένη ομορφιά των κοριτσιών, της ξανθιάς και της γαλανομάτας κοπελιάς, της μελαχρινής και της περδικομάτας, την αγάπη, τον έρωτα, τη νοσταλγία, τις προσδοκίες, τα ανεκπλήρωτα όνειρα. Από τη μελέτη της μουσικοκινητικής ταυτότητας του πληθυσμού που μελετήθηκε, προκύπτει ότι:

- Τα συνήθη ποιητικά μέτρα είναι ιαμβικά και παιονικά, όπως και σε περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας.
- Τα βασικά μουσικοκινητικά μοτίβα παρουσιάζουν έντονες ομοιότητες με αυτά της περιοχής των Αγράφων.

Τελειώνοντας την ενότητα θα πρέπει να αναφερθούμε ότι όλοι οι Σαρακατσάνικοι χοροί είναι αργοί και κοφτοί ακόμη και ο συρτός – καλαματιανός. Διότι, όπως αναφέραμε δεν χρησιμοποιούν μουσικά όργανα αλλά τραγουδούν και χορεύουν με το στόμα, οπότε είναι δύσκολο να χορεύεις και συγχρόνως να τραγουδάς γρήγορα

(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων, 1996)

(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων 1991)[32].

[32] *Πηγή: Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων (ΠΟΣΣ) «Σαρακατσαναίοι: η προσφορά τους στη συνέχεια του ελληνισμού», σελ.91-93 & Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων (ΠΟΣΣ) «Σαρακατσαναίοι: Μελέτες – Δοκίμια», σελ.105.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο
ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ

3.1 Ο ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ

Οι Σαρακατσάνοι ονόμαζαν τον γάμο χαρά, καθώς αποτελούσε το σημαντικότερο γεγονός στη ζωή τους, τη μεγαλύτερη χαρά. Στους ανύπανδρους εύχονταν : «Κι σ' τ'ς αρές σας οι ανύπανδροι».

Οι Σαρακατσάνοι ακολουθούσαν αυστηρά την παράδοση και παντρεύονταν μόνο μεταξύ τους. Η ενδογαμία αυτή συνέβαλε στη διατήρηση της κλειστής κοινωνίας, των εθίμων και του τρόπου ζωής τους. Οι γάμοι γίνονταν με συνοικέσιο, που κανόνιζαν οι γονείς των μελλονύμφων.

Εικόνα 3.1: Γάμος. Νύφη με άσπρο νυφικό, ενώ η προίκα εκτίθεται κρεμασμένη σε σκοινιά. Περιοχή Κομοτηνής.[33]

[33] *Πηγή: http://www.sarakatsani-folk-museum.gr/index.php?page=2,2011.*

Εικόνα 3.2: Γάμος. Χορός γύρω από την προίκα που ήταν εκτεθειμένη στην αυλή. Μισές γυναίκες φοράνε πολίτικη φορεσιά από την περιοχή Κομοτηνής και οι άλλες μισές Μακεδονική.[34]

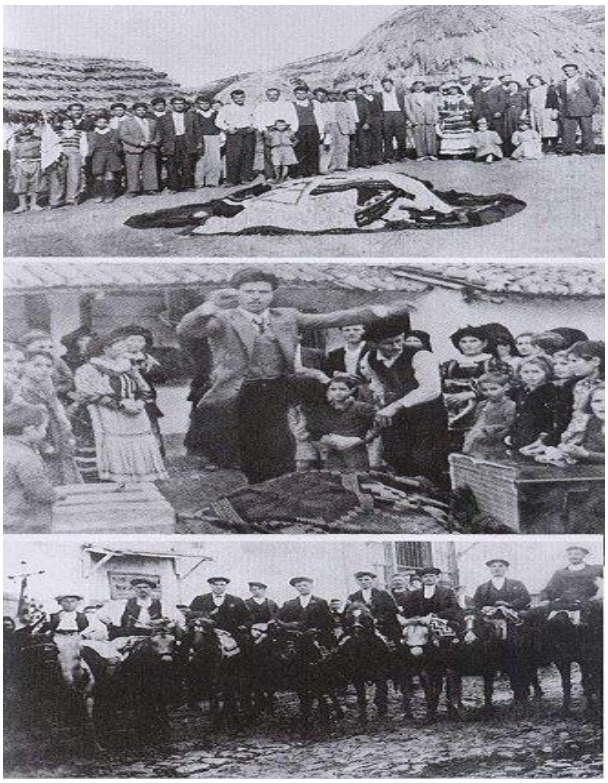

Εικόνες 3.3 , 3.4 , 3.5 : Σαρακατσάνικος Γάμος. Σκηνές της παραδοσιακής γαμήλιας τελετής: Το "ξέσκιασμα", δηλαδή το άδειασμα της προίκας από τους σάκους μεταφοράς. Το "πήδημα" της προίκας από τον μπράτιμο. Οι "σχαριάτες", η έφιππη πομπή του συμπεθεριού που την αποτελούσαν μόνο άνδρες.[35]

---

[34] *Πηγή: http://www.sarakatsani-folk-museum.gr/index.php?page=2, 2011.*

[35] *Πηγή: http://www.sarakatsani-folk-museum.gr/index.php?page=2, 2011.*

Η παντρειά στους Σαρακατσάνους γίνονταν, τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του ΄50, με προξενιό, ήταν δηλαδή υπόθεση της οικογένειας και όχι της κοπέλας. Ωστόσο, υπήρχαν και περιπτώσεις που δυο νέοι αγαπιούνταν και δεν συνηγορούσαν οι γονείς τους. Τότε γινόταν κλέψιμο ή απαγωγή της κοπέλας. Του γάμου ή της χαράς προηγούνταν οι αρραβώνες ή τα συβάσματα. Οι Σαρακατσάνοι δεν ζητούσαν ποτέ προίκα. Σημασία είχαν οι άνθρωποι, το ποιόν τους και όχι η προίκα, που θα τους συνόδευε. Τα κριτήρια επιλογής ήταν κυρίως το σόι της νύφης («από πιανούς είνι») και μετά η ομορφιά και η εργατικότητά της.

Όσον αφορά στον γαμπρό, σημασία για την οικογένεια της νύφης είχε να είναι ικανός στις δουλειές. Μετρούσε στην κρίση τους να ξέρει γραφή, λογαριασμό και ανάγνωση *(www.041.gr/sarakatsanoi/Ithi_Ethima.htm,2010).*

Εικόνα 3.6 : Το στόλισμα του γαμπρού.[36]

Το έθιμο πρόσταζε ο Σαρακατσάνος να νυμφεύεται πάντα Σαρακατσάνα. Και αυτό, επειδή η θέση της γυναίκας στη σαρακατσάνικη κοινωνία, η σκληρή ζωή της, η ιδιορρυθμία γενικά του τρόπου ζωής της, δεν άφηναν περιθώρια για επιλογή άλλης γυναίκας, εκτός από Σαρακατσάνας.

Αυτός ο «περιοριστικός όρος» στην επιλογή συντρόφου, καθώς και η απομόνωση των Σαρακατσάνων λόγω νομαδικού τρόπου ζωής, συντέλεσαν ώστε να

---

[36] *Πηγή: http://dide.ser.sch.gr/ypolser/programs%202008/gamos%20greek.pdf ,2011.*

διατηρηθούν αμιγείς τόσο η ελληνική γλώσσα, όσο και η νοοτροπία, οι συνήθειες και οι συμπεριφορές.

Πριν το γάμο έπιαναν τα προζύμια στο σπίτι του γαμπρού για να ζυμώσουν την «κ'λούρα» (κουλούρα) του γαμπρού. Τα προζύμια «έπιανε» μια κοπέλα ανύπανδρη, υγιής, με μάνα και πατέρα, όχι δηλαδή ορφανή. Έτσι, πίστευαν πως ο γάμος θα ήταν ευλογημένος και χωρίς θανάτους.

Χαρακτηριστικό ήταν το τραγούδι που συνόδευε το έθιμο:

«Ανάχλιο, ανάχλιο είν΄το νερό
κι αφράτο το προζύμι
κόρη ξανθιά τ' ανάπιανε
με μάνα και πατέρα
μ' αδέρφια με ξαδέρφια
με θειάδες με λαλάδες»[37].

3.1.1 Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Αφού αποφάσιζαν το συνοικέσιο και γίνονταν κάποιες διαπραγματεύσεις μεταξύ των εμπλεκομένων οικογενειών, έδιναν "λόγο" και σε λίγες ημέρες γίνονταν ο αρραβώνας "σύβασμα", μια ιερή υπόσχεση, που η διάλυσή του ήταν μεγάλη προσβολή για ολόκληρο το σόι. Γίνονταν χωρίς την παρουσία των νέων, με την ανταλλαγή ενός κόκκινου μαντηλιού, που είχε επάνω το δαχτυλίδι. Στην κοπέλα δεν γνωστοποιούσαν επίσημα τον αρραβώνα, ενώ απεναντίας γίνονταν πανηγυρικά γνωστός στο γαμπρό και μάλιστα με ντουφεκιές. Αμέσως μετά τον αρραβώνα, όριζαν και την ημέρα του γάμου, που συνήθως γινόταν το φθινόπωρο και πριν από τα Χριστούγεννα, δηλαδή πριν αρχίσει ο "γέννος", και το καλοκαίρι, κυρίως «τ' Αι 'λιά».

Προίκα δεν έδιναν οι Σαρακατσάνοι, ή καλύτερα δεν τη ζητούσαν, καθώς γι' αυτούς μετρούσε πάνω απ' όλα ο άνθρωπος. Τα έθιμα του σαρακατσάνικου γάμου, η λεγόμενη "χαρά", που διαρκούσε οκτώ μέρες, ήταν πάρα πολλά και αποτελούσαν ένα μοναδικό στο είδος τους θέαμα. Ήταν ένα γεγονός που έσπαγε, άλλωστε, τη μονοτονία της καθημερινότητας.

---

[37] *Πηγές: http://www.sarakatsani-folk-museum.gr/index.php?page=2 & http://www.041.gr/sarakatsanoi/Ithi_Ethima.htm 2011.*

Ενδεικτικά θα αναφέρουμε τα καλέσματα, που ήταν απαραίτητα, αφού κανείς δεν πήγαινε στο γάμο απρόσκλητος. Άλλο ένα συμβολικό έθιμο ήταν τα προζύμια, που τα έπιαναν τρία παιδιά (δύο αγόρια και ένα κορίτσι).

Η πιο συγκινητική στιγμή ήταν ο αποχαιρετισμός της νύφης, αφού επρόκειτο για πραγματική απομάκρυνση από το πατρικό σπίτι. Τη Δευτέρα του γάμου, ακολουθούσε ο χορός της νύφης *(www.dim-sapon.rod.sch.gr,2011).*

3.1.2 Ο ΦΛΑΜΠΟΥΡΑΣ

Ο φλάμπουρας ήταν σύμβολο και «σήμα κατατεθέν» του σαρακατσάνικου γάμου και θεωρούνταν εξέλιξη του βυζαντινού λαβάρου. Αποτελούνταν από ένα μακρύ ξύλο, που χρησίμευε ως κοντάρι και στην κορυφή του γινόταν ο ξύλινος σταυρός. Ο Φλάμπουρας λέγονταν από άλλους - μη Σαρακατσάνους - φλάμπουρο, λάβαρο και μπαϊράκι.

Παλιότερα ο φλάμπουρας ήταν πορφυρός, ενώ στις νεότερες εκδοχές του κυριαρχούσαν τα χρώματα της ελληνικής σημαίας (εικόνα). Η κατασκευή του γινόταν με χορούς και ειδικά τραγούδια. Ο μπράτιμος ή φλαμπουριάρης ήταν ο συνοδός του γαμπρού και ο φύλακας του φλάμπουρα. Με τον φλάμπουρα ξεκινούσε ο γάμος και το γλέντι. Ο πρώτος χορευτής κάθε χορού τον κρατούσε ψηλά ώστε να προηγείται του χορού.

Το πιο χαρακτηριστικό, όμως, ήταν το ράψιμο του φλάμπουρα, που αποτελούσε και την επίσημη αρχή του γάμου. Για το ράψιμο του φλάμπουρα χρησιμοποιούταν πάντα συμβολικά τρία βελόνια και τρεις κλωστές χρώματος λευκού, κόκκινου και γαλάζιου. Όταν τελείωνε η κλωστή του ενός βελονιού χρησιμοποιούταν το άλλο βελόνι. Ο αριθμός των βελονιών συμβόλιζε την Τριαδικότητα και αποτελούσε ακόμη ένα στοιχείο για την θρησκευτική λατρεία των Σαρακατσάνων. Όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του Συλλόγου Σαρακατσαναίων Ν. Έβρου, το ξύλο του φλάμπουρα ήταν από αγριοτριανταφυλλιά (μαλιαροκολιά). Στο πάνω άκρο σχηματίζονταν σταυρός, στου οποίου τα τρία άκρα στερέωναν τρία μήλα, σύμβολο της γονιμότητας. Το ξύλο του φλάμπουρα τυλίγονταν με πολύχρωμες δαντέλες, ενώ το κύριο μέρος του ήταν η ελληνική σημαία, στολισμένη με φρέντζες και κορδέλες, φούντες και "χαρχαγγέλια", τα οποία χτυπούσαν, όταν τον κουνούσαν στον χορό. Το ράψιμο του φλάμπουρα γινόταν από τον μπράτιμο, κοντινό άνθρωπο του γαμπρού, συνήθως αδελφός ή ανιψιός με μάνα και πατέρα, ενώ οι παρευρισκόμενοι τραγουδούσαν *(www.041.gr/sarakatsanoi,2011).*

Εικόνα 3.7: Φλάμπουρα. [38]

Μετά το πέρας του ραψίματος, οι παρευρισκόμενοι κερνούσαν τον φλάμπουρα, με πρώτο τον μπράτιμο, και έλεγαν το παρακάτω τραγούδι:

«Συ κύριε μπράτιμε
ράψε τον φλάμπουρα καλά
θα γείρει ράχες και βουνά
θα τον ξεσκίσουν τα κλαριά
θα τον γελάει η πεθερά
δεν θα μας δώσει τα προικιά.
Τίνος είν' το μπαϊράκι
Τ' άξιο και το κόκκινο

Του γαμπρού είν' το μπαϊράκι
Τ' άξιο και το κόκκινο
Ποιος το φτιάνει, ποιος το στήνει
Ποιος το ομορφοκοκκινίζει
Ο πατέρας μου το φτιάνει
Και το κατακοκκινίζει

[38] *Πηγή: http://www.041.gr/sarakatsanoi/Ithi_Ethima.htm, 2011.*

Η μανούλα μου το φτιάνει
Και το ομορφοκοκκινίζει

Κέρνα μπράτιμε κέρνα
κέρνα το μπαϊράκι
κέρνα το μπαϊράκι
και δώσ' του ένα φλουράκι
κέρνα πατέρα κέρνα
κέρνα το μπαϊράκι
κέρνα το μπαϊράκι
και δώσ' του ένα φλουράκι
κέρνα μανούλα κέρνα
κέρνα το μπαϊράκι
κέρνα το μπαϊράκι
και δώσ' του ένα φλουράκι».

Στο τέλος έστηναν χορό και "χόρευαν" τον φλάμπουρα
(www.041.gr/sarakatsanoi , 2011)
(www.dim-sapon.rod.sch.gr ,2011).

Εικόνα 3.8: Σαρακατσάνικος χορός με τον φλάμπουρα.[39]

[39] *Πηγή:http://www.041.gr/sarakatsanoi/Ithi_Ethima.htm,2011.*

3.2 ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ

3.2.1 ΤΟ ΓΚΟΥΡΜΠΑΝΙ

Το Γκουρμπάνι ήταν μια εκδήλωση των Σαρακατσάνων που σαν κύριο σκοπό είχε την ευμενή επίδραση της θρησκείας. Γιατί η θρησκεία αντιπροσώπευε δυνάμεις, που έπρεπε να εκδηλωθούν για το καλό του Τσελιγκάτου, της οικογένειας ή ενός προσώπου, ανάλογα με το που ήταν ταμένο το «γκουρμπάνι».

Το «τάμα» γινόταν σε κάποιον άγιο, που πολλές φορές συνέπιπτε με το όνομα του εορτάζοντα. Δηλαδή, το «γκουρμπάνι» δεν ήταν ονομαστική εορτή με την σημερινή έννοια, αλλά τάμα σε κάποιον άγιο για να έχουν την εύνοιά του. Οι γιορτές, που κατά κύριο λόγο έταζαν το γκουρμπάνι οι Σαρακατσάνοι, ήταν κατά προτίμηση της Παναγίας, των Αγίων Αποστόλων, του Προφήτη Ηλία, του Άη Δημήτρη και του Άη Γιώργη.

Στο τάμα έσφαζαν ένα αρσενικό αρνί που το έψηναν στο γάστρο και καλούσαν τους γείτονες να το φάνε όλοι μαζί, πίνοντας κυρίως ρακί ή κατά δεύτερο λόγο κρασί. Τα ψητά και τους διάφορους μεζέδες (όχι μεγάλη ποικιλία) τα έβαζαν σε τάβλες που είχαν στρώσει μέσα στο καλύβι. Έστρωναν τις τάβλες κάτω, έβαζαν το ψητό κρέας, τις ειδικά ζυμωμένες για την περίσταση κουλούρες. Οι καλεσμένοι καθόντουσαν πίσω από τις τάβλες και το γλέντι άρχιζε με τραγούδια για το γκουρμπάνι *(www.sarakatsanaioi.com , 2008).*

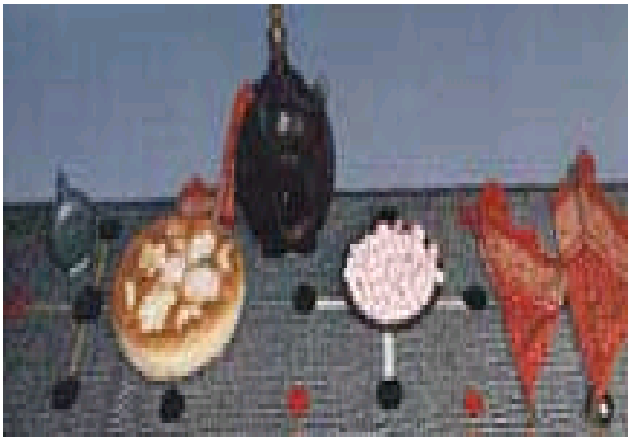

Εικόνα 3.9 : Αναπαράσταση του γκουρμπανιού.[40]

[40] *Πηγή: http://www.041.gr/sarakatsanoi/Ithi_Ethima.htm,2011.*

Οι καλεσμένοι που έρχονταν, αφού χαιρετούσαν δίνοντας ευχές στον εορτάζοντα, κάθονταν γύρω γύρω στο καλύβι έχοντας μπροστά τους την τάβλα. Επάνω στην τάβλα έβαζαν, σαν πρώτο μεζέ , λίγες καραμέλες για τον καθένα. Αφού μαζεύονταν οι καλεσμένοι, άρχιζαν το τραγούδι πίνοντας όλοι με την σειρά απ' το παγούρι ρακί. Τα τραγούδια, που άρχιζαν το γκουρμπάνι, «τα γκουρμπανίσια τραγούδια», όπως τα έλεγαν, ήταν ευχές για τον εορτάζοντα και ήταν καθορισμένα.

1. «Καλώς μας ήρθε η σημερ'νή σαν τον καλό τον χρόνο κάνει τους νιούς και χαίρονται γέρους και καμαρώνουν κάνει και τα μικρά παιδιά να παίζουν να γελάνε κάνει και τ' ορφανό παιδί να κλαίει να μη μερώνει».	2. «Απόψε στο σπιτάκι μου τ' είχα 'να ζιαφέτι τον άγγελό μου γιόρταζα και τον θεό δοξάζω και την κυρά την Παναγιά πολύ την προσκυνάω να μου χαρίσει τα κλειδιά κλειδιά του Παραδείσου ν' ανοίξω τον Παράδεισο».
3. «Αφέντη μου στην τάβλα σου χρυσή καντήλα καίει δίχως αλ'σίδα κρέμεται δίχως αέρα σειώται δίχως το λάδι το κερί φέγγει τον κόσμο όλο φέγγει και τον αφέντη μου τον πολυχρονημένο».	4. «Σε τούτο σπίτι πού ρθαμε Κέρνα μας κέρνα μας σ' αυτόν τον νοικοκύρη αίντε να κερνάς, να καλοπερνάς παιδιά μ' να τον αξιώσουμε Κέρνα μας κέρνα μας και να του ευχηθούμε αίντε να κερνάς να καλοπερνάς να ζήσει χρόνους εκατό Κέρνα μας κέρνα μας και 'ξάμηνα διακόσια αίντε να κερνάς να καλοπερνάς να του προκόψουν τα παιδιά να γίνουν τσελιγκάδες».

5.	6.
«Εγώ τον ήλιο ν' όμοσα ποτέ μην τραγουδήσω και τώρα για τους φίλους μου τους πολυαγαπημένους άνοιξε θλιμμένη μου καρδιά τα πικραμένα χείλη πες μας τραγούδια θλιβερά και παραπονεμένα να κάμεις τα βουνά να κλαιν' τους κάμπους να δακρύσουν να κάμεις και την μάννα μου να κλαίει για τ' εμένα».	«Κάτω στον 'Αγιο Θόδωρο γαιτάνι γαιτανάκι στον Άγιο Κωνσταντίνο πανηγυράκι γίνονταν μικρό πανηγυράκι κι ο νιός όπου το γιόρταζε κι ο νιός που το γιορτάζει σφάζει χιλιάδες πρόβατα σφάζει χιλιάδες γίδια».

Πίνακας 3.1 : Τραγούδια από το Σαρακατσάνικο γκουρμπάνι.[41]

Όταν τέλειωναν τα καθιερωμένα τραγούδια άρχιζαν τα κλέφτικα της τάβλας και μετά το φαγητό χόρευαν τους γνωστούς κλέφτικους χορούς. Όταν σε ένα τσελιγκάτο είχε πολλά γκουρμπάνια, ενώνονταν όλοι μαζί σε ένα καλύβι και έκαναν κοινό γλέντι *(www.sarakatsanaioi.com , 2008).*

3.2.2 ΤΑ «ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΙΑ» Η ΚΛΗΔΟΝΑΣ

Τα Καλογιάννια ή και Κλήδονα ήταν το έθιμο, που είχαν αφιερωμένο οι Σαρακατσάνοι της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης στη γέννηση του Ιωάννη του Προδρόμου. Η γιορτή αυτή συνδυαζόταν κυρίως με τη νεότητα, αφού η ζωή κινείται παράλληλα με τον ετήσιο αστρικό κύκλο και η 24η Ιουνίου, η αρχή του καλοκαιριού επιτρέπει και επιβάλλει αυτή την αντιστοιχία.

Τα «καλογιάννια» ήταν ένα έθιμο εξαγνισμού με αρχαιοελληνικές ρίζες που πέρασε στην χριστιανική παράδοση. Αφορούσε τα στοιχεία της φωτιάς και του νερού. Η αναβίωση ακολουθεί το τυπικό, με τον Εσπερινό να προηγείται. Ένα έθιμο προχριστιανικό που πέρασε στην χριστιανική παράδοση.

[41] *Πηγή: http://www.sarakatsanos.net/index.php?option=com_content&task=view&id=118&Itemid=164 2011.*

Σύμφωνα με την παράδοση από νωρίς τα νεαρά κορίτσια πήγαιναν σε περιοχές με νερά και αναζητούσαν τα "Καλογιάννια", μικρά μωβ λουλουδάκια με αγκαθωτά φύλα τα οποία τα έδεναν σε μικρά ματσάκια δεμένα με κόκκινη κλωστή προσαρμόζοντας επάνω τους ένα προσωπικό τους τιμαλφές, σκουλαρίκι ή δαχτυλίδι για να μπορούν να το αναγνωρίσουν.

Ακολούθως, τοποθετούσαν τα "Καλογιάννια" σε ένα χάλκινο μικρό σκεύος και μια κοπέλα, με ζωντανούς και τους δύο γονείς, σκέπαζε το σκεύος με κόκκινο σταμπωτό μαντήλι και με πομπή γέμιζαν το σκεύος από την βρύση με τις γυναίκες να λένε τραγούδια που ταίριαζαν σε κάθε τους κίνηση. Επιστρέφοντας στο κέντρο των κονακιών έβαζαν πάνω σε ένα βαρέλι το σκεύος και τελικά το έθιμο κατέληγε με το τράβηγμα ενός από τα μπουκέτα με "Καλογιάννια" και την κοπέλα που της ανήκε να θεωρείται ότι θα παντρευτεί πρώτη *(www.sarakatsanaioi.com,2004).*

Το κακκάβι με τα «καλογιάννια» το σκέπαζαν μ' ένα «εικονισμομάντηλο» που ήταν κόκκινο μαντήλι σταμπωτό. Αφού τα συγκέντρωναν όλα μαζί τα «καλογιάννια» τα έπαιρνε μια νέα κοπέλα με μάνα και πατέρα στο κεφάλι και όλες μαζί ξεκινούσαν για την βρύση τραγουδώντας:

«Κίνησα το δρόμο-δρόμο, το στενό το μονοπάτι,
βρίσκω μια μηλιά στην άκρη, με τα μήλα φορτωμένη,
ξάμωσα να πάρω ένα, και μαράθηκαν τα φύλλα.
Μη το παίρνεις, μη το κόβεις, μη τ' αγουρομαραγκιάζεις,
Τα 'χει αφέντης μετρημένα και η κυρά του φυλαγμένα.».

Όταν έφταναν στη βρύση, η κοπέλα με το κακκάβι έπαιρνε τρεις φορές νερό απ' τη βρύση, ενώ οι γυναίκες τραγουδούσαν:

«Βρυσούλα μ' με το κρύο σ' νερό
δώσ' μας νερό, δώσ' μας δροσιά
να βρέξουμε τα κλήδονα.».

Ο παρακάτω στίχος, που λέγεται κι αυτός στη βρύση, είναι χαρακτηριστικός και αναφέρεται στον εξαγνισμό των λουλουδιών και του δακτυλιδιού.

«Κλώτσα κόρη μ' το κακκάβι,
δώστου μια να πάει κάτω,
για να βρει η κορφή τον πάτο».

Ύστερα η κοπέλα έβαζε πάλι το κακκάβι στο κεφάλι της και η πομπή επέστρεφε στο χοροστάσι τραγουδώντας:

«Τώρα τ'Αη Γιαννιού, τις εικοσιτέσσερις
Αΐο Γιάννη κι Αΐο Καλογιάννη,
Έχασα γαϊτάνι μεσ' την κρύα βρύση.
Γιάννη μ' κι αν το λάβεις σε μένα να το στείλεις,
με πουλιά μ' αηδόνια με τα χελιδόνια.».

Αφού έφταναν στο χοροστάσι, τοποθετούσαν το σκεπασμένο κακκάβι σ' ένα σημείο, συνήθως πάνω στη θημωνιά με τα ξύλα, ώστε να το βλέπουν τ' άστρα και το φεγγάρι, «να ξεστερώσει» και πιάνοντας στο χορό όλη τη νύχτα. Τα παρακάτω τραγούδια είναι χαρακτηριστικά:

«Κάτω στο κάμπο, Μόρφω μ', τον φαρδύ,
στον έμορφο τον κάμπο,
συντάζονταν οι έμορφες να φκιάσουν μαναστήρι.
Τα περιστέρια κουβαλούν κι οι έμορφρες το φκιάνουν,
το φκιασαν και τα' απόφκιασαν στένουν χορό χορεύουν,
μπροστά χορεύουν έμορφες και πίσω μαυρομάτες.».

Άξιζε, ιδιαίτερης προσοχής το τραγούδι με το ταψί που έλεγαν στον Αη Γιάννη τον Κλήδονα:

«Λάλα καημένε ταμπουρά,
- τι να λαλήσω, τι να πω.
Μάνα και θυγατέρες δυο, πήραν απάνω στο(ι) βουνό
να μάσουν τον α(ι) μάραντο και το μελισσοχόρταρο.

Και ΄κει που το μαζεύανε, διψά η μικρότερη
πάει στη βρυσ' να πιει νερό, βρίσκ' έναν κουτσοκέφαλο,
του λείπει το κεφάλι του και το δεξί το δάκτυλο…»[42]

3.2.3 Η «ΣΤΑΥΡΑΔΕΡΦΟΣΥΝΗΣ» (ΑΔΕΛΦΟΠΟΙΗΣΗ)

Η «σταυραδερφοσύνη», ή αδελφοποίηση είναι θεσμός του λαϊκού εθιμικού δικαίου. Η δημιουργία αδελφικού δεσμού στους Σαρακατσάνους ήταν δυνατό έθιμο, που οι ρίζες του χάνονται στα βάθη των αιώνων. Το έθιμο αυτό αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Ο δεσμός γινόταν μεταξύ ατόμων, που δεν είχαν συγγένεια αίματος, αλλά είχαν ίδια θρησκεία και διέπονταν από ισόβια υποχρέωση αλληλοβοήθειας, αλληλεγγύης και αυταπάρνησης.

Ο αδελφικός δεσμός αναπτυσσόταν μεταξύ δυο ατόμων μέσω κάποιας συμβολικής τελετής ή ιεροτελεστίας. Δημιουργούταν ένας ισχυρός δεσμός φιλίας, ο οποίος συνεπάγονταν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη σχέση μεταξύ πραγματικών αδελφών.

Ο τρόπος που γινόταν κάποιος σταυραδερφός ήταν βασικά να χαραχτεί η φλέβα στο εσωτερικό του βραχίονα και των δυο, που έχουν συμφωνήσει να αδελφοποιηθούν, και τέλος έπιναν λίγο αίμα ο ένας από τον άλλο.

Στη δύσκολη ζωή τους οι Σαρακατσάνοι ήταν πάντοτε αντιμέτωποι με κινδύνους, προερχόμενους είτε από τα στοιχεία της φύσης, είτε από ληστές κλπ. Γι' αυτό και είχαν ανάγκη από υποστήριξη. Έτσι το έθιμο της αδελφοποίησης ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένο στους Σαρακατσάνους.

Στο πανάρχαιο έθιμο της «σταυραδερφοσύνης» αναφέρεται ο «σταυρωτός χορός», που χορεύεται ακόμη και σήμερα από τα χορευτικά των Σαρακατσάνων.

Η επισημοποίηση γινόταν σε μια "μαγική" τελετή, με θρησκευτικό χαρακτήρα και με συμβολικές πράξεις, όπως ανάμειξη αίματος, ανταλλαγή όπλων, περίζωση με την Αγία Ζώνη κ.ά. Μέχρι το 1920, στο μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη, στο βουνό Ρίλα (Βουλγαρία), οι Σαρακατσαναίοι πιανόταν σταυραδέλφια, κάθε χρόνο στις 29 Αυγούστου, την ημέρα που γιόρταζε η Μονή *(www.041.gr,2011)*
(www.dim-sapon.rod.sch.gr , 2011).

---

[42]*Πηγή: http://sarakatsanaioi.com/modules.php?name=News&file=print&sid=123,2011.*

3.2.4 ΤΟ ΕΘΙΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΑ Σ΄ΝΑΦΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

Παλαιά οι Σαρακατσάνοι δεν λύνανε τις διαφορές τους στα δικαστήρια, αλλά με τις συμβουλές των γερόντων και την απόφαση του τσέλιγκα (του «κεχαγιά»). Στο τσελιγκάτο, για κάθε θέμα που προέκυπτε ανάμεσα στα μέλη, συνερχόταν το «σ'ναφικό» δικαστήριο. Επίσημα έγγραφα δεν υπήρχαν ωστόσο, η απόφαση ήταν εκτελεστή. Κανείς δεν διανοήθηκε ποτέ να μην εφαρμόσει την απόφαση των γερόντων. Στον άγραφο νόμο υπάκουε και ο κεχαγιάς. Σε αντίθετη περίπτωση οι κυρώσεις γι' αυτόν ήταν βαρύτερες. Στα δικαστήρια αυτά, που γινότανε στο πλαίσιο του τσελιγκάτου και λεγότανε «σ'ναφικά», μπορούσε να προσφύγει όχι μόνο ο αδικημένος, αλλά και όποιος τρίτος για λογαριασμό του αδικημένου.

Εικόνα 3.10: Σ΄ναφικο δικαστήριο.[43]

Τα «σ'ναφικά » δικαστήρια στηρίχτηκαν στην πανάρχαια ρήτρα του δικαίου, στη ρήτρα της διαιτησίας, που ήταν ζωντανή ρήτρα στη ζωή των Σαρακατσάνων και τη χρησιμοποιούσαν για την επίλυση κάθε διαφοράς τους. Το δικαστήριο αυτό αποτελούνταν συνήθως από τον αρχιτσέλιγκα και τους αρχηγούς των πατριαρχικών οικογενειών ή μερικούς από αυτούς, από τους πιο συνετούς και σοφούς. Για να συγκληθεί, το ζητούσε αυτός που νόμιζε ότι αδικήθηκε ή κάποιος άλλος για λογαριασμό του ή και αυτοβούλως όταν το θέμα ήταν σημαντικό. Μαζεύονταν λοιπόν οι δικαστές αυτοί, άκουγαν τις απόψεις των άμεσα ενδιαφερόμενων, ρωτούσαν και άλλους μάρτυρες και έβγαζαν την απόφαση που ανακοίνωναν

[43] *Πηγή: http://www.041.gr/sarakatsanoi/Ithi_Ethima.htm,2011.*

προφορικά. Η απόφαση ήταν άμεσα εκτελεστή και ανέκκλητη. Μόνο μέσο επιβολής, ήταν η δύναμη, η πίεση της κοινή γνώμης του τσελιγκάτου και των μελών. Η κοινή γνώμη θεωρούσε ασέβεια την ανυπακοή σε κάποια απόφαση. Όποιος δεν υπάκουε ατιμαζόταν κατά κάποιο τρόπο ήταν απόβλητος από την κοινωνία τους, και το ίδιο απόβλητος θεωρούνταν αν, παρά την απόφαση αυτή, κατέφευγε σ' άλλα δικαστήρια. Την επόμενη χρονιά δεν τον δέχονταν στο τσελιγκάτο αυτό, ούτε και σε άλλο. Όταν η διαφορά ήταν ανάμεσα σε μέλη από διαφορετικά τσελιγκάτα, τότε για το «σ'ναφικό» δικαστήριο συνερχόταν αρχηγοί οικογενειών από όλα αυτά τα τσελιγκάτα, αν και αυτό ήταν κάτι το σπάνιο.

Παράδειγμα «υπόθεσης» «σ' ναφικού» δικαστηρίου παραθέτει ο δικηγόρος-συγγραφέας Δημήτρης Γαρούφας στο βιβλίο του «Σαρακατσάνικη παράδοση. Η κληρονομιά μιας πανάρχαιας φυλής». *«Στο 1860 περίπου σ' ένα τσελιγκάτο στη Ροδόπη, κάποιος αρχιτσέλιγκας ξέφυγε απ' τον σωστό δρόμο. Άρχισε να κλέβει τους άλλους και να συμπεριφέρεται βάναυσα και αλαζονικά. Στο τέλος ατίμασε και μια ορφανή κόρη εκμεταλλευόμενος τη σχέση που υπήρχε ανάμεσά τους και το γεγονός ότι ήταν ορφανή κι' απροστάτευτη, και για να αποφύγει την κατακραυγή την πάντρεψε στα γρήγορα χωρίς να ρωτήσει τους συγγενείς της. Επιπλέον φοβούμενος την οργή των μελών του τσελιγκάτου άρχισε να συνεργάζεται με τους Τούρκους. Τότε το ποτήρι ξεχείλισε. Μαζεύτηκαν οι γεροντοι για να τον δικάσουν. Και είναι η μοναδική δίκη που κρατήθηκαν πρακτικά, κατά κάποιο τρόπο, από κάποιον εγγράμματο γέροντα, από τον Κωσταντή Δαλακούρα. Τον καταδίκασαν σε θάνατο για τα όσα έκανε και έστειλαν με αντιπροσωπεία την απόφαση στον Τούρκο διοικητή της περιοχής να την εκτελέσει. Ο τούρκος διοικητής αντέδρασε στην αρχή μα σαν είδε πως όλα τα τσελιγκάτα της περιοχής επέμειναν στην καταδίκη, εκτέλεσε την απόφαση και σκότωσε τον βάναυσο αρχιτσέλιγκα»*[44] .

3.3 ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΜΑΓΕΙΑ

Οι Σαρακατσάνοι ήταν πιστοί χριστιανοί, χωρίς μεγάλη θεωρητική κατάρτιση. Τελούσαν όμως τα θρησκευτικά τους καθήκοντα και ένιωθαν δέος για τα μυστήρια, ειδικά του γάμου και της βάπτισης. Τις μεγάλες γιορτές της Χριστιανοσύνης και τις ονομαστικές γιορτές, τις γιόρταζαν με μεγαλοπρέπεια, όπου κι αν βρίσκονταν.

---

[44]*Πηγές: http://www.041.gr/sarakatsanoi/Ithi_Ethima.htm,2011 & Γαρούφας Δημήτριος «Τα σ' ναφικά» δικαστήρια στους Σαρακατσάνους Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης.*

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της σαρακατσάνικης κοινωνίας ήταν η συμβίωση της μαγείας και της ορθόδοξης θρησκείας, αχνάρια της μακρόχρονης ιστορίας της.

Οι Σαρακατσάνοι με τον όρο «μαγεία» εννοούν κάθε τι που έχει σχέση με τη μαύρη μαγεία, τη μαγεία δηλαδή της μαγγανείας και της βλαπτικής επιρροής. Για αυτούς η λευκή μαγεία, η επωφελής, που είναι στενά συνδεδεμένη με την καθημερινή ζωή, δεν ανταποκρίνεται σε αυτόν τον όρο (*Καββαδίας, 1996).*

Οι Σαρακατσάνοι διέθεταν ένα μεγάλο αριθμό μαγικο-θρησκευτικών δοξασιών, κυρίως, λευκής μαγείας, με σκοπό την εξασφάλιση της υγείας, της ευγονίας, της ευημερίας και της αφθονίας των ανθρώπων και των ζώων. Οι ρίζες αυτών βυθίζονται στην αρχαιότερη παράδοση των χωρών της Ανατολικής Μεσογείου και είναι αρχαιοελληνικές.

Παράλληλα, θρήσκευαν βαθύτατα, αφού οι θρησκευτικές τους πεποιθήσεις προέρχονταν από την Ορθοδοξία.

3.3.1 ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

Για να αποφύγουν οι Σαρακατσάνες την στειρότητα, δεν έπρεπε να τρώνε κρέας από στείρο ζώο, γιατί το ελάττωμα του ζώου θεωρούταν μεταδοτικό. Σε αντίθετη περίπτωση, όταν μια οικογένεια ήταν πολυπληθής, ενδεικνυόταν για την μητέρα αυτό το κρέας για να αναχαιτίσει την γονιμότητά της.

Από την στιγμή που θα εξασφαλιζόταν η μη στειρότητα, έπρεπε να ακολουθήσει η δράση για την προώθηση της γονιμότητας.

Η γυναικεία φορεσιά ήταν κεντημένη με διάφορα γεωμετρικά σχέδια, στα οποία κεντρικό μοτίβο ήταν ο σταυρός. Αυτό το μοτίβο, με όλα τα κεντίδια που το περιτριγύριζαν, το ονόμαζαν οι Σαρακατσάνοι «φεγγάρια». Τα ίδια «φεγγάρια» κεντούσαν και στην κουλούρα του γάμου που ετοίμαζαν για την νύφη. Όλα αυτά επηρέαζαν ευμενώς την γονιμότητα της γυναίκας.

Οι Σαρακατσάνοι επικαλούνταν το φεγγάρι, τη γη, τη φωτιά και το φίδι για την ευνοϊκή τους επίδραση στην γονιμότητα. Το φεγγάρι σαν πηγή παγκόσμιας γονιμότητας. Η φωτιά συμβόλιζε την ανανέωση και την αθανασία, το φίδι ήταν η εικόνα του φεγγαριού που αναγεννιόταν αλλάζοντας το δέρμα του και τέλος, η γη που είναι μητέρα όλων (*Καββαδίας , 1996).*

3.3.2 ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ ΤΩΝ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ

Απομονωμένοι από τον άλλο κόσμο οι Σαρακατσάνοι, σε μία κοινωνία με δικούς της κανόνες ήθη και έθιμα και δικιά της κοσμοθεωρία φυσικό ήταν να δώσουν δικές τους έννοιες προσπαθώντας να δικαιολογήσουν τα διάφορα (παράδοξα) που αντιμετώπιζαν καθημερινά στα βουνά και στα λαγκάδια. Έτσι δημιούργησαν φαντάσματα, αερικά, ισκιώματα, σκιάσματα, νεράιδες, καλότυχες, νταούτηδες, δράκους, βρικόλακες, στοιχειά και άλλα ξωτικά, που αποτελούν έναν αόρατο κόσμο από κακά πνεύματα και δαίμονες.

Τα ήξεραν όλα ένα προς ένα, σε όποια περιοχή και αν βρίσκονταν, ακόμη είχαν για αυτά, πολλές παραδόσεις. Ήξεραν επίσης, τους τρόπους που θα τα πολεμήσουν και θα τα εξουδετερώσουν. Για να φυλάγονται είχαν μαζί τους ένα σωρό φυλαχτά και ξορκίσματα που όλα ξεκινούν από την παλιά προφυλακτική μαγεία. Τα φυλαχτά πίστευαν πως έχουν την δύναμη να τους προστατεύουν από κάθε δαιμόνιο και κακό. Αλλά και πολλές φορές τα βοηθούσαν να έχουν την υγεία τους και να προκόβουν αυτοί και τα κοπάδια τους.

Τα δαιμόνια στους Σαρακατσάνους ήταν θηλυκά και αρσενικά. Τα φανταζόντουσαν με διάφορες μορφές, να τους κυνηγούν στα βουνά και στα λαγκάδια. Τα θηλυκά παρουσιάζονται σε όλους (άντρες και γυναίκες) με καθαρά ανθρώπινη μορφή σαν Νεράιδες που έχουν τρελάνει ή έχουν αρπάξει ή έχουν παντρευτεί πολλούς Σαρακατσάνους (συχνά παρουσιάζονται και σαν Μαινάδες αυτές σύμφωνα με τη σαρακατσάνικη λαογραφία). Τα μαλλιά τους ήταν σαν φίδια και οι περισσότερες ήταν οι μισές γομάρες και οι μισές άνθρωποι. Ρίχνονταν στα πρόβατα και στα γίδια, έρχονταν και όταν γεννούσαν οι γυναίκες και κυνηγούσανε σαράντα ημέρες την λεχώνα. Σκιάσματα διάφορα έπεφταν και στους αρρώστους και σε όσους ξεψυχούσαν. Πολλά τους δρασκελούσανε ακόμα και τους πεθαμένους *(Χατζημιχάλη, 2007).*

Τους αρσενικούς δαίμονες τους αποκαλούσαν Νταούτηδες (αλλού ονομάζονται Νταβέτσι και Νταβέσκα).

Ο Νταούτης ήταν το άγριο, κακό και δυναμικό δαιμονικό. Σάτυρος τραγόμορφος. Το κεφάλι του ήταν σαν τράγου με μεγάλα κέρατα, το μισό κορμί του ήταν και αυτό επίσης τράγου, το άλλο κορμί του και τα πόδια του ήταν ανθρώπου που κατέληγαν σε μεγάλα νύχια τράγου.

Κανονικά τα σκιάσματα, δαιμονικά, Καλότυχες, Νταούτηδες, έπεφταν τρεις φορές τον χρόνο στα κοπάδια: τον Δεκέμβρη πριν τα Χριστούγεννα, στα τέλη του

Απρίλη, στις αρχές του Μάη προτού φύγουν για τα χειμαδιά και μετά την μεταμόρφωση του Χριστού στα τέλη Αυγούστου. Όταν ρίχνονταν στα πρόβατα και στα γίδια «έσκούζαν» σαν όρνια. Τα πρόβατα έπεφταν κάτω, εκεί που κοιμόταν, στο στάβλο. «Πρόγκαγαν» τα πράτα χωρίς κάποιο λόγο. Σαν «προγκούσαν» δύο-τρεις φορές, έβρισκαν πάντα δύο-τρία και δέκα πολλές φορές ψόφια. Και πολλά άρρωστα με κάποια άλλη αρρώστια κάθε φορά (παρμάρα, βούρλα, βλογιά κλπ.). Όλοι τους πίστευαν ότι οι περισσότερες αρρώστιες στα ζωντανά τους προέρχονταν από τα δαιμόνια.

Τον Νταούτη τον έτρεμαν οι τσοπαναραίοι. Ήταν σατανικό που δεν είχε στασιά, δεν έπιανε ούτε φυλαχτό ούτε τίποτα. Όταν έπεφτε, τα πρόβατα και τα γίδια αφήνιαζαν, «προγκούσαν». Τα έβρισκε στον στάβλο, στη βοσκή, στο γρέκι, όταν ξεκουράζονταν ή βοσκούσαν και τα μαρκαλούσε με το ζόρι. Τα ζωντανά φούσκωναν, πρήζονταν, έβγαζαν αίμα και ψοφούσαν. Άμα ψοφούσαν πολλά πήγαινε να πει πως πήγαν πολλοί Νταούτηδες ασκέρι. Αν ο Νταούτης έπεφτε σε γρέκι, οι τσοπάνηδες έπαιρναν το γρέκι από εκεί και το πήγαιναν σε άλλη μεριά. Μερικοί προτού στήσουν το καινούργιο γρέκι φώναζαν τον παπά να κάνει αγιασμό. Έβγαζαν τα κουδούνια από τα ζωντανά και τα διάβαζε ο παπάς. Δεν ξαναπήγαιναν ποτέ στο ίδιο στάλο να σταλίσουν τα πρόβατα γιατί ο Νταούτης ήταν το μόνο σκίασμα που πήγαινε και την ημέρα όπου και αν ήταν τα πρόβατα. Στα καινούργια μαντριά και στον στάλο δεν έπαιρναν μαζί τους τα σκυλιά. Γύρω από τα μαντριά άναβαν μεγάλες φωτιές και έκαιγαν παλιοτσάρουχα και θειάφι για να βγάλουν κάπνα. Η φωτιά και η κάπνα δημιουργούσε ένα μαγικό κύκλο και εμπόδιζε τους δαίμονες να μπουν στα μαντριά. Πίστευαν όμως ότι ο Νταούτης ήξερε να παίζει φλογέρα, να ξεγελάει τα πρόβατα και γνώριζε επίσης, και τα ονόματα των τσοπάνηδων. Οι τσοπάνηδες όταν άκουγαν το όνομα τους δεν έπρεπε να απαντήσουν, γιατί ο δαίμονας τους έπαιρνε την μιλιά ή τους πάταγε στην κοιλιά ή τους έκανε άλλα πολλά κακά.

Πάντα πίστευαν ότι το δέντρο ήταν κατοικία μια ανώτερης μυστηριακής δύναμης. Έτσι έλεγαν πώς όταν το έκοβαν οι γυναίκες γινόταν κακός δαίμονας, και έβγαινε από το δέντρο. Το κόψιμο του δέντρου και του κλαριού ήταν πράξη «τελετουργική», που την συνόδευαν φυλαχτά και ξόρκια για να φύγουν από τα ισκιώματα και οι καλότυχες, που βαρούσαν γυναίκες και άντρες στο κεφάλι ή τους άρπαζαν από το χέρι και το πόδι και τους βροντούσαν. Επίσης, άρπαζαν την φωνή απ' όποιον τους μιλούσε.

Μαγική αλλά και αποτρεπτική δύναμη είχαν τα δέντρα που τα κλαριά τους είχαν αγκάθια όπως: η γκορτσιά (αγριοαχλαδιά) ή και χαμόκλαδα με αγκάθια όπως η σπαραγγιά, τα παλιούρια, τα γουμαράγκαθα κλπ. Αυτά έβαζαν συνήθως και στους φράχτες, στα μαντριά κλπ. για να απομακρύνουν τα δαιμονικά.

Πολλά άλλα ήταν τα μαγικά φυτά και κατ' εξοχήν τα (δυναμούχα), το πυξάρι, η λυγαριά κλπ.

Η λυγαριά ήταν το πιο ιερό τους χαμόδεντρο ανάμεσα στα δέντρα που λάτρευαν, τους έδινε το πρωτόγονο σχοινί το πιο γερό απ' όλα. Όπως στους αρχαίους έτσι και στους Σαρακατσάνους, η δύναμη της λυγαριάς ήταν μαγική και εξαιρετική η συμβολική της σημασία. Με λυγαριά σχημάτιζαν τους ιερούς κόμπους ή σταυρούς με μαγική δύναμη, όταν έδεναν τα κλαδιά για να στήσουν τον σκελετό των καλυβιών και τους φράχτες στα καλά μαντριά. Σπάνια όταν δεν έβρισκαν λυγαριά στην περιοχή που νομάδευαν, μεταχειρίζονταν άλλο φυτό για να δέσουν σταυρωτά. Από λυγόβεργες γίνονταν τα ζουστάρια ή ζουνάρια, που περίζωναν από το χώμα ως την κορυφή όλο το κλάδωμα της καλύβας, για να στερεωθεί καλά. Η λυγαριά ήταν ανάμεσα στα πρώτα φυλακτικά τους. Τα λουλουδάκια και τα φύλα της, η έγκυος γυναίκα τα έραβε σε ένα πανάκι και έφτιαχνε ένα φυλαχτό για να κρατιέται το παιδί και να είναι δεμένο μαζί της. Αλλά η λυγαριά είχε και δύναμη απελαστική: κρεμούσαν φυλαχτά με λυγαριά στην πόρτα της καλύβας, έβαζαν λυγαριά στα χαϊμαλιά των παιδιών. Επίσης, με βέργες από λυγαριά έφτιαχναν τα παιδιά (αγόρια) την Μ. Παρασκευή έναν σταυρό και γύριζαν ανάμεσα στα κονάκια για να τραγουδήσουν τα πάθη του Χριστού *(Χατζημιχάλη , 2007).*

3.3.3 ΦΥΛΑΧΤΑ

Τα φυλαχτά ασκούν και αυτά μια διαρκή προστασία εναντίον του «κακού». Η σύνθεσή τους ποικίλλει. Σε ένα φυλαχτό περιδέραιο που φοράνε τα παιδιά, μπορεί να υπάρχουν: μία γαλάζια χάντρα με μικρό σταυρό, σταυρός από μαστίχα, ένα σακουλάκι με λιβάνι και αλάτι, ένα φλουράκι με την εικόνα της παναγίας, ένα νόμισμα, ένα σακουλάκι με το κοκαλάκι της νυχτερίδας, μια χάντρα από κεχριμπάρι, ένα κοχύλι (το κοχύλι της Αφροδίτης).

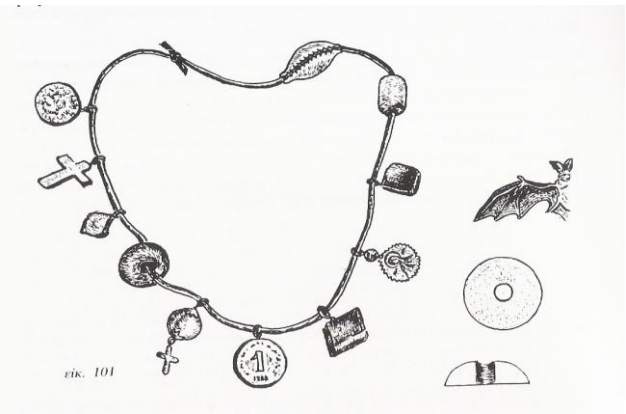

Εικόνα 3.11: Σαρακατσάνικο φυλαχτό[45]

Ο συμβολισμός αυτών των αντικειμένων μας είναι λίγο πολύ γνωστός. Ευαγγέλιο και σταυρός, θεϊκές δυνάμεις. Αλάτι και λιβάνι, ενάντια στα υπερφυσικά όντα. Το νόμισμα είναι ευεργετικό γούρι και φυλαχτό γνωστό από τα Βυζαντινά χρόνια για την προστατευτική του ισχύ. Το κεχριμπάρι έχει την ίδια σημασία και χρησιμοποιείται σαν τέτοιο από την πιο απομακρυσμένη ανατολική αρχαιότητα. Η γαλάζια χάντρα προστατεύει ενάντια στο κακό μάτι.

Η προστασία των ζώων ενάντια στις κακές επιδράσεις προβλέπει άπειρα δρώμενα. Συνήθως τοποθετούν στη "στρούγκα" ένα μισοκαμένο κορμό και το κεφάλι της οχιάς, τα οποία εκτός από τον ρόλο που παίζουν στην παραγωγή της γονιμότητας, παίζουν και το ρόλο της προστασίας. Το πρώτο σαν αντιπροσωπευτικό της ευεργετικής φωτιάς και το δεύτερο χάρη στα προσόντα του φιδιού.

Όταν οι Σαρακατσάνοι κατασκευάζουν μια καινούρια στάνη, τοποθετούν αγκαθωτούς θάμνους που απειλούν και αποτρέπουν το κακό. Ακόμα, κρεμούν στη στάνη ένα κρανίο αλόγου ή γαιδάρου, γιατί το κόκαλο μεταφέρει την στερεότητά του κατά συνέπεια τις δυνάμεις αντίστασης στα κοπάδια και τα προστατεύει από το κακό μάτι.

Η αντοχή των ζώων εξασφαλίζεται ακόμα με την τοποθέτηση μπρος στην είσοδο της στρούγκας ενός τσεκουριού και ενός μαχαιριού επίσης σκληρών αντικειμένων.

Απαγορεύεται στις παντρεμένες γυναίκες να περάσουν το κατώφλι της στρούγκας, γιατί η γυναίκα ως φορέας πολλαπλασιασμού, η παρουσία της ανάμεσα

[45] *Πηγή: Καββαδίας , 1996.*

στα μολυσμένα ζώα θα πολλαπλασιάσει το κακό. Επίσης, η παντρεμένη γυναίκα είναι διπλά επικίνδυνη.

Επιβάλλεται πάντως οι γυναίκες να φέρουν μερικές τούφες μαλλί από ένα πρόβατο του αρρωστημένου κοπαδιού στο θεραπευτή, τον «ριχτολόγο»,που θα προβεί στην απαραίτητη διαδικασία για την θεραπεία των ζώων (*Καββαδίας Γ. , 1996).*

3.4 Η ΑΝΔΡΙΚΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ ΘΡΑΚΗΣ

Η ενδυμασία του Σαρακατσάνου αποτελείται από :

Εικόνα 3.12: Σαρακατσάνικη αντρική φορεσιά[46]

- το μαύρο βρακί, είδος στενού παντελονιού από σαγιάκι. Πάνω από αυτό φοράνε τη μάλλινη φουστανέλα που είναι επίσης φτιαγμένη από σαγιάκι. Η φουστανέλα έχει λαγκιόλια (τρίγωνα κομμάτια υφασμάτινα ραμμένα μεταξύ τους) και οι ραφές της καθώς και τα ανοίγματα στις τσέπες είναι στολισμένα με μαύρο μάλλινο κορδόνι.
- το πουκάμισο, λευκό βαμβακερό πλατυμάνικο που στο κάτω μέρος του μανικιού στενεύει.
- το γιλέκο, από μαύρο σαγιάκι κεντημένο με μαύρα γαϊτάνια.
- το «κορμί» (είδος γιλέκου πάνω στο οποίο στερέωναν τη φουστανέλα).

[46] *Πηγή: www.eistorias.wordpress.com ,2011.*

- το τζιμαντάν, είδος ζακέτας με μανίκια, που το φορούν το χειμώνα.
- τη μάλλινη φουστανέλα οι Σαρακατσάνοι τη φορούν επίσης και με μάλλινες λευκές γκέτες (είδος κάλτσας), διακοσμημένες με μαύρα γαϊτάνια.
- στη μέση φορούν το ζωνάρι, μάλλινο υφαντό και πάνω από αυτό το «σλιάφι» δερμάτινη ζώνη.
- στο κεφάλι φορούν το σκούφο, είδος μαύρου βελούδινου καπέλου. Στα νεότερα χρόνια φορέθηκε επίσης και το κασκέτο, είδος τραγιάσκας.
- στο λαιμό οι Σαρακατσάνοι της Θράκης φορούν το «σιάλι» μακρύ μεταξωτό ριγωτό υφαντό ύφασμα, με κρόσια στις δύο άκρες.

Για το πολύ κρύο ο Σαρακατσάνος ρίχνει επάνω του την «κοντόκαπα» που μοιάζει πολύ με το θρακιώτικο «γιαμουρλούκι».

Γενικά, το καθημερινό σαρακατσάνικο ένδυμα είναι επηρεασμένο από την ανδρική θρακιώτικη ενδυμασία.

Η επίσημη γιορτινή σαρακατσάνικη ενδυμασία αποτελείται από τη φουστανέλα, με τα πολλά λαγκιόλια και είναι φτιαγμένη από αγορασμένο πανί. Χαρακτηριστικό εξάρτημα της, είναι το "τσιπκένιο" (γιλέκο) με αναρριχτά μανίκια στην πλάτη από τσόχα κεντημένη περίτεχνα με μαύρα και χρυσά γαϊτάνια *(Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων , 1991).*

3.5 Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ ΘΡΑΚΗΣ

Η γυναικεία Σαρακατσάνικη ενδυμασία είναι εντυπωσιακή και χαρακτηρίζεται από τους σκούρους χρωματισμούς της. Αποτελείται από:

- το κατασάρκι, μάλλινη υφαντή φανέλα με πρόσθετα πλεχτά μανίκια.
- το πουκάμισο, λευκό βαμβακερό, που φτάνει μέχρι τον αστράγαλο. Στον ποδόγυρο έχει λευκοκέντημα και στα μανίκια πλατύ κέντημα, σταυροβελονιά, σε βυσσινί και μαύρο χρώμα.
- την πολύπτυχη μάλλινη μαύρη φούστα με κίτρινες, γαλάζιες και χρυσές τρέσες στο κάτω άκρο της.
- το «τσαμαντάνι», είδος γιλέκου, πάνω στο οποίο στερεωνόταν η πολύπτυχη φούστα. Πάνω από το «τσαμαντάνι» οι νέες φορούσαν τη «μτόγκα» είδος γιλέκου με επίρραπτες τρέσες, που ήταν διακοσμημένο και οι ηλικιωμένες φορούσαν το «πατατούκι» (είδος γιλέκου) απλό.

Εικόνα 3.13: Σαρακατσάνικη γυναικεία φορεσιά.[47]

Εικόνα 3.14: Σαρακατσάνικη γυναικεία φορεσιά.[48]

[47] *Πηγή: www.eistorias.wordpress.com ,2011.*

[48] *Πηγή: www.eistorias.wordpress.com ,2011.*

- στη μέση μπαίνει το υφασμάτινο ζωνάρι και πάνω από αυτό το ασημοζούναρο.
- στα πόδια φοράνε τις κάλτσες, πολύχρωμα τσουράπια διακοσμημένα με διάφορα γεωμετρικά σχέδια. Οι ερευνητές πιστεύουν πως τα σχήματα, πάντα αυστηρά γεωμετρικά, πάνω στις γυναικείες κάλτσες συμβόλιζαν το σύμπαν.
- την «παναούλα» ποδιά, χαρακτηριστικό εξάρτημα της γυναικείας Σαρακατσάνικης ενδυμασίας της Θράκης. Η ποδιά αυτή είναι ένα έργο τέχνης. Πάνω σ' αυτήν η Σαρακατσάνα της Θράκης θα κεντήσει με χρώματα διάφορα μοτίβα και σύμβολα, που ταυτίζονταν με τον κύκλο της ζωή της, ακόμη σύμβολα που εκφράζουν το δέος της μπροστά στις φυσικές δυνάμεις που καθόριζαν τη ζωή της, τη ζωή της οικογένειας της και των κοπαδιών της.

Εικόνα 3.15: Σαρακατσάνικη αντρική και γυναικεία φορεσιά.[49]

- Υπάρχουν μοτίβα, όπως ο κύκλος και ο κύκλος που έχει μέσα το σταυρό .Από αυτά το πρώτο συμβολίζει την αιωνιότητα και το δεύτερο λειτουργεί σαν φυλακτό και αποτρεπτικό του κακού. Σχήματα αυστηρά, γεωμετρικά, βυζαντινά, κλαδιά και δέντρα κόκκινα που συμβολίζουν το χρώμα της χαράς και της θυσίας *(www.eistorias.wordpress.com ,2011).*

[49] *Πηγή: www.eistorias.wordpress.com ,2011.*

Εικόνα 3.16: Σαρακατσάνικα μοτίβα.[50]

3.6 ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Οι Σαρακατσάνοι όντας νομάδες, δεν έχουν να περηφανευθούν για μεγαλοπρεπή κτίρια και επιβλητικές εγκαταστάσεις. Άλλωστε, οι Σαρακατσάνοι ποτέ δεν επιχείρησαν να περηφανευθούν για κάτι άλλο πέρα από την αρετή και την τόλμη, την ανυποταξία και το αδάμαστο ήθος, για ελευθερία, αρχές, αξίες και ιδανικά. Μπορούν όμως να υπερηφανευτούν για την τέχνη τους δείγματα της οποίας αποτελούν τα υφαντά, οι φορεσιές τους, τα ξύλινα αντικείμενα που κατασκεύαζαν κ.λ.π.

Κανείς άλλος γνωστός ποιμενικός λαός στην Ελλάδα, αν όχι στον κόσμο, δεν έχει να επιδείξει τέτοια ποιότητα και ποικιλία σχεδίων και συμβόλων στα υφαντά και τα κεντήματα του. Σύμφωνα με κάποιους μάλιστα, αυτό αποτελεί ένδειξη ότι οι Σαρακατσάνοι μπορεί να προέρχονται από περιόδους και κοινωνίες που ήταν εύπορες και με υψηλή αίσθηση γούστου, τέχνης και διαβίωσης. Στη γυναικεία Σαρακατσάνικη φορεσιά υπάρχουν πάμπολλα παραδείγματα της τέχνης τους. Τόσο στις ποδιές (παναγιούλες), όσο και στις γκέτες, στα μαντήλια κ.λ.π.

Μεγάλη ποικιλία υπάρχει και στα ξύλινα δημιουργήματα, δηλαδή στις ξύλινες θρησκευτικές εικόνες, στα οικιακά σκεύη (π.χ. κούπες, σφραϊστέρο που σφράγιζαν τα πρόσφορα κ.λ.π.), την αγκλίτσα του τσοπάνου και των ξύλινων κουτιών φύλαξης των ενδυμάτων τους. Κατασκεύαζαν μεγάλα ξύλινα κουτιά για τη φύλαξη των ενδυμάτων τους, πάνω στα οποία σκάλιζαν σκηνές από την καθημερινότητα τους.

---

[50] *Πηγή: www.eistorias.wordpress.com ,2011.*

Η γκλίτσα του τσοπάνου αποτελούνταν από δύο κομμάτια, τη χειρολαβή και το ματσούκι - ραβδί. Από ιδιαίτερα σκληρό (άγρια βελανιδιά) και γεμάτος κόμπους ξύλο κατασκευάζονταν το ματσούκι. Κατ' αυτό τον τρόπο, δεν έσπαγε εύκολα όταν ο τσοπάνος στηρίζονταν σε αυτή. Όλη η τέχνη τους φαινόταν στη χειρολαβή. Συνήθως, της έδιναν τη μορφή φιδιού ή δράκου. Κάποιες γκλίτσες είχαν διάφορα γραμμικά σχέδια και κεντήματα. Η γκλίτσα αποτελούσε το καμάρι του τσοπάνου και συμπεριλαμβάνεται στα κομμάτια της φορεσιάς του *(www.sarakatsanaioilarisas.gr ,2011).*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο
ΟΙ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΟΙ ΤΟΥ ΣΗΜΕΡΑ

4.1 Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Σήμερα, η ποιοτική μεταβολή και ο κοινωνικός μετασχηματισμός των Σαρακατσάνων είναι πραγματικότητα. Η κάθοδός τους από τα βουνά στις πεδιάδες, η εγκατάλειψη του πλανήτη βίου, η αγροτική διαβίωση (ένα μικρό ποσοστό ασχολείται με την κτηνοτροφία) αλλά και η ενασχόληση με ελεύθερα επαγγέλματα, η συμμετοχή τους στις μισθωτές υπηρεσίες, ιδιωτικές και δημόσιες, η ανάδειξή τους στην επιστήμη, τις τέχνες, τα γράμματα και την πολιτική διαμόρφωσαν μια Σαρακατσάνικη κοινωνία που συνδυάζει την παράδοση με τον εκσυγχρονισμό. Ιδιαίτερα διέπρεψαν στις επιστήμες, αλλά δεν υπάρχει τομέας στον επαγγελματικό χώρο, στον οποίο να μην έχουν συμμετοχή οι Σαρακατσάνοι. Όμως οι αρχές τους και οι αξίες της ζωής δεν άλλαξαν. Φιλήσυχοι και φιλόξενοι, νομοταγείς, αξιοπρεπείς, εργατικοί και αξιόπιστοι διακρίνονται για το μαχητικό τους πνεύμα, το σφρίγος και την αγωνιστικότητά τους.

4.2 ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ

Το Λαογραφικό Μουσείο των Σαρακατσάνων στη σημερινή του μορφή είναι αποτέλεσμα συνεχών εικοσάχρονων αγώνων, στη διάρκεια των οποίων πέρασε από διάφορες φάσεις αλλά και πέτυχε τιμητικές διακρίσεις. Τα πρώτα του εγκαίνια έγιναν το 1979, στον πρώτο όροφο ενός παλαιού κτιρίου των Σερρών. Τέσσερα χρόνια αργότερα, το 1983, η έκθεση επεκτάθηκε και στον β' όροφο και τα εγκαίνια αυτή τη φορά συνδυάστηκαν με την οργάνωση του α' επιστημονικού συμποσίου με θέμα «Σαρακατσάνοι, ένας ελληνικός νομαδικός κτηνοτροφικός πληθυσμός».

Το 1984 το Λαογραφικό Μουσείο των Σαρακατσάνων τιμήθηκε με το χρυσό μετάλλιο του Ροταριανού Ομίλου Θεσσαλονίκης και το 1987 το «Ευρωπαϊκό Βραβείο του Μουσείου της χρονιάς (Prix du musee de l' Annee) που το συμπεριέλαβε και του απένειμε ειδική διάκριση μεταξύ δεκαοχτώ ευρωπαϊκών Μουσείων, που εκκρίθηκαν ως τα καλύτερα της Ευρώπης, ανάμεσα σε 146 που είχαν διαγωνισθεί.

Καθώς αύξαινε όχι μόνο το ελληνικό αλλά και το διεθνές ενδιαφέρον γι' αυτό το εξειδικευμένο (μονογραφικό θα το χαρακτήριζε η σύγχρονη Μουσικολογία) ελληνικό λαογραφικό Μουσείο, ενώ παράλληλα πλήθαινε και ο αριθμός του υλικού

του, άρχισε ένας νέος κύκλος αγώνων και προσπαθειών, ώστε να αποκτηθεί καινούργιο, ιδιόκτητο κτίριο για τη μεταστέγασή του.

Ο αγώνας χάρη στην κατανόηση, το ενδιαφέρον και την ενίσχυση εκ μέρους πολλών παραγόντων και ιδιαίτερα του Υπουργείου Πολιτισμού καρποφόρησε όταν το 1991 άρχισε η ανέγερση του σημερινού κτιρίου σε οικόπεδο πού παραχωρήθηκε από το Ελληνικό Δημόσιο και το 1990 εγκαινιάστηκε το Λαογραφικό Μουσείο των Σαρακατσάνων με νέα εντελώς μορφή.

Το νέο κτίριο αποτελείται από τρία επίπεδα: υπόγειο, ισόγειο και όροφο σε μορφή υπερώου. Στο υπόγειο έχουν διαμορφωθεί χώροι αποθήκευσης του μουσειακού υλικού, βιβλιοθήκη και μικρή αίθουσα εκδηλώσεων και διδασκαλίας σαρακατσάνικων χορών και μουσικής. Στο ισόγειο και τον όροφο κατεβλήθη προσπάθεια να δοθεί, έστω σημειολογικά, η ζωή και η τέχνη των Σαρακατσάνων κατά την τελευταία φάση της νομαδικής ζωής τους, δηλαδή κατά την εποχή του μεσοπολέμου και ως το τέλος της 10ετίας του '40, οπότε ο πόλεμος, η κατοχή και ο εμφύλιος σπαραγμός εξαφάνισαν τα τσελιγκάτα .

Ο χώρος, μικρός σε σχέση με το συγκεντρωμένο υλικό, δεν επέτρεπε να δοθεί σε όλες τις πτυχές η σαρακατσάνικη τέχνη και ζωή. Έτσι η έκθεση περιορίστηκε στις κυριότερες κι επισημότερες μορφές.

Στο ισόγειο τα χορτόπλεκτα καλύβια, με τις διάφορες μορφές και τις ποικίλες χρήσεις, δίνουν μια συμπυκνωμένη εικόνα της ζωής στο τσελιγκάτο. Η λαμπροφορεμένη Σαρακατσάνα με το καταστόλιστο άλογο της, που στέκει πλάι στην «τσιατούρα», παραπέμπει στην ετήσια ανοιξιάτικη πορεία των Σαρακατσάνων, από τα χειμαδιά στα ορεινά. Πλάι το σχολειό με τον δανεισμένο από κάποιο γειτονικό χωριό εξοπλισμό (που το φθινόπωρο επιστρεφόταν στους ιδιοκτήτες του) επισημαίνει την ανάγκη των Σαρακατσάνων για μια έστω στοιχειώδη μάθηση, αφού για να γίνει κάποιος τσέλιγκας, δηλαδή αρχηγός του τσελιγκάτου, έπρεπε να ξέρει γράμματα και αριθμητική. Σε τέτοια σχολεία πήραν τις πρώτες γνώσεις Σαρακατσάνοι, που αργότερα, μετά τη διάλυση των τσελιγκάτων, έγιναν έμποροι, επιχειρηματίες, επιστήμονες και πολιτικοί.

Στο κέντρο της αίθουσας υψώνεται η «μεγάλη καλύβα», ο χώρος της διαμονής, όλοι ντυμένοι με πολύχρωμα ολοπλούμιστα υφαντά, όπως γινόταν στους γάμους, τα «γκουρμπάνια» και γενικά στις γιορτές. Σε μια γωνιά η καλύβα του Βοσκού που στηνόταν στο χώρο της Βοσκής και ο «μπαντζός», δηλαδή το

τυροκομείο, μαζί με φωτογραφίες, σχέδια και κείμενα, συμπληρώνουν τη συνοπτική εικόνα μιας ζωής πού χάθηκε ανεπιστρεπτί.

Στον όροφο η έκθεση περιλαμβάνει την τέχνη - κατεξοχήν γυναικεία - των Σαρακατσάνων, δηλαδή την υφαντική, τη φορεσιά και την κεντητική. Η μεγάλη προθήκη της «διαδικασίας της κλωστής», με φωτογραφίες, όργανα, κείμενα κτλ., εικονίζει τις φάσεις της δουλειάς από τον «κούρο» ως τον αργαλειό και το αποτέλεσμα, είναι κάθε λογής υφαντά, βαμβακερά υφάσματα για διάφορες χρήσεις και λαμπρές πολύχρωμες μάλλινες Βελέντζες. Ακολουθούν προθήκες με εξαρτήματα και κοσμήματα της γυναικείας φορεσιάς, καθώς και σύνολα, ανδρικά και γυναικεία, από διάφορες, τοπικές σαρακατσάνικες ενδυματολογικές παραλλαγές ή ποικιλίες. Εντυπωσιακή είναι η αναπαράσταση της φορεσιάς του Σαρακατσάνου κλέφτη ή αρματολού του 1821.

Τέλος, στις προθήκες τις ενσωματωμένες στο κιγκλίδωμα του ορόφου έχουν εκτεθεί δείγματα της κεντητικής και της πλεκτικής, όπως «παναούλες», κάλτσες και «καπλιές», όλα εξαίρετα δείγματα της αξιοσύνης των Σαρακατσάνων γυναικών *(www.sarakatsani-folk-museum.gr , 2011).*

4.3 ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΑΙΩΝ (Π.Ο.Σ.Σ)

Από το 1960 και μετά, που οι Σαρακατσάνοι διασκορπίστηκαν στις πόλεις και τα χωριά, 45 πολιτιστικοί σύλλογοι και η Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων (ΠΟΣΣ) προσπαθούν να κρατήσουν και να συνεχίσουν τη Σαρακατσάνικη παράδοση και να αντισταθούν στην αφομοιωτική και ισοπεδωτική τάση της εποχής μας, με το να συγκεντρώνουν και να καταγράφουν τα Σαρακατσάνικα τραγούδια, να μαθαίνουν τους χορούς στους νέους, διατηρώντας δικά τους χορευτικά συγκροτήματα. Με τα τμήματα γερόντων αναπαράγουν το πλούσιο και ανεξάντλητο υλικό, αφού οι γέροντες είναι οι μοναδικοί αδιάψευστοι μάρτυρες της Σαρακατσάνικης ιστορίας. Μεγάλη είναι η προσφορά στη διάδοση του Σαρακατσάνικου τραγουδιού, των Σαρακατσάνων τραγουδιστών, επαγγελματιών και μη, που έχουν ηχογραφήσει σε δίσκους και κασέτες τα τραγούδια τους.

Το Λαογραφικό Μουσείο Σαρακατσάνων στις Σέρρες, όπου εκτίθεται αυθεντικό υλικό απ' όλες τις περιοχές της Ελλάδας που έχει σχέση με τη ζωή και τη λαϊκή τέχνη των Σαρακατσάνων, έτυχε Ευρωπαϊκής αναγνώρισης και βραβεύτηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Μουσείων. Υπάρχουν όμως μουσεία, μικρότερης ίσως εμβέλειας, και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας με υλικό από τη λαϊκή τέχνη και τη ζωή

των Σαρακατσάνων. Υπαίθριοι παραδοσιακοί οικισμοί (Στάνες) σε διάφορα μέρη της χώρας κατασκευάστηκαν από συλλόγους και αναβιώνουν σκηνές από την καθημερινή ζωή των Σαρακατσάνων. Έντυπο υλικό κυκλοφορεί για ενημέρωση των απανταχού Σαρακατσάνων, όπως η «Σαρακατσαναίικη Ηχώ» που εκδίδεται από την Π.Ο.Σ.Σ., το ετήσιο περιοδικό «Σαρακατσαναίοι» από την αδελφότητα Σαρακατσαναίων Ηπείρου και το Ίδρυμα Σαρακατσάνικων Μελετών, το περιοδικό «Τα Δέοντα των Σαρακατσαναίων» από το Σύνδεσμο Σαρακατσάνων Φθιώτιδας κ.ά. Σε συνέδρια πανελλήνια και ημερίδες με εισηγητές διάφορους επιστήμονες συζητιούνται ποικίλα θέματα σχετικά με τους Σαρακατσαναίους. Το Πανελλήνιο Αντάμωμα στο Περτούλι Τρικάλων την τελευταία Κυριακή του Ιουνίου και άλλα τοπικά, σε θέσεις που συνήθως ξεκαλοκαίριαζαν οι Σαρακατσάνοι, που γίνονται κάθε χρόνο καθώς επίσης, συνεστιάσεις, συνάξεις και χοροεσπερίδες βοηθούν στη διατήρηση της παράδοσης αλλά και στη σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των Σαρακατσάνων. Τέτοια τοπικά ανταμώματα οργανώνονται στο Βελούχι (θέση Άγιοι Απόστολοι Μερκάδας) την πρώτη Κυριακή του Ιουλίου από το Σύνδεσμο Σαρακατσάνων Φθιώτιδας, στην Πάρνηθα (στη θέση Μόλα) του Αγίου Πνεύματος από τους Συλλόγους Σαρακατσάνων Αττικής, στο Γυφτόκαμπο (κεντρικό Ζαγόρι Ηπείρου) την πρώτη Κυριακή του Αυγούστου από την Αδελφότητα Σαρακατσάνων Ηπείρου, στην Ελάτεια Δράμας (θέση Μπουζάλα) στις 20 Ιουλίου από τους Συλλόγους Σαρακατσάνων Μακεδονίας και Θράκης κ.α. Επίσης στη Βουλγαρία (Σλίβεν) από την Ομοσπονδία Σ. Σ., που έχουν μείνει εκεί μετά το κλείσιμο των συνόρων, αλλά διατηρούν τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα της Σαρακατσάνικης παράδοσης.

4.4 ΑΝΤΑΜΩΜΑΤΑ ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΩΝ

Οι Σαρακατσάνοι, περήφανοι για την καταγωγή τους και πιστοί στα έθιμά τους, τηρούν το αντάμωμα κάθε χρόνο και θυμούνται τα ήθη και έθιμα της φυλής τους. Το ετήσιο αντάμωμα των Σαρακατσαναίων στο Περτούλι αποτελεί τη μεγαλύτερη υπαίθρια πολιτιστική εκδήλωση, που γίνεται στην Ελλάδα.

Κάθε χρόνο από το 1980 (πλην του 1986, που έγινε το πυρηνικό ατύχημα του Τσέρνομπιλ), στα λιβάδια του Περτουλίου Τρικάλων, η Π.Ο.Σ.Σ. οργάνωνε μέχρι το 2004 την τελευταία Κυριακή του Μάη, ενώ από το 2005 έως σήμερα το ετήσιο Πανελλήνιο Αντάμωμα των Σαρακατσαναίων γίνεται την τελευταία Κυριακή του Ιουνίου.

Εικόνα 4.1: Σκηνικό από το αντάμωμα των Σαρακατσάνων στο Περτούλι το 2011.[51]

Κάθε χρόνο, στο πλαίσιο του ανταμώματος, κάτω από τα έλατα στήνονται τα κονάκια και οι στάνες, δημιουργώντας το κατάλληλο σκηνικό, ώστε να αναβιώσουν τα ήθη και έθιμα των Σαρακατσάνων (Εικόνα 4.1) .

Εικόνα 4.2: Αθλητικές δραστηριότητες Σαρακατσάνων.[52]

Χιλιάδες άτομα παρακολουθούν τις αναπαραστάσεις σκηνών από τη νομαδική ζωή των Σαρακατσάνων, παραδοσιακά αθλήματα και χορούς, συμπεριλαμβανομένου του χορού των γερόντων κ.ά. (Εικόνα 4.2) *(www.041.gr/sarakatsanoi/poss.htm , 2011).*

[51] *Πηγή: www.041.gr/sarakatsanoi/poss.htm ,2011.*

[52] *Πηγή: www.041.gr/sarakatsanoi/poss.htm ,2011.*

Εικόνα 4.3 & 4.4: Χοροί Σαρακατσάνων[53]

Το αντάμωμα των Σαρακατσάνων στο Περτούλι είναι το πρώτο αντάμωμα που έγινε στην χώρα μας από τους Σαρακατσάνους. Αρχικά υπήρξε σοβαρός προβληματισμός ως προς το που έπρεπε να γίνεται το πανελλήνιο αντάμωμα. Επιλέγεται το Περτούλι Τρικάλων για γεωγραφικούς και ιστορικούς λόγους. Όσο αφορά την γεωγραφική του θέση το Περτούλι βρίσκεται στο κέντρο της Ελλάδας. Έχει εύκολη πρόσβαση και πολλές δυνατότητες η τοποθεσία αυτή. Το γεγονός ότι έχει την δυνατότητα φιλοξενίας πάνω από 50.000 ανθρώπων και 10.000 αυτοκινήτων το καθιστά κατάλληλο τόπο για ένα πανελλήνιο αντάμωμα μιας γενιάς που είναι διασκορπισμένη σε όλα τα κράτη της Βαλκανικής Χερσονήσου.

[53] *Πηγή: www.041.gr/sarakatsanoi/poss.htm ,2011.*

Το ορθό αυτής της ιδέας για το αντάμωμα στα Περτουλιώτικα λιβάδια, το βλέπει κανείς και στα πρόσωπα των ίδιων των Σαρακατσάνων που μετέχουν. Είναι έκδηλη η χαρά τους. Ενθουσιώδεις οι εκδηλώσεις τους. Λεβέντικος ο χορός τους. Η επιλογή όμως της συγκεκριμένης τοποθεσίας έγινε και για ιστορικούς λόγους. Στην περιοχή αυτή από ιστορικά στοιχεία προκύπτει ότι υπήρχε η μεγαλύτερη και πυκνότερη συγκέντρωση Σαρακατσάνικων τσελιγκάτων. Αυτό το μαρτυρούν και σήμερα τα τοπωνύμια που σώζονται με τα σαρακατσάνικα ονόματά τους.

Το Πανελλήνιο Αντάμωμα Σαρακατσάνων στο Περτούλι βοηθά στην διατήρηση της παράδοσης αλλά και στην σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των Σαρακατσάνων. Κάθε χρόνο, μέλημα της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Συλλόγων Σαρακατσαναίων, η οποία φέρει την ευθύνη και τον συντονισμό του Ανταμώματος, είναι η δημιουργία του κατάλληλου σκηνικού, έτσι ώστε κάτω από τα έλατα, στα καταπράσινα λιβάδια να στηθούν τα κονάκια και η σαρακατσάνικη στάνη προκειμένου να αναβιώσουν τα ήθη και έθιμα της σαρακατσάνικης παράδοσης. Έτσι χιλιάδες επισκέπτες έχουν την δυνατότητα να παρακολουθήσουν τις αναπαραστάσεις σκηνών από τη νομαδική ζωή των Σαρακατσάνων, την αφήγηση περιστατικών από την ιστορία τους, την παρουσίαση παραδοσιακών αθλημάτων και χορών, συμπεριλαμβανομένου και του χορού των γερόντων κ.α.

Παράλληλα το Αντάμωμα είναι ένα βήμα προβολής των εθνικών θεμάτων των Σαρακατσάνων, καθώς κάθε χρόνο είναι αφιερωμένο σε ένα κομμάτι του Ελληνισμού (Βόρεια Ήπειρος, Μακεδονία, Σαρακατσάνοι Βουλγαρίας κ.α.).

Το φετινό Αντάμωμα Σαρακατσαναίων στο Περτούλι (31ο) ήταν αφιερωμένο στους πεσόντες Σαρακατσάνους του έπους του ΄40, ενώ το 30ο Πανελλήνιο Αντάμωμα Σαρακατσαναίων, πέρυσι ήταν αφιερωμένο στον ήρωα της επανάστασης του 1821 Γρηγόρη Λιακατά..

4.5 ΔΙΑΣΠΟΡΑ

Ο σημαντικότερος πληθυσμός Σαρακατσάνων σήμερα εκτός Ελλάδας βρίσκεται κατά κύριο λόγο στη Βουλγαρία αλλά και στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, καθώς μετά το κλείσιμο των συνόρων στα Βαλκάνια, περίπου 1.000 και 500 οικογένειες αντίστοιχα έμειναν αποκλεισμένες στις χώρες αυτές.

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου κάποιοι από τους Σαρακατσάνους της Βουλγαρίας κατάφεραν να περάσουν στη Θράκη, οι

περισσότεροι όμως έμειναν εγκλωβισμένοι στη Βουλγαρία όπου σήμερα υπολογίζονται ανεπίσημα σε 15-20.000, έχοντας όλοι τους συγγενείς στην Ελλάδα ενώ σύμφωνα με την βουλγαρική απογραφή του 2001, υπάρχουν 4.107 Σαρακατσάνοι στη χώρα. Το 1958 το κομμουνιστικό καθεστώς της Βουλγαρίας δήμευσε τα κοπάδια τους και προχώρησε στην αναγκαστική μετακίνησή τους στα αστικά κέντρα με σκοπό τη γρήγορη αφομοίωσή τους, ενώ εκβουλγάρισε τα επίθετά τους με τις καταλήξεις -οβ και -οβα για άντρες και γυναίκες αντίστοιχα.

Επί κομμουνιστικού καθεστώτος στη Γιουγκοσλαβία έγιναν επίσης, προσπάθειες για αφομοίωση των Σαρακατσάνων χωρίς μεγάλη επιτυχία, οπότε επιδιώχτηκε ο έμμεσος διωγμός τους. Περίπου 300 οικογένειες γύρισαν στην Ελλάδα από το 1953 μέχρι το 1968, το 80% των οποίων εγκαταστάθηκε στο Νέο Κορδελιό της Θεσσαλονίκης. Σήμερα στην ΠΓΔΜ βρίσκονται περί τις 150 οικογένειες οι οποίες με δυσκολία διατηρούν την ελληνική τους ταυτότητα *(www.wikipedia.org ,2011).*

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στη συγκεκριμένη εργασία δόθηκε η δυνατότητα στον αναγνώστη να αναγνωρίσει τα πλούσια πολιτιστικά στοιχειά των Σαρακατσάνων στα οποία περιέχονται: η μουσική, τα τραγούδια και οι χοροί τους. Τα σαρακατσάνικα τραγούδια αποδείχθηκαν πολύτιμα για τον μελετητή του σαρακατσάνικου βίου. Διαπιστώθηκε πως συνοδεύουν τις διάφορες περιστάσεις και στιγμές της σαρακατσάνικης ζωής προσδίδοντας στ' αντίστοιχα δρώμενα (γιορτή, θυσία, αρραβώνας, γάμος κλπ.) την επισημότητα που τους αρμόζει. Υπογραμμίζουν επίσης, ρητά ή συμβολικά τη σημασία τους, υποδηλώνουν ψυχικές καταστάσεις και συμπεριφορές, προσθέτουν μια νότα ομορφιάς και έξαρσης σε κοινωνικές εκδηλώσεις, για να θυμίσουν το παρελθόν, να τονίσουν το παρόν, να προδιαγράψουν το μέλλον.

Θα μπορούσε κάποιος να προσθέσει ακόμα πολλά περισσότερα για όσα τα σαρακατσάνικα τραγούδια μας διηγούνται, όχι ως ιστορήματα αλλά ως βιώματα κοινωνικά και πολιτιστικά μ' ένα λόγο, ανθρώπινα.

«Νομάδες από πανάρχαια μήτρα κτηνοτρόφων, τσελιγκάδες, τσοπάνοι, προβαταραίοι, χωρίς δική τους γη και μόνιμη κατοικία, περπατάρηδες και κόσμος από λόγγα, αυτοί είναι οι Σαρακατσάνοι».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανθογαλίδου Θ., «Ο ρόλος της εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή και εξέλιξη μιας παραδοσιακής κοινωνίας», Εκδόσεις Θεμέλιο, 1987.

Βρύζας Γιάννης-Δήμος, «Η σαρακατσάνικη μουσική παράδοση, Παράδοση και Τέχνη» 054, σελ. 8-10, Δ.Ο.Λ.Τ.. Αθήνα 2000.

Γαρούφας Δημήτριος, «Σαρακατσάνικη Παράδοση. Η κληρονομιά μιας πανάρχαιας φυλής», Εκδόσεις Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1998.

Γαρούφας Δημήτριος, «Τα «σ' ναφικά» δικαστήρια στους Σαρακατσάνους Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης», Εθιμικό Δίκαιο των Σαρακατσαναίων Αν. Μακεδονίας & Θράκης.

Καββαδίας Γ., Σαρακατσάνοι, «Μια Ελληνική Ποιμενική Κοινωνία», Εκδόσεις. Λούση Μπρατζιώτη, Αθήνα 1996.

Κατσαρός Ν., «Οι αρχαιοελληνικές ρίζες του Σαρακατσιάνικου λόγου: ετυμολογική προσέγγιση», Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1995.

Μακρής Ευριπίδης Π., «Ζωή και παράδοση των Σαρακατσαναίων», β' έκδοση, Εκδόσεις Ιωάννινα: Ε. Μακρής, Ιωάννινα 1990.

Μακρής Ευριπίδης Π., «Γεωγραφική εξάπλωση των Σαρακατσαναίων». Ομιλία του στην ημερίδα των εκ Βουλγαρίας Σαρακατσαναίων στη Θέρμη, 8-10-2004.

Νιτσιάκου Β., «Τσιφλίκι και τσελιγκάτο: Η συμπληρωματικότητα δύο κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών στο Β. Νιτσιάκος», Λαογραφικά Ετερόκλητα, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1997.

Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων (ΠΟΣΣ), «Σαρακατσαναίοι: η προσφορά τους στη συνέχεια του ελληνισμού», Πρακτικά συνεδρίου, Πολεμικό μουσείο, Αθήνα 1996.

Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων (ΠΟΣΣ), «Σαρακατσαναίοι: Μελέτες – Δοκίμια», Τόμος Β, Πρακτικά συνεδρίου, Πολεμικό μουσείο, Θεσσαλονίκη 1991.

Πουλιανός Άρης, «Σαρακατσάνοι – Ο Αρχαιότερος λαός τής Ευρώπης», Εκδόσεις Αθήνα: Βιβλιοθήκη Ανθρωπολογικής Εταιρίας Ελλάδος, Αθήνα, 1993.

Τσαούση Βασιλείου Γ., «Τραγούδια, Χοροί, Έθιμα των Σαρακατσάνων». Λαογραφικό Μουσείο Σαρακατσάνων Σερρών, Εκδόσεις Γ. Ν. Αικατερινίδης δ. Φ. Αθήνα, 1998.

Χατζημιχάλη Αγγελική, «Σαρακατσάνοι Ι», Εκδόσεις Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, Οκτώβριος 2007.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

http://www.041.gr/sarakatsanoi/sarakatsanoi.htm «Σαρακατσαναίοι : Οι αρχαιότεροι Έλληνες; Ένας πρωτοελληνικός νομαδικός λαός. » άρθρο του Βασίλη Μολάρη, 18-08-2011.

http://www.041.gr/sarakatsanoi/Ithi_Ethima.htm «Ήθη και έθιμα Σαρακατσάνων», 20-09-2011.

http://zigigianaiika.pblogs.gr/2008/20081101.html «Η κοινωνική μετεξέλιξη των Σαρακατσάνων στο Ν. Φθιώτιδας» άρθρο του Νικολάου Ζυγογιάννη, 22-10-2008.

http://flabouras.blogspot.com/2009/10/blog-post_06.html «Σαρακατσάνοι και Μακεδονικός αγώνας», 06-10-2009.

https://ellas2.wordpress.com/ «Σαρακατσάνοι οι θεματοφύλακες της παράδοσης και των εθίμων», 08-04-2011.

http://www.perdikaki.gr «Ο σταυρός ένα Πανάρχαιο Σύμβολο των Σαρακατσάνων», 17-09-2010.

http://sarakatsaneos.blogspot.com/ «Παραδοσιακοί χοροί των Σαρακατσάνων», 19-05-2009.

http://www.sansimera.gr/articles/406 «Η ιστορία των Σαρακατσαναίων», Νίκος Ζυγογιάννης, 24-06-2010.

http://www.elassona.com.gr/afieroma/sarakatsanoi/index.php «Οι Σαρακατσάνοι», Νίκος Ζυγογιάννης , 25-11-2011.

http://paleomanina.blogspot.com/2009/02/vs.html «Αρμάνοι Βλάχοι vs Σαρακατσάνοι ή αλλιώς"ο Πόλεμος των Βλάχων" », 05-08-2011.

http://www.sarakatsanaioilarisas.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=55&Itemid=63 «Η κοινωνία των Σαρακατσάνων», 09-10-2011.

http://culture.larissa-dimos.gr/ «Ήθη και Έθιμα: Εθιμικό Δίκαιο - Γκουρμπάνια - Χοροί - Τραγούδια», 02-11-2008.

http://sarakatsanika.pblogs.gr/2008/05/ta-moysika-organa-twn-sarakatsanaiwn.html «Τα μουσικά όργανα των Σαρακατσαναίων», 25-06-2008.

http://prassia-eyrytanias.blogspot.com/2009/07/blog-post_14.html «Τα τραγούδια των Σαρακατσάνων και οι χοροί τους ». Αναρτήθηκε από Κουκουράβας Αθ. Δημήτρης στις 17-11-2010.

http://www.odiokrat.gr «Καβάλι / Φλογέρα», 30-10-2011.

http://www.sarakatsani-folk-museum.gr/index.php?page=2 «Ο Σαρακατσάνικος γάμος», 25-08-2011.

http://dim-sapon.rod.sch.gr/topos/oikismoi/sarakatsanoi.htm «Ο Σαρακατσάνικος γάμος» & «Ο φλάμπουρας», 19-10-2011.

http://sarakatsianoi.blogspot.com/2011/06/blog-post.html «Ο φλάμπουρας» 09-09-2011.

http://eistorias.wordpress.com «Η ανδρική και η γυναικεία φορεσιά των Σαρακατσάνων», 05-11-2011.

http://sarakatsanaioi.com/modules.php?name=News&file=print&sid=123 «Τα Καλογιάννια» των Σαρακατσαναίων της Αν. Μακεδονίας & Θράκης, 25-06-04.

http://sarakatsanaioi.com/modules.php?name=News&file=print&sid=362 «Σαρακατσάνικο Γκουρμπάνι - Τραγούδια», 17-07-2008.

http://www.karakatsani.eu/makri.html «Γεωγραφική εξάπλωση των Σαρακατσαναίων». Ομιλία του Μακρή Ευριπίδης στην ημερίδα των εκ Βουλγαρίας Σαρακατσαναίων στη Θέρμη, 8-10-2004.

http://www.sarakatsanos.net «Σύλλογος Σαρακατσάνων Νομού Έβρου», 28-11-2011.

http://archive.enet.gr/online «Όργανα που φεύγουν», Παπαδάκης Γιώργος 26-08-2003.

http://www.sarakatsanos.net/index.php?option=com_content&task=view&id=247&Itemid=140 «Τα «σ' ναφικά» δικαστήρια στους Σαρακατσάνους Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης», Γαρούφας Δημήτριος, 20-08-2011.

http://sarakatsanoi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=58&Itemid=65 «Ιστορία – καταγωγή Σαρακατσάνων» 06-09-2011.

http://el.wikipedia.org/wiki/Σαρακαστάνοι03-09-2011.

http://www.elassona.com.gr/afieroma/sarakatsanoi/glwssa.php«Οι Σαρακατσάνοι», «Η γλώσσα»,07-10-2011.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ – ΣΑΡΑΚΑΤΣΑΝΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

1) ΚΛΕΦΤΙΚΟ για τον Μπότσαρη	2) ΚΛΕΦΤΙΚΟ
Θρήνος μεγάλος έγινε μέσα στο Μεσολόγγι τον Μάρκο παν στην εκκλησιά τον Μάρκο παν στον τάφο ξήντα παπάδες παν μπροστά και δέκα Δεσποτάδες κι από κουντά (πίσω) Μάρκο μου Σουλιώτες Κατά καημένη Αράχοβα Νταβέλη Νταβέλη μωρέ Χρήστο Νταβέλη κατά καημένη χώρα τους κλέφτες τι τους κάματε τους Σαρακατσαναίους στα χειμαδιά τους έστειλαν να παν να ξεχειμάσουν	Πήρε ο Μάρτης δώδεκα κι Απρίλης δέκα πέντε βγήκαν τα μπλούχια στα βουνά κι ούλα τα τσελιγγάτα Του Παναγιώτη η χοπή δε φάνηκε να έρθει μείναν στους κάμπους μοναχά δίχως τα κουδούνια Πήγε κι Παναϊώτινα με το παιδί στα χέρια νύχτα πήρε το άλογο νύχτα το καλιγώνει Και νύχτα καβαλήκεψε στα πρόβατα να πάει. Από μακριά τους ρώτησε και τους καλημερίζει Παιδιά μου τι σας λείπετε τι είστε λερωμένα ο Παναγιώτης λείπεται εδώ και δέκα μέρες.
Δήμος Στ. Μούρσιας, 11/1/94	Χρύσα Χ. Στεργιάκου, 30/1/94

11) ΚΑΤΣΑ ΚΛΕΦΤΙΚΗ Η ΚΤΣΑΔΙΚΟ	2) ΚΑΤΣΑ ΚΛΕΦΤΙΚΗ
Τρία σύννεφα βαλαντωτά βαριά βαλαντωμένα το 'να ρίχνει ψιλή βροχή τ' άλλο βαρύ χαλάζι το τρίτο το βαλαντωτό σπέρνει μαργαριτάρι. Ανάρια ανάρια το 'σπειραν να μην πυκνοφυτρώσει κι αυτό που πυκνοφύτρωσε και θερισμό δεν έχει Τούρκοι Ρωμιοί το θέριζαν κι Ουβραίοι τ' αλωνίζουν.	Πέρα σε κείνο το βουνό μωρ' δόλια Αγγέλω στο πέρα και στο δόθε κρίμα κι άδικο Αγγέλω. Κάθονται δυο γραμματικοί μωρ' δόλια Αγγέλω και γράφουν και ξεγράφουν κρίμα κι άδικο Αγγέλω Γράφουν τους καλορίζικους μωρ' δόλια Αγγέλω και τους καλογραμμένους κρίμα κι άδικο Αγγέλω Η Αγγέλω τους παρακαλεί να γράψουν στο βιβλίο κρίμα κι άδικο Αγγέλω.
Γιαγιά Βασιλική Τσιαούση, 14/9/96	Γιαγιά Βασιλική Τσιαούση, 14/9/96

16) Ο ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗΣ	16) Ο ΚΑΤΣΑΝΤΩΝΗΣ
Τι έχεις καϋμένε πλάτανε και στέκεις μαραμένος μη δα τα φύλλα σου πολλά και το νερό σου λίγο ουδέ τα φύλλα μου βαριά και το νερό μου λίγο ο Ομέρ Βρυώνης πέρασε με όλο του τ' ασκέρι κι εδώ στον ίσκιομ' έκατσαν ήπιαν κ' απ' το νερό μου κι Ομέρ Βρυώνης διάταξε να ρίξουν στον κορμό μου να πέσουνε τα φύλλα μου να σπάσουν τα κλαριά μου.	Βήκε Αντώνης στ' Άγραφα Αντώνη Αντώνη Αντώνη Κατσαντώνη Να μάσει παλικάρια Τα μάζευε τα σύνταζε Τα φκιάνει τρεις χιλιάδες Κι έκατσε και τα διάταζε Σαν μάνα σαν πατέρας.
Ντίνα Λαμπρινή, 1/95	Χρήστος Ε. Μούρσας, 12/95

19) ΚΑΛΤΣΑΔΙΚΟ	19) ΚΑΛΤΣΑΔΙΚΟ
Μα το θεό μα το Σταυρό και μα την Παναγία τρία παιδιά τα κρέμασαν τα τρία αράδα αράδα Το' να κρεμάν για την κλεψιά τ' άλλο να μαρτυρήσει μαρτύρα Γιάνουμ την κλεψιά το που περνούν οι κλέφτες Εψές προψές δω πέρασαν απ' τη δική μας στάνη μας πήραν πέντε πρόβατα κι ένα παλιό κριάρι.	Εσείς παιδιά κλεφτόπουλα παιδιά της Σαμαρίνας αν πάτε πάνω στα ψηλά βουνά και στα κρυφά λημέρια κι αν σας ρωτήσει η μάνα μου και η δόλια η αδελφή μου μην πείτε πως σκοτώθηκα μον' πείτε πως λαβώθηκα πως είμαι λαβωμένος πήρα την πέτρα πεθερά την μαύρη γη γυναίκα κι αυτά τα λιανοχάλικα αδέρφια και ξαδέρφια.

Μας πήραν και την κάλησια τη στερφοπροβατίνα κι όλα τα πρώτα βέλαζαν και τα σκυλιά ουρλιόνταν.	
	Κων/νιά Γάκη, 11/1/95

6) ΚΛΕΦΤΙΚΟ	36) ΚΛΕΦΤΙΚΟ
Ένα πουλάκι λάλησε στου Δίπλα το ταμπούρι μα δε λαλούσε σαν πουλί ούτε σαν χελιδόνι κείνο λαλούσε κι έλεγε ανθρώπινη κουβέντα σήκω Διπλάμ να φύγουμε σ' άλλον τόπο να πάμε πολύ Τουρκιά μας πλάκωσε μαύρη σαν καλιακούδα ο Δίπλας όταν τ' άκουσε το μούστακό του στρίβει παίρνει και ζώνει τ' άρματα πιάνει την λαζαρίνα (καριοφύλι)	Τα παλικάρια τα καλά κάθονται τρων και πίνουν εκεί που τρώγαν κι έπιναν και ψιλοτραγουδούσαν τους ήρθαν κάτι γράμματα να παν να προσκυνήσουν ένας στον άλλον έλεγε ένας στον άλλον λέει τώρα παιδιά τι κάνουμε να πάμε να μην πάμε γυρίζει ο Νότης και τους κραίν εγώ δεν πάω στα Γιάννενα Πασά δεν προσκυνάω κι ας με σουφλίσουν σαν αρνί.
	Ευάγγελος Κ. Ντίνας, 1/95

54) Γκουρμπανήσιο	57) ΣΥΡΤΟΣ
Παιδιά μ' καλώς τον ήβραμαν αυτόν τον νοικοκύρη με τα πολλά του τα φαγιά Με τα γλυκά του λόγια Παιδιά μ' να τον αξιώσουμε Θεός να τον προκόψει. όσα λουλούδια έχει η άνοιξη	Πέρα θε μικρή μου Παναγιούλα πέρα θέλω να περάσω το χορό σας να κοιτάξω πως χορέ μικρή μου Παναγιούλα πως χορεύει μια μικρούλα που την λένε Παναγιούλα πούχει τα μαλλιά μετάξι

και φύλλα από τα δέντρα τόσα καλά στο σπίτι του Θεός να του τα δώσει	και πλεγμένα με την τάξη.
γιαγιά Βασιλική Τσαούση, Νιγρίτα, 7/97	Χρυσούλα Αθ. Μπαμπαλή, 28/1/2000

60) ΤΣΑΜΙΚΟΣ	61) ΚΛΕΦΤΙΚΟΣ
Ένας λεβέντης χόρευε σε μαρμαρένιο αλώνι κι η κόρη που τον αγαπά κι η κόρη που τον θέλει και με το μάτι έγνεφε και με τα' αχείλι του λέει που 'σουνα χθες λεβέντη μου κι αντιπροχθές το βράδυ χτες ήμουν στην μάνα μου προχτές στην αδερφή μου κι απόψε στο σπιτάκι σου θα 'ρθώ στην αγκαλιά σου	Στον Κίσαβο στον πλάτανο και στις κρυοβρυσούλες πιάσαν τον Γρίβα ζωντανό και τον τουρκοπαιδεύουν προσκύνα Γρίβα μ' τον Πασά προσκύνα τον Βεζύρη Γρίβας δεν είναι νιόνυφη κορίτσι συβασμένο να προσκυνήσει τον Πασά τον κακομαθημένο ψιλή φωνούλα απόρησε ψιλή κι αμπιστεμένη που είστε παιδιά του Κοκαλιά παιδιά του γέρο Γρίβα για πάρτε ζώστε τ' άρματα και την Τουρκιά φαλάγγι κι εγώ θα πάρω τον Πασά σαν το τραγί απ' τα γένια.
Χρήστος Γ. Καλτσάς, 28/1/2000	Μιλτιάδης Ι. Χριστοφυλάκης, 21/1/2000